

“En grenseløs ulykke”. Tsjekkiske historikeres syn på nasjonen og dens historiske fall

Hovedoppgave i historie
Universitetet i Oslo, høsten 1998
av
Karsten Korbøl

Forord

“Mellom bødler og martyrer, mellom tyranner og lidende er det ikke for meg mulig å forbli upartisk; jeg hater undertrykkelse i alle former, jeg tror på rettferdighetens seier, og derfor er den tsjekkiske sak meg så kjær.” Dette skrev den franske historikeren Ernest Denis i 1902, og var en forklaring på hans store interesse for tsjekkisk historie. Selv om jeg ikke har et lignende idealistisk forhold og tilnærming til den tsjekkiske historien, har den også for meg blitt meg kjær. Men å studere tsjekkisk historie har på ingen måte vært en “dans på roser”. Ikke bare skal man gjøre seg kjent med en for nordmenn lite kjent historie, men man skal også knekke et språk som i meget få tilfeller har noe til felles med norsk. Dermed er det ikke sagt at gleden over å ha kunnet studere dette landets språk og historie har vært mindre, selv om frustrasjonene og fortvilelsen over stoffets gjenstridighet til tider har sett uoverkommelige ut. Derfor er det desto større grunn til å takke de som har gitt meg veiledning og bistand underveis i arbeidet. Først og fremst må jeg takke min veileder professor Øystein Sørensen for mange kritiske innspill, uvurderlige gode råd og noen “spark i baken”. På samme måte må jeg takke professor Miroslav Hroch som har tatt seg mye tid og høyst sikkert mye umake med å lese diverse utkast til denne oppgaven, og som har gitt meget nyttige korreksjoner og innspill.

En takk må også rettes til de mange som har vært villige til å lese, kommet med innspill og “vasket” manuset. Takk Petter Bugge, Jon Anton Johnson, Karen Gammelgaard, Elisabeth Bakke, Stig Arne Skjerven, Kari Korbøl!

Denne oppgaven har blitt til etter en stadig pendling mellom Oslo og Praha, og hadde det ikke vært for Simona Šimíčková, Alexander Nagy og paní Karfusová som har gitt meg husrom og meget nyttig språklig bistand, ville arbeidet ha vært mange ganger vanskeligere. Tisíc krát Vám děkuji!

Oslo-Praha-Oslo høsten 1998.

Innhold

FORORD	2
INNHold	3
INNLEDNING	5
MÅL	5
TEORETISKE TILNÆRMINGER	6
<i>Nasjonal identitet og historie</i>	6
<i>Historiens plass i formingen av nasjonale identiteter</i>	7
<i>En nasjons “gullalder” og “fall”</i>	9
<i>Nasjonens historiske fall. Flere muligheter</i>	9
KILDER, UTVALG OG LITTERATUR	10
OPPSUMMERING	12
KAPITTEL 1: TSJEKKISK HISTORIESKRIVNING	13
GJENNOMBRUDD OG TO HOVEDRETNINGER FØR 1880	13
<i>František Palacký - “nasjonens far”</i>	13
<i>Václav Vladivoj Tomek</i>	15
<i>Historiefaget ved universitetet før 1882</i>	16
EGET TSJEKKISK UNIVERSITET OG NY VITENSKAPELIG TILNÆRMING	16
<i>Delingen av universitetet i Praha</i>	16
<i>Historiefaget ved det nye universitetet</i>	17
<i>Jaroslav Goll og Goll-skolen</i>	17
<i>Golls elever</i>	19
Josef Pekař	19
Kamil Krofta	20
Zdeněk Nejedlý	20
Tomáš G. Masaryk	21
STRIDEN OM DEN TSJEKKISKE HISTORIENS MENING	21
BEVISSTHETEN OM HISTORIE I DET TSJEKKISKE SAMFUNNET	22
OPPSUMMERING	24
KAPITTEL 2: POLITISKE TRENDER OG HOLDNINGER	26
POLITIKK, PARTIER OG TRENDER	26
<i>Partier og de tsjekkiske statsrettene</i>	26
<i>Politikk under 1. verdenskrig</i>	28
<i>“Gjør godt for Bílá Hora”</i>	29
<i>Historikere og statsretten</i>	29
HOLDNINGER I DET TSJEKKISKE SAMFUNNET	30
<i>Demokrati og adel</i>	30
<i>Antiklerkialisme</i>	30
<i>“Vekk fra Roma”</i>	31
<i>Antitysk politikk</i>	32
<i>Panslavisme og Austroslavisme</i>	32
OPPSUMMERING	33
KAPITTEL 3: DET TSJEKKISKE HISTORISKE FALLET	34
BÍLÁ HORA SOM NASJONALT FALL	34
BÍLÁ HORA - HVA VAR DET?	34
BÍLÁ HORA I LITTERATUREN FØR 1880	36
<i>Oppsummering</i>	39
FAGLIGE TOLKNINGER AV BÍLÁ HORA FØR 1880	39
ALTERNATIVE NEDGANGSTOLKNINGER	40

Oppsummering	41
DEN BØHMISKE OPPSTANDEN - POLITIKK ELLER RELIGION?	41
<i>Palacký og Gindely</i>	42
<i>Tomek og Rezek</i>	43
<i>Framstillinger etter 1880</i>	43
<i>Nasjonal forklaring utelatt</i>	45
TSJEKKERNES NEDERLAG - EN FØLGE AV EGEN SVAKHET?	46
<i>Direktørenes unnfallenhet</i>	46
<i>Svekket moralsk styrke</i>	47
<i>Var Bílá Hora en nødvendig konsekvens av den forutgående historien?</i>	50
VAR BÍLÁ HORA DEN TSJEKKISKE NASJONENS FALL?	52
<i>Masaryk om makt, rikdom, kjærlighet og fornøft</i>	52
<i>Pekař: Ikke et "mørke tvers igjennom"</i>	53
<i>Nejedlý om Bílá Hora som tragediens sentrale punkt</i>	54
<i>Språklige virkemidler og periodisering</i>	55
FORHOLDET MELLOM HISTORIEFORTOLKNING FØR OG ETTER 1880	57
<i>Nedgang eller ikke?</i>	57
<i>Myter og synteser</i>	59
<i>Bílá Hora etter 1918</i>	60
<i>Politisk bruk av historien og Bílá Hora</i>	60
<i>Faglig og allmen historisk forståelse</i>	61
OPPSUMMERING	62
KAPITTEL 4: "VI TSJEKKERE" - DET TSJEKKISK KONSTITUERENDE	64
SPRÅKET	64
RELIGION SOM EN MARKØR PÅ DET TSJEKKISKE	66
<i>Husittismens anvendelighet som nasjonal markør</i>	67
<i>Religionen gjennom "gullalder" og "fall" — verdiene var de samme</i>	68
<i>Husittismen som nasjonens rette tro</i>	70
<i>Religion som en konstruert nasjonal markør</i>	71
<i>Pekař om religionen og nasjonen</i>	72
DEN TSJEKKISKE NASJON SOM SIVILISASJON	75
HVEM VAR NASJONEN?	76
<i>Bonden som genuin</i>	78
<i>Antiaristokratiske holdninger</i>	78
<i>Nasjonens indre og ytre makt</i>	79
DEN TSJEKKISKE NASJONENS "KONSTITUERENDE ANDRE"	80
<i>Hvem var den "andre"?</i>	80
<i>Habsburgmonarkiet: "Det er sant at til habsburgerne er det knyttet svært mye usympatisk"</i>	82
<i>Habsburgerne som en annen verden</i>	84
<i>Endringer i synet på "andre"</i>	85
OPPSUMMERING	86
KONKLUSJON	88
BÍLÁ HORA "EN GRENSELØS ULYKKE"?	88
DET NASJONALT KONSTITUERENDE	92
VAR HISTORIESKRIVNINGEN BIDRAGSYTER TIL NASJONALE FORESTILLINGER?	93
<i>Et spørsmål om resonans</i>	94
<i>Fremmet historikerne politiske program?</i>	95
<i>Fra fall til oppvåkning</i>	95
REVISJON AV PALACKÝ?	96
LITTERATUR	98
APPENDIX I: KRONOLOGISK HISTORISK OVERSIKT	106
APPENDIX II: PERSONREGISTER	109

Innledning

“Historians are to nationalism what poppygrowers
in Pakistan are to heroine-addicts: [they] supply
the essential raw material for the market”.
Eric Hobsbawm¹

Mål

Siktemålet med denne oppgaven er å gi et bidrag til forståelsen av den tsjekkiske historieskrivningens og tsjekkiske historikers rolle i utviklingen av nasjonens syn på historien og seg selv. Nærmere bestemt vil hovedfokus være på perioden 1880-1921, og det vil dreie seg om tre hovedaspekter. For det første ønsker jeg å se på forestillingen om nasjonens historiske fall og dens betydning for forståelsen av den nasjonale historien. Det vil bli lagt spesiell vekt på slaget på Bílá Hora i 1620 fordi tsjekkernes nederlag i slaget har blitt betraktet som innledningen til nasjonens historiske nedgangsperiode. For det andre vil jeg se på hvordan historikerne framstilte den tsjekkiske nasjonen og dens spesielle egenskaper. Dette vil dreie seg om hvilke forhold historikerne anså som nasjonalt konstituerende som for eksempel språk, religion og sivilisatoriske egenskaper. I tilknytning til dette vil jeg undersøke historikernes oppfatning av hvilke lag av befolkningen som utgjorde nasjonen. Det tredje elementet som det vil bli lagt vekt på, og som henger tett sammen med punktet ovenfor, er hvordan historikerne beskrev og definerte den tsjekkiske nasjonen i kontrast til en konstituerende “andre”.

Spørsmålet blir hvordan disse tre forholdene ble presentert, og i neste omgang hvordan de fungerte i dannelsen av en tsjekkisk nasjonal identitet. En sentral problemstilling å undersøke vil være hvordan forholdet var mellom en faghistorisk og en allmen historiske bevissthet i dannelsen av nasjonale historiske forestillinger. Det antas at faghistorikerne ikke hadde enerett på framstillingen av historien, og at det var knyttet faglige vitenskapelige krav og normer til historikernes framstillinger som satte begrensinger på deres nasjonale ideologiproduksjon.

Innen nasjonalismeteorien er det påpekt hvor viktig historien var og i neste omgang hvor betydningsfulle historikerne ble for dannelsen av nasjonale identiteter ved at de skaffet nasjonen en helhetlig og ferdig tolket fortid som bidro til å sveise nasjonen sammen. Historien ga nasjonen et sett av kollektive minner og en felles historisk referanseramme. Men historikerne hadde ikke monopol på fortolkning av historien, ei heller på myteskaping og forestillinger om nasjonens historie. Et viktig spørsmål blir hvorvidt det var historikerne som skapte de ulike forestillingene eller om det var andre fortolkere som hadde større betydning? Dette er et spørsmål om hva slags historisk bevissthet som ble skapt, og hvem som skapte dem.

Det er fra ulikt hold blitt hevdet at historien er konstruert i en bevisst hensikt. Det kan derimot tenkes at historikere, det vil i første rekke si faghistorikere, spilte den motsatte rollen, nemlig å forsøke å avkrefte nasjonale myter. Spørsmålet blir altså hvordan historikerne stilte seg i spenningsforholdet mellom å skape forestillinger på den ene siden, og å avkrefte forestillinger på den andre. Jeg mener at de tre aspektene som vil bli gjort til gjenstand for

undersøkelse egner seg godt til å belyse dette problemkomplekset hovedsakelig fordi det på disse områdene eksisterte en rekke forestillinger og myter.

I siste omgang vil jeg se på historikernes politiske holdninger og tilnærminger, og undersøke om det finnes forhold i deres samtid som kan forklare hvorfor de så på historien og nasjonale forestillinger slik de gjorde.

Teoretiske tilnærminger

Nasjonal identitet og historie

Innen nasjonalismeteorien eksisterer det ulike oppfatninger om historiens og historikernes rolle i forhold til dannelsen av nasjonale identiteter. I lengre tid har det innen nasjonalismeforskningen vært uenighet om på hvilket grunnlag nasjonale identiteter har blitt formet. Uenigheten har i all korthet dreid seg om hvorvidt nasjonale identiteter ble bygget på allerede eksisterende etniske fellesskap eller om de var et produkt av mer eller mindre rene konstruksjoner. Dette spørsmålet berører spesielt historieskrivningens funksjon i formingen av nasjonale identiteter. Spørsmålet om nasjonene er videreutviklinger av gamle etniske fellesskap eller om de er moderne nyskapninger skal vi la ligge, og bare gå inn på spørsmålet i den grad det berører spørsmålet om nasjonalisters eller nasjonale elites bruk av historien.

Alle oppfatningene har det til felles at de anser historien for et viktig, for ikke å si det viktigste, forhold nasjonale identiteter er tuftet på. Diskusjonen og uenigheten har derimot stått om graden av og forholdet mellom historisk rekonstruksjon og ren konstruksjon (invention) i formingen av nasjonale identiteter. Spørsmålet kan formuleres på en annen måte: er historien “tom” det vil si at man kan konstruere en felles fortid, eller har den allerede et innhold som man ikke kan ignorere og som således setter begrensinger for dens bruk?

Det kan sies å eksistere to leire i denne debatten. På den ene siden finner vi blant mange andre historikeren Eric Hobsbawm som i stor grad har argumentert for at nasjoner og nasjonale identiteten er konstruerte. Med sin vekt på begrepet om nasjonen som en ny og “invented tradition”, åpner han for at historikere og nasjonale eliter har hatt et utpreget kreativt forhold til historien i bestrebelsene på å forme nasjonale identiteter. Hobsbawm sier at

“All these [nationalism, the nation-state, national symbols, histories] rest on exercises in social engineering which are often deliberate and always innovative, if only because historical novelty implies innovation.”²

Nasjonale eliter forsøkte i følge Hobsbawm å skape et bilde av nasjonen som organiske enheter. Men i selve begrepene som ble tatt i bruk, som for eksempel “Frankrike” og “fransk”, måtte det finnes komponenter av konstruksjon eller “oppfinnelser” (invention). Hobsbawm legger vekt på at i den situasjonen hvor man tok i bruk historien som en del av den identitetsskapende virksomhet, skjedde det i form av “suitably tailored discourse” som han mener nasjonale historier kan betraktes som.³

I konstruksjonen av en “passende skreddersydd diskurs” innebar det at for eksempel politiske institusjoner, ideologiske bevegelser og nasjonalismen i seg selv, ble sett på som å ha lange historiske røtter, og det ble i enkelte tilfelle forsøkt å skape historisk kontinuitet der det ikke alltid var like åpenbart gjennom blant annet halvfiksjon eller ren forfalskning, mener Hobsbawm.⁴

På den andre siden i debatten finner vi Anthony D. Smith som i større grad har lagt vekt på at historien ikke må ses på som “tom”, og at det derfor ikke var mulig å konstruere nasjonale historier vilkårlig. Smith er av den oppfatning at det fantes begrensinger slik at rene

konstruksjoner kun i meget begrenset tilfelle er mulig. Men selv ikke Smith mener at det ikke samtidig er mulig å tolke historien slik at den er passende for bruk i et nasjonalt øyemed, heller tvert imot. I stedet for konstruksjon velger han å snakke om “rekonstruksjon” og “rekombinasjon” av historien.⁵ Grunnen til at det kun sjelden er mulig å snakke om konstruksjon av historien mener Smith har sammenheng med at det i rådende historiografi eksisterte begrensinger for mulige tolkninger av historien, og at det også måtte være en tekstuell og indre sammenheng i historien som satte begrensninger.⁶

Den tsjekkiske historikeren Miroslav Hroch har pekt på at den historiske bevissthet ikke bare kan degraderes til myter, men at den historiske bevisstheten beveget seg mellom to poler som begge hadde betydning for formingen av politiske program og nasjonale identiteter. Disse polene var på den ene siden en pol bestående av vitenskapelig-kritisk viten og på den annen side en mytologisk og fabrikkasjonspol.⁷ Den allmene historiske bevisstheten ble med andre ord formet gjennom påvirkning fra begge poler, og kan hverken betraktes som rene objektive forestillinger eller rene myter.⁸ Hroch kan således sies å stå i en posisjon mellom Hobsbawm og Smith i spørsmålet om graden av konstruksjon i formingen av en nasjonal fortid.

Disse tre teoretikernes synspunkter vil det være hensiktsmessig å bruke i den videre analysen for å belyse hvilken rolle historievitenskapen spilte i dannelsen av forestillinger om nasjonens historie, og i hvilken grad det var forskjell mellom en faghistorisk og en allmen historisk bevissthet.

Historiens plass i formingen av nasjonale identiteter

Historien fikk en framtreddende plass i nasjonale bevegelsers ideologi på 1800-tallet, og det er grunn til å spørre hvorfor historien oppnådd denne sentrale stillingen som basis for nasjonale identiteter? Det har i denne sammenhengen vært påpekt at 1800-tallet var en historisert tid hvor alt måtte ha sin begrunnelse i historien, og at historievitenskapen ikke kjente til en annen måte å skrive historie på enn en politisk og nasjonal.⁹ Historievitenskapen på slutten av 1800-tallet så på etterprøvbarehet som et av de viktigste kriteriene for sitt vitenskapelig virke. Historikerne forsøkte å skrive objektiv historie, og denne objektive historien skulle bidra til å framheve nasjonens historie på godt og ondt. Dermed fikk de nasjonale bevegelsene en objektiv historisk begrunnelse for sine krav. Det er på det rene at dette også skapte problemer av metodisk art og i tilknytning til fastlagte vitenskapelige normer. Historikeren var, i alle fall i prinsippet, bundet til visse vitenskapelige krav. I første rekke ble de satt krav til sannhet og objektivitet. Disse kravene og normene kunne komme i konflikt med en nasjonal ideologiproduksjon. Det ble satt grenser for i hvilken grad historikerne kunne uttrykke moralske og verdimeslige standpunkt, og i hvilken grad de kunne gjøre seg til moralske dommere over personer og hendelser i sine framstillinger av den nasjonale historien. De samme kravene til vitenskapelighet kan ikke sies å ha bundet andre fortolkere av historien; spesielt skjønnlitterære forfattere, som også spilte en viktig rolle i framstillingen av historien og som nasjonale ideologiprodusenter. De vitenskapelige normene satte også begrensinger med hensyn til hvilke målgrupper historikernes publikasjoner kunne rette seg mot. Vitenskapelige krav kunne komme i konflikt med ønske om populariseringer og framstillinger av historiske synteser.

Georg G. Iggers har hevdet at historien gjennom vitenskapelige metoder skapte mytologier og symboler som var et være eller ikke være for nasjonale bevegelser.¹⁰ I den forbindelse synes det naturlig å skille mellom et pragmatisk og et eksistensielt moment i forholdet mellom historien og nasjonale bevegelser og dannelsen av nasjonal identitet.

På den ene side har historisk aksept vært viktig for nasjonale bevegelsers politiske krav. Nasjonal historie var relevant der hvor historisk argumentasjon kunne være til hjelp i legitimering av nasjonale bevegelsers krav. En nasjonal bevegelse som kunne vise til en

middelalderstat, fikk dermed en historisk statsrettslig begrunnelse for nasjonale krav. I slike tilfeller ble et viktig element i den nasjonale bevegelsens argumentasjon, kamp for tilbakeføring av *historiske rettigheter*.¹¹ Med andre ord kan vi si at historien i denne sammenhengen ble brukt til å bevis nasjonens eksistens, og at den hadde et politisk og pragmatisk innhold.

Historiske rettigheter kom til å spille en viktig rolle i mange nasjonale bevegelsers politikk, men historien ble ikke bare brukt til å legitimere politiske krav. Historien bidro også til å finne begrep eller historiske holdepunkter for hvem man er. Her er altså snakk om en oppfatning om at historien kan gi svar på eksistensielle spørsmål.¹² Det er mulig å si at historien ble brukt for å få viten om seg selv og nasjonens fellestrekk og genuinitet, styrke og svakheter. Historien ble i en slik sammenheng brukt for å skaffe til veie et fundament hvor nasjonen kunne stå samlet og kjenne seg igjen.¹³ Historien ga mennesket en følelse av tilhørighet til en større gruppe i tid og rom, og en følelse av mening i sin tilværelse. Smith har argumentert for at søken etter en historisk mening bunnet i menneskets ønske om å komme over døden, og at dette ble gjort ved å knytte individet til et “fellesskap i historie og skjebne”¹⁴. I denne forstand mener Smith at den etniske nasjonalismen og historien ble en form for “surugat-religion”¹⁵.

Men er all historie like brukbar eller er det noen perioder eller elementer i historien som peker seg ut som mer anvendelig enn andre? Smith har i denne sammenhengen pekt på at det i vesentlig grad var snakk om å finne fram til en “levende fortid” som kunne anspore til aktiv deltakelse og engasjement.

“The success of these undertakings [å styrke den nasjonale identiteten, mm.] hinged on a return by the intelligentsia to a living past, a past that was no mere quarry for antiquarian research but that could be derived from the sentiments and traditions of the people. This meant a twofold strategy of furnishing ‘maps’ of the community, its history, its destiny and its place among the nations, and of providing ‘moralities’ for the regenerated community, ones that could inspire present generations to emulate the public virtues deemed to express the national character.”¹⁶

Dannelsen av disse “samfunnskartene” og “dydene” kunne bli gjort gjennom to forhold. For det første kunne man lete etter samfunnets mønstre og egentlige vesten i “naturen” og dens “poetiske steder”, som Smith kaller det, og for det andre gjennom bruken av historien (spesielt en “gullalder”), som er mest interessant for denne studien.¹⁷

For den intellektuelle nasjonale eliten var det ikke kun et mål å være akademisk og vitenskapelige, men man ønsket å rendyrke og aktivisere folket. Til dette formålet var det behov for å vise til moralske eksempler fra historien. I denne sammenhengen ble en rekke ulike myter tatt i bruk. Nasjonal historieskrivning har i følge Smith en rekke mer eller mindre faste elementer eller motiver som til sammen danner en “nasjonal mytologi” eller en “myte om opphav og avstamning”. Smith mener å se åtte ulike motiver i denne mytologien:

- 1) A myth of origins in time
- 2) A myth of origin in space
- 3) A myth of ancestry
- 4) A myth of migration
- 5) A myth of liberation
- 6) A myth of the golden age
- 7) A myth of the decline
- 8) A myth of rebirth¹⁸

Disse mytene er til sammen uttrykk for et helhetssyn på historien som et “nasjonalt frelsesdrama”.¹⁹

Et viktig mål var å vise historiens nær forbindelse med naturens lover, det vil si at nasjonens utvikling kunne sammenlignes med en plantes syklus gjennom fødsel, vekst, modning, blomstring, fall og igjen en ny oppblomstring. Historien ble altså sett på som organisk og lovmessig. Det er likevel ikke snakk om et sirkulært historiesyn, men et lineært fordi nasjonen beveget og utviklet seg fram mot et mål. I denne evolusjonen mot det endelige målet ble det historiske fallet sett på som noe “unaturlig”, og det er verdt å merke seg at det ikke er snakk om noen død i denne naturmetaforen.

En nasjons “gullalder” og “fall”

Det sentrale motsetningsparet i den nasjonale historien ble forholdet mellom en nasjons historiske gullalder og fall. Slike perioder kan finnes igjen i nesten alle samfunn, og Smith hevder at:

“Since every community experiences moments of decline and even subjugation, the drama-mythology must ‘explain’ the trajectory of growth, decline and rebirth; and the first task is to situate and describe the community ‘as it was’ in its ‘pure’ or ‘unmixed’ state. It is to this state that we must return, if we are to partake of the collective re-birth.”²⁰

Det betyr at et samfunns eller en nasjons redning lå i å finne tilbake til dens rene tilstand eller egentlige indre vesen; return to basics. Denne rene form kunne spores tilbake og gjenoppdages i en historisk “gullalder”. Den nasjonale historiske gullalder fikk således en særdeles viktig rolle i den nasjonale mytologien som uttrykk for hvordan nasjonen egentlig var med hensyn til nasjonal karakter og verdier.

I motsetning til denne historiske gullalderen står det nasjonale fallet og nedgangsperioden. Det nasjonale fallet får en dobbel betydning i den nasjonale historiske fortellingen. For det første inngikk den som en del av nasjonens livssyklus, og ble den perioden nasjonen skulle frelses fra. For det andre blir det nasjonale historiske fallet en direkte motsetning til gullalderen og fungerer derfor som det kontrasterende element. Fallet ble sett på som den perioden hvor nasjonen hadde mistet eller svekket sine opprinnelige verdier og hvor gullalderens helter ikke lenger fantes, og i sammenstilling med gullalderen ble denne periodens forferdelighet og grusomhet fremhevet. Slik sett fungerte gullalderen til å sette fallet i et ytterligere negativt lys. Språkbruken i behandlingen av gullalderen og fallet har også båret preg av disse periodenes kontrasterende elementer og bidratt til å understreke forskjellene mellom dem. Sentralt i en slik språkbruk står forholdet mellom lys og mørke. I norsk historie har nedgangstiden fått et bilde av mørke gjennom betegnelsen “400-års natten”. Tilsvarende har den i tsjekkisk historie fått den direkte benevnelsen “mørket” (temno).

Nasjonens historiske fall. Flere muligheter

Som vi har sett ut i fra teorien er et nasjonalt fall en viktig komponent i en “nasjons historiske drama”. Men det er ikke objektivt gitt hva en nasjons fall besto i eller når det inntraff. For tsjekkisk histories del kunne flere episoder og hendelser ha blitt tolket og blitt stående i folks bevissthet som nasjonens fall. Det var ingen ting i veien for at slaget ved Lipany i 1434 hvor husittene gikk på ett av sine største militære nederlag, eller 1526, som var året for den habsburgske familiens overtakelse av den bøhmiske kronen, kunne ha blitt stående som

symboler på fallet. Tolkingsrommet kunne ha vært stort, men det var selvfølgelig visse begrensinger. For det første var det naturlig at fallet kom kronologisk etter nasjonens angivelige “gullalder”. For det andre er det på det rene at den politiske og samfunnsmessige konteksten historikerne befant seg i spilte en rolle og satte begrensinger i tolkningsmulighetene. For det tredje var selve hendelsens innhold av betydning for hvorvidt den var mer eller mindre egnet som et bilde eller symbol på nasjonens nederlag. Det bør også tas med at allerede eksisterende syn eller forestillinger om fallet spilte inn. Det det her siktes til er eventuelle forestillinger spesielt hos den nasjonale eliten, men som ikke hadde sitt utspring i allerede eksisterende forskning eller tolkning av historien; et mer eller mindre intuitivt forestilling om det nasjonale fallet.

Det viser seg at historikerne hadde høyst forskjellige syn på hva den tsjekkiske nasjonens fall var, når det satte inn, hvem som hadde skyld og hvilke konsekvenser som fulgte av det. En hendelse i tsjekkisk historie, nederlaget på Bílá Hora i 1620, utkrystalliserte seg likevel som mer vanlig enn andre tolkninger av fallet. Bílá Hora var ikke nødvendigvis symbolet på selve fallet for alle, men alle så på nederlaget som en katastrofe. Dette må bety at det var noe med Bílá Hora og den påfølgende perioden som gjorde det til en mer egnet tolkning som “historisk fall”. Det er mulig å peke på flere forhold ved Bílá Hora som gjorde denne hendelsen til en mer anvendelig hendelse som symbol på fallet. Slaget på Bílá Hora innebar en kombinasjon av et militært nederlag med påfølgende represalier og undertrykking. Fallet kunne dermed fastsettes til én konkret hendelse, et sted og ikke minst én bestemt undertrykker, eller om man vil — nasjonens konstituerende “andre”.

I vår sammenheng blir det altså viktig å se på hvorledes det tsjekkiske fallet har blitt framstilt av historikerne. Først og fremst vil jeg undersøke om det var en utvikling i tolkningen av fallet i den perioden som undersøkes eller om den kan sies å ligge fast. For det andre vil det være viktig å undersøke hvilket syn historikerne hadde på nasjonen i forbindelse med fallet. Det vil undersøkes om det fra historikernes side kommer fram definisjoner av hvilke egenskaper nasjonen var i besittelse av og eventuelt om disse ikke var til stede under fallet. I denne sammenheng vil det også bli viktig å se på den tsjekkiske nasjonens verdier i forhold til andre nasjoner slik det blir framstilt av historikerne.

Kilder, utvalg og litteratur

I denne analysen har jeg valgt å ta utgangspunkt i tsjekkiske historikeres arbeider knyttet til slaget på Bílá Hora og påfølgende periode, og samtidig ønsker jeg å gi en framstilling av hvorledes historikerne så på den tsjekkiske nasjonens egenskaper. Kildebasen for denne oppgaven har vært offentlige publikasjoner av ulik art (bøker, artikler, utgitte forelesninger og debattinnlegg), og den har ikke lagt til grunn annet arkivmateriale slik som brev og dagbøker. Materialet er i første omgang valgt ut i fra hva historikerne har skrevet om den perioden i tsjekkisk historie som er ansett for å ha vært nasjonens historiske fall og nedgangsperiode. Nedgangshistorier er ofte ikke bare historien om selve fallet, men inneholder også syn på nasjonal storhetstid. Derfor kommer ofte historikernes syn på både nasjonal storhet og fall fram i framstillingen av nedgangsperioden. I tillegg til dette kommer det ofte fram et underliggende syn på historien (conception of national history). Derfor mener jeg det er svært fruktbart å se på nedgangshistorien for å finne historikernes syn på nasjonen, dens historie og deres underliggende forståelse av nasjonens historie.

De kildene som er lagt til grunn for denne oppgaven kan sies å ha det til felles at de ligger i en mellomposisjon mellom rene vitenskapelige publikasjoner og populariseringer. Videre har de det til felles at forfatterne ønsket å nå et bredt publikum, og er derfor ikke “tunge” vitenskapelige arbeider. Tomáš G. Masaryks publikasjoner hadde det brede publikum

som målgruppe. Det var hans intensjon å nå flest mulig tsjekkere. Dette ligger, som vi skal se, implisitt i hans forståelse av historiens betydning for nasjonen. I tillegg er det valgt flere forelesninger som sener ble publisert, og sist men ikke minst publikasjoner som nærmet seg pamflett-formen. I liten grad vil jeg komme inn på rene vitenskapelige arbeider, men i forhold til eldre publikasjoner vil dette i noe grad bli gjort.

Det er også grunn til å neve at publikasjonene varierte i hvilket hovedfokus de hadde. Masaryks bøker og forelesninger skiller seg fra de andre publikasjonen ved at de ikke hadde Bílá Hora som sitt primære fokus. Likevel besto viktige sider ved Masaryks publikasjoner av vurderinger og spørsmål om den tsjekkiske nasjonens vekst og fall. I tillegg varierer materialet på den måten at de på ulikt vis trekker lange historiske linjer.

Ved å kun velge historikernes framstillinger av Bílá Hora kan det innvendes at analysen ikke vil få med eventuelle andre syn på den tsjekkiske nasjonen i andre historiske perioder, og heller ikke eventuelle endringer i synet på den nasjonale karakteren. Imidlertid mener jeg at historikerne fikk fram de mest sentrale tolkningsretningene i sine behandlinger av Bílá Hora. Det kan til og med hevdes at det nettopp i vurderingene av nasjonens antatte historiske fall kom det for dagen flere trekk, positive og negative, ved nasjonen, og det kanskje viktigste forholdet er at tolkningen av nasjonens konstituerende “andre” fikk en sterkere betoning enn i historikernes tolkninger av “gullalderen”. Med andre ord vil jeg hevde at dette materialet er spesielt interessant i forbindelse med dannelsen av en nasjonal historisk bevissthet og en nasjonal identitet. I dette materialet vil vi kunne få et bredt bilde av hva historikerne ønsket å formidle av historiske tolkninger og forestillinger til det brede lag av nasjonen. Det er selvfølgelig et spørsmål om i hvor stor grad disse publikasjonene faktisk nådde den målgruppe de var foreskrevet. Dette er det vanskelig å vite noe sikkert om hovedsakelig fordi det er vanskelig å måle. Om publikasjonene traff sin målgruppe har betydning for i hvor stor grad historikernes tolkninger og forestillinger fikk grobunn i befolkningen. Derfor må vi nøye oss med å si at historikerne hadde intensjoner om å nå et bredt publikum, men at dette ikke nødvendigvis ble tilfelle. I tilfelle publikasjonene traff sin målgruppe er det heller ikke sikkert at historikernes tolkninger og forestillinger ble allment akseptert av nasjonens brede lag.

Den avgrensningen som er gjort med hensyn til periode er foretatt ut i fra to forhold, en nasjonalismeteorisk og en historiografisk. For det første er det hevdet at den tsjekkiske nasjonale bevegelsen på 1880-tallet var inne i “massefasen”. Det vil si den perioden hvor den nasjonale identiteten ikke lenger kun var et spørsmål som opptok en nasjonal elite, men også fikk gehør i et bredere befolkningsgrunnlag.²¹ Av denne grunn er det derfor interessant å undersøke om det også fant sted endringer innen fortolkningen av historien. For det andre er det en historiografisk begrunnelse som har sitt utgangspunkt i at etter opprettelsen av det tsjekkiskspråklige universitet i 1882 tok en ny historikergenerasjon over rollen som viktigste historiefortolkere. Denne generasjonen hadde en annen tilnærming og syn på historien enn tidligere generasjoner (se neste kapittel), og vi kan si at det fant sted et hegemoniskifte innen historiefaget. Selv om det hadde eksistert professorat i historie også før 1882, er det rimelig å hevde at historiefaget i Bøhmen først ble profesjonalisert i denne perioden.

Sluttpunktet for analysen er valgt for å fange opp den antatte siste “rest” av tsjekkisk historieskrivning før den gikk over til å bli tsjekkosllovakisk. Men en viktigere grunn er at perioden 1918 til 1920 var 300-årsmarkeringer for den bøhmiske oppstanden som ledet til slaget på Bílá Hora i 1620, og som har blitt sett på som innledningen til den tsjekkiske nasjonens nedgangsperiode. På grunn av jubileet ble det publisert en rekke framstillinger av Bílá Hora og det tsjekkiske fallet.

Behandlingen av tsjekkiske historieskrivning og historiograf i tilknytning til spørsmål om dannelsen av nasjonal identitet og nasjonal historieforståelse har i liten grad vært

gjenstand for undersøkelse. Det vil ikke si at det ikke finnes historiografiske framstillinger og analyser, men disse har i større grad fokusert på den vitenskapelige tilnærmingen til historien, og har et preg av generell historiografi.²² Unntakene er den østerrikske historikeren Plaschkas framstilling av tsjekkisk historiografi fra Palacký til Pekař som til en viss grad behandler det nasjonale element i historieskrivningen.²³ I tillegg må det nevnes at Miroslav Hroch har publisert en rekke artikler som behandler forholdet mellom historie og nasjonal identitet, men som ikke har gått inn på tsjekkisk historieskrivning spesielt.²⁴ Derimot finnes ingen nyere framstillinger av hvordan Břilá Hora spesielt har blitt behandlet i sammenheng med nasjonal ideologiproduksjon og syn på den nasjonale historien.²⁵

Oppsummering

Min oppgave vil konsentrere seg om hvordan i første rekke tsjekkiske faghistorikere i perioden 1880-1921 har behandlet det tsjekkiske fallet og nedgangsperioden. Videre vil dette bli satt i sammenheng med dannelsen av en nasjonal bevissthet om historien. I neste omgang vil det bli undersøkt hvordan historikerne framstilte det tsjekkisk nasjonalt konstituerende. Det vil bli fokusert på hvordan historikerne plasserte seg i forhold til tidligere tolkninger fra både faghistorisk hold og mer allment aksepterte syn på disse spørsmålene. Som det vil gå klarere fram av neste kapittel vil historikernes forhold til “den tsjekkiske historieskrivningens far”, František Palacký, bli sentralt. Et viktig spørsmål vil være om historikerne spilte en spesiell rolle i dannelsen av forestillinger om den nasjonale historien og nasjonen, eller om det var andre historiefortolkere slik som journalister og skjønnlitterære forfattere som spilte en større rolle.

Kapittel 1:

Tsjekkisk historieskrivning

“[...]veien ledet fra den husittiske høyden og storhet til Bilá Horas Golgata og derfra til dagene av nasjonale oppstandelse og frigjøring. Den tsjekkiske reformasjonens betydning og mening, årsakene og følgene av nasjonens fall; kreftene og stimulansene i nasjonens oppvåkning og frigjøring — det er eiendommeligheter og problemer som danner gjenstand og grunnlag for all tenkning om den tsjekkiske historiens filosofi.”¹

Innledningsvis synes det nødvendig å gi et raskt overblikk over den tsjekkiske historieskrivningen og hvilke hovedtendenser som fantes i perioden før 1880, for bedre å forstå den innflytelse den hadde for senere historieskrivning og fortolkning. Deretter vil denne delen også ta for seg hovedlinjene innen historieskrivningen etter 1880 og se litt nærmere på historiedebatter spesielt striden om den tsjekkiske historiens mening (Spor o smysl českých dějin).

Gjennombrudd og to hovedretninger før 1880

En klart uttrykt nasjonal historieskrivning hadde sin begynnelse med František Palackýs (1798-1876) virke som historiker og utgivelsen av hans første bind av *Den tsjekkiske nasjonens historie i Bøhmen og Mähren* på tsjekkisk i 1848. Det var dog ikke universitetet i Praha som var arnested for denne typen nasjonal historieskrivning. Det habsburgske monarkiet var meget skeptisk til historieskrivningen som sådan. De så en fare for en nasjonal historieskrivning som ikke var i overensstemmelse med monarkiets interesser. Av denne grunn måtte nasjonale historikere som Palacký finne andre institusjoner og finansieringskilder. Opprettelsen av Nasjonalmuseet og sterk finansiell bistand fra den “nasjonalt tenkende” adelen gjorde dette arbeidet mulig.

František Palacký - “nasjonens far”

František Palacký kan med rette kalles den første tsjekkiske nasjonale historiker, og hans betydning for formingen av en tsjekkisk historisk bevissthet kan ikke understrekes sterkt nok. Derfor er det nødvendig å gi en gjennomgang av hans tilnærming til historien og hans overordnede syn på den tsjekkiske historien.

Palacký betraktet seg selv som en autodidakt historiker, og han var ikke en historiker i vanlig forstand fordi til hans virke som historiker og ledende person innen den nasjonale bevegelse må vi også regne hans politikk, estetikk, filosofi og organisatoriske evner, som alle på en eller annen måte hadde tilknytning til den nasjonale idé og hans historieskrivning.

Historiografisk må Palacký plasseres i en mellomstilling mellom opplysningstidens idealer og romantikken.² Påvirkningen fra opplysningsidealene hadde han i vesentlig grad fått fra sin lærer Josef Dobrovský. Likevel var det andre som hadde større påvirkning på Palacký

deriblant Henry Bolingbrok, Hugo Blair, Johann Gotfried Herder og ikke minst den tyske historikeren Heinrich Luden.

Palacký forsto ikke den historiske virkeligheten bare som en formløs ansamling av fakta og historieskrivningen som en hjelp til å forstå hendelser i fortiden. Historien hadde en høyere mening som et organisk hele på lik linje med forholdene i naturen.³ Han fulgte Bolingbroke i synet på historiens rolle som visdom for framtiden (*magistra vitae*), og ikke bare en opptegnelse av gamle tider (*nunita vetustatis*). Målet var at historien skulle være en opptegnelse av sannhet som skulle virke som instruksjon på menneskeheten, og Palacký understreket at historien skulle instruere samtiden og virke til å vekke den tsjekkiske nasjonen.⁴

Gjennom et slikt syn på historien var det i følge Palacký mulig å bestemme historiens drivkraft. Denne drivkraften fant han i det han kalte *naturens evige lov om kreftenes polaritet*. Loven innebar i følge Palacký at det i naturen alltid finnes to motstridende krefter som kjemper mot hverandre, men som på samme tid ikke kan eksistere uten den andre. I bunn for denne teorien lå motsetningene mellom ånd og materie, og denne dikotomien ble ført videre innen filosofien ved skille mellom kropp og sjel og innen samfunn og politikk ved motsetningene mellom vitenskap og tro, frihet og autoritet, demokrati og føydalisme og nasjonalitet og verdenssentralisering. Loven om kreftenes polaritet ble av Palacký oppfattet dialektisk som vil si at han mente kreftene virket sammen fram mot framskrittet og humaniteten, som han forsto som gudslighet (božnost).⁵

Med dette overordnede synet på historien mente Palacký å kunne se den tsjekkiske historiens gjennomgangstema. *Loven om kreftenes polaritet* hadde kommet til uttrykk gjennom hele historien som

“slaviskhetens kontinuerlige tilknytning og kamp med romanskhet og germanskhet [...] og siden romanskheten ikke direkte berørte tsjekkerne, men nesten utelukkende gjennom tysk formidling, kan man si at tsjekkiske historie hovedsakelig er grunnlagt på striden med Germanskhet eller på akseptering og avvisning av germanske vaner og lover av tsjekkerne”⁶

Konflikten mellom slaverne og germanere var den tsjekkiske historiens røde tråd, og bakgrunnen for denne konflikten mente Palacký lå i disse to gruppenes ulike nasjonale karakterer. Hos den tyske nasjon (i likhet med romerne, hunerne, tatarene og tyrkerne) fant Palacký et folk preget av erobringssvilje, krigerskhet og aggressivitet. Den slaviske nasjon (som jødene og grekerne) var derimot preget av å være fredelige, sensitive, religiøse og hardt arbeidende. Viktigere enn dette var likevel Palackýs forestilling om slavernes demokratiske ånd. Denne ånden hadde vært rådende fram til det 13. århundre, men som følge av tysk kolonisering og germanisering hadde den blitt svekket. Helt borte ble den likevel ikke og kom sterkt tilbake med husittismen som Palacký også så som den tsjekkiske historiens høydepunkt og “gullalder”. Med husittenes tap ved Lipan (1434) hadde den germanske føydale ånd fått overtaket i Bøhmen og perioden fram mot Bílá Hora var føydalismens periode. Den ufriheten og trelldommen som føydalismen brakte med seg var etter Palackýs mening den viktigste årsaken til det tsjekkiske nederlaget på Bílá Hora.⁷

Palackýs vurdering av den slaviske demokratiske ånd var en idealisering av historien, og må i stor grad ses i sammenheng med Johann G. Herders forestilling om urslaverne. På samme måte må loven om kreftenes polaritet, som en dikotomisering av verden, ses i sammenheng med romantikkens vektlegging av kontraster som enkle litterære bilder. Det er også klart at en slik dikotomisering av verdenen gjorde historien begripelig for en stor del av det lesende publikum.

Palacký la vekt på at konflikten mellom slaverne og germanerne ikke utelukkende hadde vært negativ. Tsjekkerne hadde vært nødt til å ta etter germanerne på en rekke områder for i det hele tatt å kunne overleve som folk, men dette hadde samtidig gitt dem positive impulser. Satt inn i en nasjonal kontekst er det likevel vanskelig å forstå at disse kreftene også skulle virke sammen i framtiden mot et høyere eksistensnivå, og det er grunn til å spørre om Palacký faktisk mente det i og med at han i så stor grad ga uttrykk for at de tsjekkiske verdiene var mer positive enn de germanske. Dette viste han klart i vurderingen av husittertiden som den tsjekkiske nasjonens “gullalder”. Ikke bare var husittertiden tsjekkernes gyldne periode, men den hadde også betydning for resten av Europa. I følge Palacký markerte husittertiden overgangen fra middelalder til moderne tid. Husittene hadde stukket hull på middelalderens religiøse meningsdiktatur og fremmet den frie tanke. Slik sett var den tsjekkiske historien og nasjonen en integrert del av den europeiske historien, og tsjekkerne ble framstilt som avantgarde i historiens utvikling.⁸ I en slik framstilling var det ikke tilfelle at det tsjekkiske gikk sammen med det germanske til et høyere eksistensnivå. I bestefall kan man si at Martin Luther, som Palacký mente hadde bygget vesentlige deler av sin lære på Jan Hus, fortsatte i husittenes spor, men i en slik tolkning vil det ikke være snakk om en antitese, men heller en lineær utvikling.

Palackýs viktigste bidrag til den tsjekkiske forståelsen av historien ligger i det forhold at han på en klar måte satte begreper på den tsjekkiske historien og ga den et helhetlig bilde som en naturlig utvikling, og at den også hadde en naturlige plass sammen med andre europeiske nasjoners historie. Han ga en entydig periodisering av historien som klarest viste den tsjekkiske nasjonens store periode. Palackýs historiske syntese fikk derfor stor betydning for dannelsen av en tsjekkisk nasjonal historieforståelse, og det er vanskelig å forstå senere historiefortolkning uten å ha kjennskap til Palacký. Den tsjekkiske forskeren Jiří Rak har hevdet at Palackýs historieforståelse kun delvis overlevde som en nasjonal historisk forståelse. I stedet var det “vulgærtolkninger” av Palacký som fikk grofeste i befolkningen, samtidig som Palackýs historiske syntese ble avvist av faghistorikerne fra 1880-tallet av.⁹ Imidlertid er det et spørsmål om i hvor stor grad Palackýs historiesyn faktisk ble avvist og forsøkt revidert. I den videre analysen vil det derfor bli viktig å undersøke faghistorikernes tolkninger i kontrast til Palackýs for å se hva slags forhold de hadde til ham. Konkret blir spørsmålet om historikerne avviste Palackýs historieskrivning eller ikke?

Václav Vladivoj Tomek

Palackýs syn på den historien var ikke enerådende innen det tsjekkiske historikermiljøet. Av samtidige historikere som utfordret hans syn må Václav Vladivoj Tomek (1818-1905) nevnes. Tomek hadde startet sin historikerkarriere som Palackýs assistent, og var påtenkt rollen som Palackýs etterfølger. I stedet kom Tomek til å utvikle seg i motsatt retning enn Palacký både i synet på historien og i sin politisk tilnærming. Det kan nevnes flere grunner til at Tomek ikke fulgte Palacký. For det første startet han sin egen karriere som historikere, og interesserte seg for andre forhold enn det Palacký hadde gjort. For det andre og kanskje viktigere var at hans tilnærming til historien og hans politiske sympatier gikk i en helt annen retning. Palacký var den fremste representanten for et liberalt politisk syn, og Tomek hadde delt hans politiske så vel som historiesyn fram til 1848, men etter revolusjonen i 1848 utviklet Tomek seg til å bli meget konservativ politisk og religiøs, og historiemessig kom han til å fremme et historiesyn i tråd med regimets interesser.

Tomeks konservatisme viste seg klart i artikkelserien om perioden under Rudolf II, hvor han ga sitt syn på hvilken rolle historien skulle spille, og sitt syn på årsakene og følgene av tsjekkernes nederlag på Bílá Hora.¹⁰ “Historien skal være et spill for nasjonen som tjener

til kunnskap om seg selv”, hevdet Tomek, og ingen forvrengte bilder av historien, verken positive eller negative, var bra for nasjonen. Nasjonen skulle lære av historien, og da var det bare sannheten uten hensyn til fordommer og flatterende forhold som kunne oppfylle denne rollen.¹¹ Dette var kanskje en nødvendig presisering å gjøre for i denne artikkelen presenterte han en tolkning av Bílá Horas årsaker og konsekvenser som sterkt vek bort fra den vanlige forestillingen av Bílá Hora som den tsjekkiske tragedien. Tomeks syn på Bílá Hora hadde ikke bare sammenheng med hans politiske konservatisme, men i like stor grad hans syn på religionen og den tsjekkiske nasjonens “gullalder”. På alle punkter var hans syn divergerende med Palackýs. Tomek anså ikke husittertiden for å ha vært et høydepunkt i den tsjekkiske historien. Dette hadde i første rekke sammenheng med at han var sterkt troende katolikk. Som katolikk mente han at husittismen hadde vært en gal vei å gå for den tsjekkiske nasjonen. Derfor ble Bílá Hora redningen for den tsjekkiske nasjonen fordi katolisismen igjen ble den rådende religionen blant tsjekkerne. Tomeks syn på den tsjekkiske historien og spesielt hans syn på Bílá Hora ble sett på som en unasjonal og ikke-tsjekkisk historietenkning. Den var antinasjonal og antirevolusjonær ble det hevdet.¹²

Palacký og Tomek kom til å bli motpoler både i synet på historien og politikken, og ikke mist virket deres ulike religiøse tilnærming til å skille dem fra hverandre. For senere historikere var det uunngåelig å ta stilling til disse to historikernes tolkninger av den tsjekkiske historien. Uten fare for å generalisere i for stor grad, er det rimelig å snakke om to retninger innen den tsjekkiske historieskrivningen, hvor den ene fulgte Palacký og den andre Tomek. Som det skal gå klarere fram i neste kapittel, utkrystalliserte det seg to retninger innen den faghistoriske tolkningen av nederlaget på Bílá Hora. De to retningene støttet mer eller mindre opp under Palackýs og Tomeks syn.

Historiefaget ved universitetet før 1882

Habsburgmonarkiet var, som tidligere nevnt, meget skeptisk til historieskrivningen, og universitetet ble ikke det viktigste sentrum for nasjonal historieskrivning. Likevel må det presiseres at Lev Thun, som var undervisningsminister etter 1848, ønsket å bidra til at historie ble en viktigere del av universitetets curriculum. Thuns mål var at historiefaget ved universitetet skulle bli et alternativ til Palackýs historieskrivning. Derfor ble en rekke historikere ansatt på 1850-tallet, deriblant Václav V. Tomek. Felles for disse historikerne var deres konservative politiske holdninger og deres lojalitet overfor monarkiet. Universitetet og historiefaget der ble ikke i samme grad som for eksempel i Tyskland, senteret for nasjonal historieskrivning og nasjonal historisk ideologisk produksjon. I alle fall fram til 1870 var det slik at det meste av den “nasjonale” historieskrivningen ble produsert utenfor universitetet. Dette endret seg etter opprettelsen av det tsjekkiske universitetet. Historieskrivningen ble brakt inn i det “formelle” akademia.¹³

Eget tsjekkisk universitet og ny vitenskapelig tilnærming

Delingen av universitetet i Praha

Fra tsjekkisk hold ble det på 1860 og 1870-tallet ikke stilt krav om et eget tsjekkisk universitet, men de krevde språklig likestilling mellom tysk og tsjekkisk.¹⁴ Et tsjekkiskspråklig universitet var like utenkelig som en selvstendig tsjekkisk stat. Tsjekkerne så på universitetet som en institusjon som i all hovedsak var ment å skulle fremme De bøhmiske kronlandenes intellektuelle behov. Universitetet skulle være en institusjon til fremme både for

tsjekkere og tyskere, og språklig likestilling var derfor viktig. En deling av universitetet så tsjekkerne på som en fare fordi det kunne gjøre det tsjekkiske universitetet til en annenrangs institusjon, og samtidig ville universitetet miste sin bøhmiske karakter. Universitetet i Praha var for tsjekkerne et symbol på at de bøhmiske områdene hadde hatt en lang og prestisjetung akademisk tradisjon som tsjekkerne var engstelige for ville gå tapt ved en deling.¹⁵

Tyskerne hadde en annen tilnærming til universitetets funksjon. Universitetet skulle ikke bare tjene den østerrikske delen av monarkiet men også resten av Europa. Universitetet i Praha skulle være et kosmopolitisk universitet på linje med de store universitetene i Bologna og Paris. Fra tysk side var det en frykt for at like rettigheter ved universitetet ville føre til en tsjekkifisering av universitetet. Ved en deling av universitetet ville man derimot kunne beholde dets opprinnelige preg, og begge nasjonene kunne fritt utvikle sitt akademiske liv og miljø, ble det hevdet.¹⁶

I 1881 ble det inngått et kompromiss hvor det ble klart at universitetet i Praha skulle deles i et tyskspråklig og et tsjekkiskspråklig universitet. Kompromisset innebar at tyskernes frykt for tsjekkifisering av universitetet ble forhindret, og den tsjekkiske frykten for ikke lenger å kunne være en del av den ærverdige institusjonen ble forhindret ved at det tsjekkiske universitetet ikke ble betraktet som en ny institusjon, men som en del av det gamle universitetet. Dette ble blant annet gjenspeilt i hvilke navn universitetene fikk; henholdsvis “k.k. deutsche Karl-Ferdinands-Universität” og “k.k. böhmische Karl-Ferdinands-Universität”. Delingen av universitetet ble nedfelt ved lov i 1882.

Historiefaget ved det nye universitetet

Delingen av universitetet hadde store konsekvenser både vitenskapelig og identitetsmessig. Først og fremst tok den nasjonale ambivalens som tidligere hadde rådet, slutt. Delingen medførte et klarere nasjonalt skille innen det vitenskapelige miljøet. Det hersket ikke lenger tvil om hvilken nasjon man tilhørte etter at professorene hadde valgt hvilket universitet de ønsket å undervise ved. Skrev de på tysk var de tyskere, og tilhørte det tyske universitetet og omvendt.

Det nye tsjekkiske universitetet knyttet til seg de viktigste tsjekkiske historikerne i samtiden som V. V. Tomek (første rektor), Josef Emler (1836-1899), Josef Kalousek (1838-1915), Antonín Rezek (1853-1909) og Jaroslav Goll (1846-1929). I tillegg ble det ansatt nye professorer innenfor andre fagområder som for eksempel Tomáš G. Masaryk (1850-1937) innen filosofi.

Ved det tsjekkiske universitetet ble det skapt en ny giv i det akademiske miljøet, og den nasjonale oppvåkningen hadde nådd sitt foreløpige høydepunkt innen det vitenskapelige området.¹⁷ Det nye og til dels unge miljøet tok i bruk nye vitenskapelige metoder og prinsipper som også var tegn på at samfunnet var i endring. Denne nye gruppen akademikere satte sitt preg på universitetet og omformet det fra å være en nasjonal institusjon og symbol til også å bli et forskningsmessig sentrum.¹⁸

Jaroslav Goll og Goll-skolen

Den historikeren som kom til å sette størst preg på historiefaget ved det nye tsjekkiske universitetet, og startet en ny etappe i tsjekkisk historieskrivning, var Jaroslav Goll (1846-1929).¹⁹ Goll hadde studert i Göttingen i Tyskland under Georg Waitz, og brakte med seg til Praha en positivistisk historiemetode (empirisk positivisme) med vekt på kildekritikk og objektivitet, edruelighet og upartiskhet i historieforskningen som ideal.²⁰ Historikeren skulle bestrebe seg på å skildre de rene og relevante fakta uten hensyn til deres mulige propaganderende anvendelse. Historiefaget ble i denne perioden sterkere vitenskapelig fundert,

og vi kan si at profesjonaliseringen av historiefaget fant sted.²¹ Det har blitt hevdet at Goll-skolens positivisme på vesentlige områder skilte seg fra positivisme i andre deler av Europa. Ved dens vektlegging av objektiv tolkning av fakta kan vi si at den lå nærmere Leopold von Rankes forståelse av historien enn den bredere filosofisk-sosiologiske tilnærming som Theodor Buckle og Karl Lamprecht la til grunn. Det er i alle fall sikkert at positivismen kom sent til de tsjekkiske områdene, og sammenfalt i tid med nyrankianerne i Tyskland. Samtidig var det slik at Goll-skolen hadde et klarere positivistisk standpunkt når det gjaldt teoretiske overveielser enn når det kom til resultatet av den praktiske forskningen. Men en filosofiske positivisme som Auguste Comtes, Herbert Spencers og Emil Durkheims sto for fikk ikke grofeste blant de tsjekkiske faghistorikere, mens den var sterkere hos andre historiefortolkere som Tomáš Masaryk.²²

Golls hovedanliggende var for det første å sette den tsjekkiske historien inn i en europeisk kontekst. Tidligere hadde det vært en forestillingen om at den tsjekkiske historien var unntaksmessig og unik, og derfor ikke sammenlignbar med noen annen historie. Følgen av det hadde vært at generell historie i liten grad hadde vært gjenstand for studie før Goll.²³ For det andre var det et mål å ta et oppgjør med Palacký-generasjonens romantiske historieskrivning, og det Goll og hans elever så som faktiske feiltolkninger som følge av Palackýs romantiske historietilnærming. Selv om de ønsket en revisjon av Palackýs historiesyn, la de aldri skjul på den store betydning Palacký hadde hatt for tsjekkisk historieskrivning spesielt og nasjonalt liv generelt. Revisjonen av Palacký skjøt først fart med Josef Pekař (1870-1937), men det er et spørsmål om hvor stor revisjon det egentlig var snakk om.

Det nye metodiske fundamentet som historiefaget ble bygget på, hvor historiefagets betydning i større grad ble begrunnet ut i fra seg selv og dens egenverdi, hadde også betydning for forholdet mellom historiefaget og samfunnet. Historiens betydning som *magistra vitae* ble ikke lenger betont i samme grad, og historieforskningen ble i større grad værende innen en lukket sirkel. Goll-skolen avviste

“historiens folkeopplysende og oppdragende rolle. De ville ikke sette den til tjeneste for politiske, kulturelle, religiøse eller andre bestrebelser og mål i samtiden, selv om de ikke utelukket muligheten for å utnytte historikernes vitenskapelige vitens konklusjoner i politikernes, kunstnernes og forfatternes verk.”²⁴

De var av den oppfatning at en politisering av historievitenskapen ville bety dens likvidasjon som vitenskap.²⁵ Historien skulle ikke være et politisk instrument og ikke et ideologisk preget opplysningsprosjekt for nasjonens dannelselse. Dette betydde likevel ikke at historien ikke lenger ble brukt i en nasjonal identitetsfremmende sammenheng, men det vitenskapelige ble framhevet i forhold til historiens konkrete nasjonale og politiske bruksverdi. Det kan derfor hevdes at selv om historiefaget ble profesjonalisert ble det ikke i like stor grad nasjonalisert.

Det fant likevel sted en utvikling som svekket Goll-skolens opprinnelige strenge krav til historien som i første rekke vitenskap. Historikere som Josef Pekař og Kamil Krofta (1876-1945), som opprinnelig sto på Golls historisk-vitenskapelige program, utviklet seg til å bli historikere som engasjerte seg sterkere i den politiske debatten (spesielt fra 1900), og Krofta ble i mellomkrigstiden utenriksminister. Kutnar har pekt på at de siste årene før første verdenskrig innebar en vending bort fra Golls prinsipp om at historievitenskapen skulle være adskilt fra politikken. Dette så Kutnar først og fremst gjennom debatten om den tsjekkiske historiens mening.²⁶

Selv om Goll ikke tok aktivt del i politisk arbeid er det ikke tvil om at han kan karakteriseres som konservativ. Dette gjaldt også hans historieskrivning. Goll ble kraftig kritisert for sin konservatisme og hans positive holdninger overfor Østerrike-Ungarn. Goll var

også etter opprettelsen av Tsjekkoslovakia tilhenger av Østerrike-Ungarn, og han mente at den tsjekkiske nasjonen ville ha tjent mer på en fortsatt sameksistens med Østerrike. En slik holdning hos Goll gjorde at han etter første verdenskrig nærmest ble boikottet, og hans syn har blitt betegnet som “Golls feil” (Gollův omyl).²⁷

Golls elever

Historikergenerasjonen som vi her vil kalle Golls elever, var ikke en enhetlig gruppe. Grovt sett kan den deles inn i tre grupper. Den første gruppen besto av historikere som Josef Pekař og Václav Novotný, som gikk i hver sin retning metodisk, gruppe to med Kamil Krofta og den siste med Zdeněk Nejedlý.

Josef Pekař

Josef Pekař (1870-1937) var opprinnelig en svoren tilhenger av Golls syn på den historiske metode og historiesyn generelt. Likevel utviklet han seg på vesentlige punkter bort fra Goll i og med at han i større grad kom til å vektlegge sosiale og økonomiske forhold, og i sin politiske historieskrivning la han større vekt på syntese og teoretiske overveielser.²⁸ Sentralt i Pekařs historieskrivning var målet om at historikeren skulle på en “kunstnerisk og vitenskapelig måte bringe den gjennomforskede fortiden til live”, og historien skulle “gjennomleves” (prožití dějin). I motsetning til Goll kom også Pekař til å legge større vekt på at historieskrivningen skulle fylle et praktisk behov i samfunnet. Til tross for denne utviklingen hos Pekař kom han til å bli den sterkeste forsvarer av Golls historieskrivning og betydning for historievitenskapen i Bøhmen i debatten med Masaryk.

Det har blitt hevdet at Pekař ikke bygget et nasjonalt program med sin historieskrivning, i motsetning til Masaryk, og at hans verk “ikke vitner om program, men om virkeligheten, om eksistensen”²⁹. Dette mener jeg er en noe unyansert påstand. Pekař uttrykte ikke et nasjonalt program like klart som Masaryk. Likevel mener jeg det er mulig å se på Pekařs historieskrivning som et bidrag til et konservativt nasjonalt program. De finnes etter mit skjønn en klar linje i Pekařs verker som må karakteriseres som konservativ og nasjonal både i form og innhold. Det er heller ikke riktig etter min mening å hevde at Pekař ikke hadde et program. For ham var den røde tråd i den tsjekkiske historien, og en gjennomgående tanke i hans historieskrivning, den nasjonale idé.

Pekař var ikke bare konservativ i sin tilnærming til historien, men også politisk. På dette området var han helt på linje med Goll. Det siste tiåret av 1800-tallet hadde han likevel vært en del av det progressive miljøet rundt tidsskriftet *Čas* (Tid) som var blitt startet opp av Tomáš Masaryk og Jan Herben (1857-1936). Pekař brøt derimot ut etter en lang debatt om Jan Hus historiske og nasjonale rolle, og han ble beskyldt for å være en forsvarer av klerikalske verdier. Senere kom Pekař til å ha sterk sympati for Gammeltsjekkerne, og spesielt deres kamp for de historiske bøhmiske rettighetene. Men medlem av partiet ble han aldri. I for stor grad fremmet Gammeltsjekkerne en patriotisk romantikk og en overfladisk dilettantisme som han ikke kunne identifisere seg med.³⁰ I tillegg til å være konservativ var Pekař ikke positivt innstilt overfor den demokratiske bevegelsen, og han hadde større sympati for et autoritært system.³¹

Det er påfallende at Pekař, som historiografisk hadde som mål å revidere Palacký, på det politiske området sto Palacký veldig nært. Pekař mente, som Palacký, at den beste måten å sikre nasjonens eksistens på var gjennom en føderasjon innen Østerrike-Ungarn hvor de bøhmiske statsrettene ble fastslått. Det var ikke bare til nasjonens beste, men også for hele Europa at Østerrike-Ungarn besto, mente Pekař.³² Under første verdenskrig kjempet Pekař

hardt for å få gjennomslag for sine ideer. Han anså lenge at bestrebelsene på å danne en egen tsjekkosllovakisk stat under første verdenskrig var farlige fordi man ikke visste hvorledes utfallet av krigen ville bli. I tillegg til dette avviste han tanken om en felles stat for tsjekkere og slovakere. Å trekkke slovakene inn i de tsjekkiske nasjonale bestrebelsene var å blande seg inn i ungarske interne forhold.³³

Kamil Krofta

Kamil Krofta (1895-1938) tilhørte den andre bølgen av Golls elever, og sto lenge på Golls historiske program. Krofta satte sitt forskningsfokus til å begynne med på den bøhmiske reformasjonen, og han kom også inn på økonomisk historie. I den andre fasen av hans karriere som historiker konsentrerte han seg i større grad om populariserende synteser om den tsjekkiske historien. Selv om Krofta var elev av Goll og anvendte hans metode i historieforskningen, var han mer tilbakeholdene i kritikken av Palackýs historietolkning og syn. Kutnar har hevdet at han i mange henseende sto tro mot Palacký, og at han fant en mening for sin forskning i forsvaret av den husittiske revolusjonen og dens åndelige verdi.³⁴

Krofta forsvarte Goll og hans rolle for historievitenskapen under debatten om den tsjekkiske historiens mening.³⁵ I den samme debatten mente han også at det ikke nødvendigvis var til gode for politikken og samfunnet generelt at historikerne og andre vitenskapsmenn tok aktiv del i politikken. Krofta sto altså i 1912 fast på det syn at historien hadde en egenverdi og ikke i utgangspunktet var til for å fylle et samfunnsmessig behov slik Masaryk hadde hevdet. Den senere utviklingen spesielt under første verdenskrig, gjorde derimot at Krofta kom til å nærme seg Masaryks synspunkt, og så historiens viktige rolle for den nasjonale politikken og de nasjonale anstrengelsene og kamp. Likevel var det for Krofta viktig å presisere at det var en vitenskapelig og objektiv historiefremstilling som kunne bidra til det nasjonale liv.³⁶

Zdeněk Nejedlý

Nejedlý (1878-1962) tilhørte den siste gruppen av Golls elever, men han hadde også andre lærere som kom til å øve like stor innflytelse på hans historiske arbeide (estetikeren og musikkritikeren Otakar Hostinský og Tomáš Masaryk). Denne påvirkningen bidro til at Nejedlý ble stående i en mellomposisjon mellom Pekař og Masaryk i debatten om den tsjekkiske historiens mening.

Nejedlý kom også til å legge større vekt på kollektivistiske krefter i historien, og det var for ham viktig i større grad å framheve vanlige folk og ikke bare de store individer i historien.³⁷ I en artikkel fra 1920 om den nasjonale historieskrivningen, kritiserte Nejedlý Gollskolens historieskrivningen for ikke å ha bidratt til å fremme en forståelse for den tsjekkiske historien og den nasjonale identiteten.³⁸ Nejedlýs argument var i grov trekk at en historieskrivning som kun la vekt på detaljer og ikke hadde et syntetiserende innhold, ikke kunne være grunnlag for en nasjonal historie. I artikkelen viste han til forskjellene mellom historikerne Václav V. Tomek og František Palacký, og påpekte at det var Palackýs syntetiserende verk som hadde blitt stående som den nasjonale historien og ikke Tomeks mer detaljorienterte historie. Nejedlý hevdet også at siden den positivistiske historieskrivningen ikke hadde klart å fylle sin rolle som nasjonalt, historisk oppdragende, hadde det i stedet vært skjønnlitterære forfattere som i større grad hadde ivaretatt denne rollen. Nejedlýs kritikk var i samsvar med det syn Masaryk hadde hevdet på 1890-tallet, og viser at Nejedlý nærmet seg Masaryk i synet på historiens rolle.

I den anonyme massen fant Nejedlý historiens bevegelseskraft. Etter første verdenskrig kom han til å bli talsmann for en historieskrivning i sosialistisk retning som ville overvinne den liberale og individualistiske historieskrivningen. Nejedlý kan derfor sies å være det

nærmeste vi kommer en marxistisk historietilnærming i tsjekkisk historieskrivning. Dette må likevel ikke overdrives. For det første gjaldt det ikke Nejedlýs historieskrivning før første verdenskrig. For det andre kan ikke Nejedlý betraktes som en fullstendig marxistisk historiker før et stykke inn i mellomkrigstiden. Derfor var det ikke tilfeldig at Nejedlý etter andre verdenskrig kom til å bli den fremste kommunistiske historikeren i Tsjekkoslovakia.³⁹

Tomáš G. Masaryk

Tomáš G. Masaryk (1850-1937) er tatt med i denne studien som en representant for ikke-historikertolkning av historien. Like fullt var hans tolkninger av historien svært betydningsfull på flere områder. For det første virket hans alternative tolkninger av historien til å skape en stor og lang debatt om historievitenskapens hensikt og forhold til samfunnet. For det andre bidro Masaryk til å skape myter og forestillinger om den tsjekkiske historien og den tsjekkiske nasjonen.

Masaryk var i første rekke sosiolog og filosof, og det var med bakgrunn i disse fagfeltene han tilnærmet seg historien. Masaryk så František Palacký og Karel Havlíček som sine store forbilder, og i vesentlig grad var hans tolkning av historien bygget på Palackýs lest. Selv om Masaryk kritiserte Palacký på visse punkt, må det sies at han var den fremste eksponenten for Palackýs historiesyn.

Masaryk var meget kritisk til Goll og Goll-skolens empiriske positivisme. Hans kritikk av historievitenskapen gikk først og fremst på at han mente den hadde et galt fokus, og han betraktet den samtidige historieforskningen som “overdreven historisme”⁴⁰. Han kritiserte historikerne for at de ikke tok hensyn til eller la vekt på de filosofiske sidene som han mente var en vesentlig del ved historien. Den rådene tanken om historie for historiens skyld hadde han ingen sans for, fordi han mente den hadde ført til at den tsjekkiske nasjonen mest av alle hadde mistet bevisstheten om den historiske kontinuiteten.⁴¹

Masaryks sentrale slagord i denne sammenhengen var “tingene, ikke utviklingen...”⁴² Poenget Masaryk ville gjøre klart var at *tingene* dvs. meningen med historien var konstant, og at utviklingen derfor var av liten interesse siden utviklingen likevel gikk mot målet. Masaryk hadde altså et teleologisk syn på historien. Historien var ingen tilfeldighet, men styrt av en plan gitt av forsynet.⁴³ Forsynets plan og mål mente Masaryk kunne sammenfattes i *humanitet* (člověčenstvo eller humanita). Av aller største betydning var det derfor at meningen med historien måtte oppdages og gjøres kjent for at man deretter kunne leve i tråd med den. Historikernes og filosofenes rolle var, i følge Masaryk, å finne denne meningen med historien, men historikerne hadde feilet i denne oppgaven.⁴⁴

Striden om den tsjekkiske historiens mening

Masaryks bøker fra 1890-tallet, hvor hans tolkning og syn på historien ble framført, skapte stor debatt i det akademiske miljøet først etter 1910. Det hadde tidligere vært debatt mellom Masaryk og Pekař, men først med Jindřich Vančuras (1856-1936) artikkel om Masaryks betydning for utviklingen av historievitenskapen⁴⁵, vokste debatten i omfang.

Debatten ble kalt striden om den tsjekkiske historiens mening (spor o smysl českých dějin), men var ikke bare en debatt om en mulig mening i historien men hadde også andre aspekter. På den ene siden var debatten innledningsvis en debatt om hvem som hadde påvirket historievitenskapen i størst grad; Goll eller Masaryk. Her var det i første rekke debatt om metodiske tilnærminger og i hvilken grad historien skulle anvendes i nasjonens tjeneste. De

fremste deltakerne i denne delen av debatten var Vančura og Herben på Masaryks side, og Krofta og Pekař på Golls.⁴⁶

På den andre siden dreide debatten seg rent konkret om hvorvidt Masaryks historiske fortolkning var riktig. Masaryk hadde forsøkt å vise at det var en linje i historien, uttrykt gjennom humanitet, og at det gjennom humaniteten var klare forbindelseslinjer mellom husittertiden og nasjonens oppvåkning på 1800-tallet. Husittenes og de nasjonale elitesnes religiøse idealer og mål hadde i følge Masaryks vært de samme. Disse påstandene ble kraftig tilbakevist av Pekař som mente det ikke var mulig se slike forbindelseslinjer, og at de ulike historiske epokene utelukkende måtte bedømmes ut i fra sin egen samtid. I følge Pekař søkte Masaryk å finne kontinuitet der det definitivt hersket diskontinuitet.⁴⁷ Likevel mente Pekař det var mulig å se en rød tråd i den tsjekkiske historien, og han mente dette var den nasjonale idé.⁴⁸ Pekařs tolkning av den nasjonale idé som den gjennomgående linjen i historien ble tilbakevist av Masaryk som mente at nasjonen og den nasjonale idé var en idé som første gang ble uttrykt under den franske revolusjonen.⁴⁹

Med andre ord var debatten både en debatt om konkret tolkning av historien, og en debatt om det var mulig å se en “mening” i historien. Det var et forsøk på å etablere en filosofisk forståelse av den tsjekkiske historien. Dette var i første rekke Masaryks hensikt, mens Pekař hadde mindre interesse for en filosofisk tilnærming til historien. Likevel tok han del, og kom med sitt bidrag. Det er påfallende at alle deltakerne i debatten mente det kunne finnes en form for rød tråd i den tsjekkiske historien. At historikerne mente det fantes en slik gjennomgående linje i historien må i all hovedsak forklares med deres premordialistiske syn på nasjonen.

Uenigheten mellom Masaryk og Pekař må i stor grad forklares med at det var to fagtradisjoner som sto imot hverandre; Pekařs historie og Masaryks filosofi og sosiologi. Uforsonligheten mellom de to kan ikke kun forklares med, slik Tapié har gjort⁵⁰, at Masaryk var protestant, mens Pekař var katolikk. En slik forklaring overvurderer i alt for stor grad Pekařs katolisisme. Det er etter min mening svært vanskelig å finne klare katolske tilbøyeligheter i Pekařs tekster. Jeg er i større grad enig med Kočí (til tross for hans utpregede kommunistiske språkbruk) i at Pekařs vurdering av katolisismen hadde politiske aspekter.⁵¹

Den tredje siden ved debatten var dens politiske implikasjoner. Spørsmålet om hva nasjonen hadde vært ledet naturlig til spørsmålet om hva den tsjekkiske nasjonen i framtiden burde være, og hvordan dette skulle nås. Med andre ord var ikke debatten bare en vitenskapelig og metodisk debatt, men også en politisk som Malý har påpekt.⁵²

Bevisstheten om historie i det tsjekkiske samfunnet

I følge Miroslav Hroch gikk den tsjekkiske nasjonale bevegelsen fra 1848 over til det han har kalt massefasen. I denne perioden ble den nasjonale identiteten styrket i den tsjekkiske befolkningen, og var ikke lenger et like utpreget elitefenomen. Det er grunn til å hevde at den tsjekkiske nasjonale identiteten ikke slo igjennom som et massefenomen før på 1860-tallet. Økt skolegang, bedre leseferdigheter sammen med opprettelsen av en rekke nye aviser gjorde at nasjonal retorikk og ideer ble spredt til en større del av befolkningen. I perioden 1863 til 1895 vokste antallet aviser fra 10 til 120, og antallet tidsskrifter fra 17 til 210.⁵³

At den nasjonale bevisstheten hos tsjekkerne ble sterkere og at flere sosiale grupper begynte å oppfatte seg selv som tsjekkere innebar også at den nasjonale historiske bevisstheten ble styrket. Det er grunn til å betvile den amerikanske historikeren John Bradlys oppfatning om at: “Historical arguments could awake national consciousness, but in the 1860-1870s the Czech nation was fully awake and history as a political weapon proved

inefficient”⁵⁴. For det første er det tvilsomt om den tsjekkiske nasjonen var fullstendig nasjonalt “våken”, og for det andre er det mye som tyder på at historien ikke bare virket nasjonalt identitetsskapende, men at den også var et viktig bidrag til den politiske debatten helt fram til den første verdenskrig, ja, enda ut i de første årene i mellomkrigstiden.

Det er mulig å innta det motsatte syn av Bradlys. Den var i denne perioden at František Palackýs historieverk ble redigert og utgitt samlet. På det folkelige plan var historien en viktig inspirasjonskilde for de mange folkemøtene (tábor) som ble avholdt rundt omkring i Bøhmen for å minnes viktige historiske hendelser.⁵⁵ Mellom 1868-1871 fant det sted 143 slike tábor-møter, og det er anslått at de hadde omlag 1-1 ½ million deltakere.⁵⁶

Avisene fikk en viktig rolle som formidlere av historiefortolkning. Innen tsjekkisk journalistikk fikk føljetonggenren en framtrekkende plass. Gjennom føljetongene ble det gitt plass til lengre framstillinger av historiske hendelser og problemer. Det var ikke bare journalister som benyttet seg av denne formen, men også forfattere og faghistorikere. Pekařs artikkel om František Palacký fra 1912 ble først publisert i den tyskspråklige avisen *Politik*, og hans framstilling av Bílá Hora fra 1918 og 1920 kom ut i avisen *Národní Politika*. Det er også klart at historiedebatt i aviser og tidsskrifter var utbredt. Håndsskriftstriden (fra 1886) og striden om den tsjekkiske historiens mening ble, selv om det i første rekke var snakk om akademiske debatter, ført i aviser og tidsskrifter.

Skolens rolle som historieformidler var mer kompleks. I stor grad var framstillingen av en nasjonalt oppbyggende historie opp til den enkelte lærer og avhengig av hans nasjonale sinnelag. Dette hadde sammenheng med at skolebøkene måtte ha offentlig godkjenning for å kunne bli brukt i undervisningen. Dette medførte at de offisielle skolebøkene i historie hadde en sterkere østerriksk tilnærming, og de skulle virke til å fremme en østerriksk patriotisme.⁵⁷ At skolebøkene i prinsippet fremmet en østerriksk patriotisme, eller i det minste ikke var åpenbart kritisk til Østerrike, var et av hovedkravene for godkjenning. Til tross for dette klarte både Tomek og Gindely å anvende Palackýs sentrale tese om forskjellen mellom tysker og tsjekkere i sine skolebøker. På den andre siden ble hverken husittertiden eller den bøhmiske oppstanden framhevet som de viktigste perioder i historien, men i stedet ble Habsburgperioden framstilt som “gullalderen”.⁵⁸

I tillegg til de offisielle skolebøkene fantes det også uoffisielle skolebøker, men det er uklart i hvor stor grad disse ble brukt for igjen var det avhengig av den enkelte lærer hvorvidt disse ble trukket inn i skolegangen. Men hvis vi skal dømme etter opplag, og flere av disse uoffisielle skolebøkene kom i flere opplag, er det klart at bøkene ble brukt og hadde betydning.⁵⁹

Historiske romaner må heller ikke utelukkes fra dette bildet. Forfattere som Zigmunt Winter (1846-1912), Václav Benš Třebízský (1849-1884) og Alois Jirásek (1851-1930), hadde alle en stor produksjon av historiske romaner. Jiráseks romaner tok i første omgang utgangspunkt i husittertiden, men også perioden etter 1620 ble behandlet i boken *Temno* (Mørke) som kom ut i 1913. Denne boken hadde stor innvirkning på den allmene oppfatning om perioden etter slaget på Bílá Hora som en nedgangsperiode og tragedie for den tsjekkiske nasjonen.⁶⁰

Det er mulig å konkludere med at den tsjekkiske befolkningen fikk en stor grad av historisk input fra 1860-tallet og framover, og at det ikke var slik at historien mistet sin funksjon som formende på den tsjekkiske nasjonale identiteten. Det er også klart at framstillingen av historien ikke utelukkende var forbeholdt faghistorikerne, men at journalister og forfattere spilte en viktig rolle i formidlingen av historien. I større grad er det usikkert hvorvidt det var faghistorikerne eller de mange andre historiefortolkerne som øvde størst innflytelse på tsjekkernes nasjonale historieforståelse. Det er grunn til å anta, som Mirsolav Hroch har gjort, at synet og forståelsen av historien ble dannet i et spenningsfelt

mellom en faghistorisk og en allmen forståelse slik den ble presentert av for eksempel journalister og forfattere.

Oppsummering

Tsjekkisk nasjonal historieskrivning fikk sitt store gjennombrudd med František Palackýs historieskrivning på 1840 og 1850-tallet. Tsjekkisk historieskrivning før 1880 kan i grove trekk deles i to retninger - Palacký-retningen og Tomek-retningen. Skillet mellom de to retningen kan i stor grad forklares med politiske og religiøse forskjeller mellom historikerne som gjorde at de deres tolkninger gikk i motsatte retninger. Palacký og Tomek kom klarest til å representere dette skillet. Palacký hadde liberale politiske sympatier og var protestant, mens Tomek var konservativ og katolikk. Ved siden av dette politisk-religiøse skillet var Tomek universitetsprofessor mens Palacký ikke hadde en slik tilknytning.

Disse to retningene i tsjekkisk historieskrivning hadde stor innflytelse på senere historieskrivning, og alle historikere måtte ta stilling til deres historiefortolkning. Spesielt i forholdet til tolkningen av den tsjekkiske nasjonens gullalder og fall var det at skillet gjorde seg gjeldende. Sentralt for den videre analysen vil det derfor være viktig å se hvordan historieskrivningen etter 1880 plasserte seg i forhold til Palackýs og Tomeks historieskrivning.

Etter opprettelsen av et tsjekkiskspråklig universitet kan vi si at historieskrivningen ble profesjonalisert. En ny historikergenerasjon fikk innpass, og Jaroslav Goll og hans elever (Goll-skolen) hadde et nytt program for historievitenskapen.

Det kan i stor grad snakkes om to poler innen tsjekkisk historieforskning også etter 1880. Det var ikke i første rekke slike at forskjellene mellom Palacký og Tomek ble ført videre, men i større grad at forskjellige oppfatninger om historiens samfunnsmessige rolle og dens forhold til Palackýs historieskrivning markerte dette skillet.

På den ene siden kan vi plassere Tomáš G. Masaryk, som ikke var historiker, men som gjennom sin kritikk av Goll-skolen og sine framstillinger av historien, utvilsomt påvirket en rekke historikere. Masaryk var av den oppfatning at historiens viktigste rolle var å tjene samfunnet, og at historien måtte bringes ut til folket og virke oppbyggende på det nasjonale sinnelag og arbeid. Masaryk fikk etter hvert støtte fra historikere som blant annet Zdeněk Nejedlý. På den andre siden sto i første rekke faghistorikerne Josef Pekař og Kamil Krofta som var elever av Jaroslav Goll. Deres oppfatning var at historieskrivningen hadde en mening i seg selv, og nedtonet historieskrivningens samfunnsmessige rolle.

Disse to gruppene delte seg også, i alle fall programmatisk, i synet på Palackýs historieskrivning. Masaryk hadde Palackýs som en av sine forbilder og inspirasjonskilder for sin egen presentasjon og tolkning av historien. I stor grad fulgte han Palackýs tolkningslinje. Goll-skolen hadde derimot et program for å revidere Palackýs historieskrivning som de anså hadde vært bygget på gale premisser og i for stor grad preget av romantikkens tankeinnflytelse.

Dannelsen av en tsjekkisk historisk bevissthet fant sted i et spenningsfelt mellom faghistoriske framstillinger og tolkninger på den ene siden, og ikkefaglige tolkninger på den andre. Det er dermed klart at flere historiefortolkere øvde innflytelse på tsjekkernes forståelse av sin egen historie.

Det vil i den videre analysen blir lagt vekt på hvordan historikerne plasserte seg i forhold til Palackýs og Tomeks historieskrivning. I og med at Goll-skolen hadde ønsket å revidere Palackýs historiesyn antas det at historieskrivningen etter 1880 skilte seg vesentlig fra hans historieskrivning. Forholdet mellom disse grupperingene vil være en sentral del i analysen. Det vil også bli viktig å se på forholdet mellom faghistorikernes synspunkter og det

som er kalt en allmen historieforståelse som ble presentert av journalister og skjønnlitterære forfattere.

Kapittel 2:

Politiske trender og holdninger

I dette kapitlet vil jeg ta for meg de viktigste politiske trendene, standpunktene og politiske debattene i Bøhmen og Mähren. Det er etter mitt syn viktig å se nærmere på dette for å kunne ha en bakgrunn for å analysere historieskrivningens eventuelle politiske rolle. Det er mulig å anta at historieskrivningen la premisser for synet på nasjonen og definering av den. Samtidig er det også rimelig å anta at den politiske dagsorden satte et vist preg på historievitenskapen og hvilke historiske tema som var viktig å behandle.

Det kan slik jeg ser det tas utgangspunkt i to forhold. For det første historikernes egne politiske oppfatninger og deres betydning for historieskrivningen og syn på nasjonen. For det andre den samtidige politiske og generelle samfunnsdebatten som påvirket historikerne til å skrive slik de gjorde. Et sentralt spørsmål vil derfor være om man i historikernes historieskrivning og politiske tilnærming kan finne ulike nasjonale prosjekter eller tilknytningspunkter til slike. Var historiefortolkningen og det nasjonale program fundert på de samme forholdene? Eller hvilken rolle spilte historien for legitimering av den politiske debatten, nasjonale program og ikke minst for nasjonale krav?

Politikk, partier og trender

Partier og de tsjekkiske statsrettene

I de tsjekkiske områdene var Nasjonalpartiet (Národní strana), populært kalt Gammeltsjekkerne, det ledende partiet fram til 1874. Etter 1848 hadde den tsjekkiske nasjonale bevegelsen og Gammeltsjekkerne vært tilhengere av en naturrettslig doktrine og begrenset etnisk autonomi. De hadde sett det som en universell og derfor også naturlig rett at nasjonene skulle ha sine egne nasjonale rettigheter. Partiet var i utgangspunktet et liberalt parti, men i 1861 inngikk de en allianse med den konservative adelen som holdt seg fram til 1914. Dette var på mange måter en unaturlig allianse fordi de to grupperingene sto langt fra hverandre politisk og identitetsmessig. Adelen identifiserte seg ikke med Gammeltsjekkerne etnisk basert nasjonale identitet, men hadde i større grad en territoriell basert identitet (*Landespatriotismus*). Bakgrunnen for denne alliansen var at Gammeltsjekkerne hadde en svak politisk profil og manglet representanter med politisk erfaring. I det tsjekkiske samfunnet fantes det ikke et sterkt borgerskap som tyskerne hadde og heller ikke en politisk elite som adelen var hos ungarerne. Adelen på sin side så allianse som en mulighet til å fremme krav om sine historiske politiske rettigheter som de mente urettmessig hadde blitt fratatt dem i perioden etter Bílá Hora.¹

Alliansen innebar at den naturrettslige doktrinen ble forlatt til fordel for et krav om reetablering av Bøhmens historiske rettigheter. Til tross for endret språkbruk og begrunnelse var målet det samme: å oppnå større politisk autonomi og sivile friheter for den tsjekkiske nasjonen innen en østerriksk føderasjon.²

På 1860 og 1870-tallet var kravet om de bøhmiske statsrettene den sentrale tsjekkiske politiske profilen. De bøhmiske statsrettene ble forstått som de rettighetene de bøhmiske stendene hadde hatt før 1620. Dette dreide seg blant annet om retten til å velge bøhmisk

konge. Disse rettighetene mente man ikke formelt hadde blitt opphevet siden 1620, men at de hadde blitt ignorert av Habsburgmonarkiet.

Det historiske statsrettskravet fikk ikke gjennomslag. Det største tilbakeslaget for de tsjekkiske politikernes krav var avtalen mellom Østerrike og Ungarn om opprettelsen av dobbeltmonarkiet (Ausgleich) i 1867. Tsjekkerne hadde sett på sine statsrettslige krav som likeverdig de ungarske kravene, og hadde sett en tredeling av monarkiet som naturlig. Det ble i 1871 gjort forsøk på å få til en avtale som skulle gi tsjekkerne statsretter på linje med Ungarn. En avtale ble forhandlet fram (De fundamentale artiklene) men fikk ikke keiserens sanksjon fordi han var under press fra tysk hold. Ved at denne avtalen ikke ble satt ut i live ble det klart at en historisk begrunnelse for bøhmiske statlige rettigheter ikke lenger førte fram. Problemet med den historiske statsrettslige doktrinen var at den inneholdt en strid mellom statlige ambisjoner og det faktiske nasjonale potensiale.³ Kravet om økt politisk autonomi ble likevel fastholdt av Gammeltsjekkerne. Gjennom hele perioden fra 1860 og fram til 1917 ble det av ulike partier ført en politikk med basis i kravet om bøhmiske statsretter. På 1890-tallet hadde den bøhmiske parlamentarikkerklubben, under ledelse av František Ladislav Rieger (1818-1903), ved hver åpning av parlamentet framført sin rituelle "statsrettighetsprotest".⁴

Innad i det Gammeltsjekkiske partiet hadde det lenge eksistert en liberal og progressiv opposisjon med tilnavnet Ungtsjekkerne. Ungtsjekkerne støttet kravet om større politiske rettigheter for Bøhmen, men var uenige i metodene og framgangsmåten for å nå disse. I større grad argumenterte de for at politisk autonomi for Bøhmen var en av naturen gitt rettighet, og ønsket ikke å begrunne kravene historisk. Denne forskjellen mellom Gammeltsjekkerne og Ungtsjekkerne i synet på de bøhmiske statsrettene var en av årsakene til at Ungtsjekkerne i 1874 brøt ut og danne sitt eget parti: Det nasjonal-liberale partiet (Národní strana svobodomyšlná). I sammenheng med synet på statsrettene kritiserte Ungtsjekkerne Gammeltsjekkerne for å ta for stor hensyn til den bøhmiske adelen. Ungtsjekkerne mente at Gammeltsjekkernes krav om historiske rettigheter var en anakronisme, og ville innebære en aristokratisk styreform i Bøhmen som ikke ville være til fordel for det brede lag av befolkningen, men kun for adelen. Ungtsjekkerne la i sitt program derfor vekt på at økte politiske rettigheter måtte gå samme med utvidet stemmerett.⁵ Kravet om utvidet stemmerett og kritikken av Gammeltsjekkerne hadde sammenheng med Ungtsjekkernes antiadelige tendenser, og at de ønsket å bygge sin politiske basis "nedenfra".⁶

Partiets politiske profil kan karakteriseres som liberal, antiklerikal, antiadelig og i tillegg med vekt på stemmerettsutvidelse og sosiale reformer. Med denne politiske plattformen ble partiet i løpet av 1880-årene det største partiet og den ledende politiske kraft i Bøhmen fram til århundreskiftet.⁷ Selv om de tsjekkiske partiene og representantene i Riksrådet kjempet for nasjonale "innrømmelser", så støttet de det østerrikske styret selv fra 1900 og fram til første verdenskrig da den østerrikske styret ble mere autoritært og militarisert. Det er verdt å legge merke til at de viktigste argumentene fra Ungtsjekkernes side var forholdet til tyskerne, historiske momenter og antiklerkialisme.

Venstresiden i tsjekkisk politikk la derimot mindre vekt på statsrettigheter. Bøhmen hadde etter 1848 gjennomgått en kraftig industrialisering, og hadde blitt monarkiets industrielle sentrum. Industrialiseringen hadde ført med seg en ny sosial klasse og de sosiale skillene ble større. Som en følge av denne utviklingen vokste det også fram flere partier som hadde arbeidernes materielle stilling som sine fanesaker.⁸ Sosialdemokratene var fra 1897 klare motstandere av bøhmiske statsretter, og beholdt denne linjen helt fram til 1918. For de tsjekkiske sosialdemokratene ville gjennomføring av de bøhmiske statsrettene innebære en styrking av adelens sosiale og politiske stilling, og på den måten svekke arbeiderklassens innflytelse på tsjekkisk politikk. Derfor var stemmerettsutvidelse den viktigste kampsaken for sosialdemokratene.⁹

Heller ikke Masaryks Realistparti¹⁰ var tilhengere av de historiske bøhmiske statsrettene. På samme måte som sosialdemokratene og deler av det progressive partiet søkte Masaryk og Realistene å utfordre det de mente var en trangsynt nasjonalisme hos Ungtsjekkerne. I stedet ønsket de å etablere høyere nasjonale mål som ikke kun var basert på politisk autonomi og materielle framskritt. Det er ikke dermed sagt at Masaryk ikke ønsket større autonomi for den tsjekkiske nasjonen, men en slik autonomi måtte bygges på en ‘universell og naturlig rett’ i stedet for de historiske bøhmiske statsrettene.

Forskjellen mellom tilhengerne og motstanderne av de bøhmiske statsrettene bunnet i hvilke forhold de la til grunn for kampen om de nasjonale interessene overfor Wien. Kjernen i striden mellom dem var hvorvidt argumentasjonen skulle ta utgangspunkt i nasjonen selv, det vil si et etnisk utgangspunkt, som i seg selv hadde rett til egen eksistens, eller hvorvidt man skulle ta utgangspunkt i den bøhmiske staten, hvis symboler var knyttet til den bøhmiske kronen og hvis grenser var de samme som kongedømmet Bøhmen. Masaryk inntok den første tilnærmingen, mens Rieger og senere også Pekař den andre.¹¹ I disse to tilnærmingene til nasjonale krav og retorikk kom det til uttrykk en statsbasert nasjonalisme og en etnisk basert nasjonalisme.

Når det gjelder statsrettsradikalismen spesielt på 1860 og 70-tallet kan grunnen til den ha være et ønske om nasjonal konsolidering. Den ukritiske bruken av historiske referanser og paralleller kan videre ha lokket tsjekkerne til å søke etter en umiddelbar restaurasjon av deres gamle gloriøse kongedømme.¹² Understrekingen av de bøhmiske statsrettene kan også ses på som et ønske fra tsjekkerne å understreke at de var en “historisk” nasjon i motsetning til en “historieløs” nasjon. Tsjekkerne kunne vise til en lang tradisjon med blomstrende kultur og statsdannelse. De var opprinnelig en “historisk” nasjon, men med fallet hadde de blitt gjort til eller oppfattet som en “ikke-historisk”.¹³ Derfor ble kravet om statsrettene et mål som kunne gi dem tilbake den rettmessige plass blant de “historiske” nasjonene.

Til tross for at de tsjekkiske partiene var uenige om de bøhmiske historiske rettighetene hadde de det til felles at de helt fram til første verdenskrig ikke fremmet et krav om fullstendig tsjekkisk løsrivelse fra Østerrike-Ungarn. En løsrivelse var en utenkelig tanke, og i stedet arbeidet de for å øke den tsjekkiske nasjonens autonomi innen rammen av monarkiet. Det er derfor grunn til å hevde at forskjellene mellom de politiske partiene var små når det kom til deres nasjonale krav. Forskjellene gikk først og fremst på politisk taktikk og retorikk. Når det gjelder andre politiske spørsmål som sosiale rettigheter og stemmerett var forskjellene betraktelig større.

Politikk under 1. verdenskrig

Første verdenskrig skapte en spesiell politisk situasjon i Østerrike-Ungarn. Riksdagen og forsamlingene i de ulike delene av imperiet var fortsatt samlet, men politisk virksomhet ble begrenset gjennom sensur. I tillegg til denne offisielle kanalen for politisk virksomhet ble det for tsjekkernes del opprettet et nytt uoffisielt politisk sentrum i utlandet med Masaryk, Edvard Beneš (1884-1948) og Milan Štefánik (1880-1919) i spissen. På begge områdene ble det arbeidet for å fremme tsjekkernes politiske og nasjonale krav, men kravene var ulike. På den hjemlige arena ble det først og fremst arbeidet for å få gjennomslag for de bøhmiske statsrettene, mens fra tsjekkerne i utlandet ble stilt et mer radikalt krav om opprettelse av en selvstendig tsjekkosllovakisk stat. Til tross for iherdig arbeid fra store deler av det politiske miljøet i de tsjekkiske områdene, fikk de ikke gjennomslag for sine krav.¹⁴ Langt større suksess hadde Masaryk med sitt arbeid i utlandet som ledet til opprettelsen av Tsjekkoslovakia 28. oktober 1918.

“Gjør godt for Bílá Hora”

Etter 1. verdenskrig og opprettelsen av Tsjekkoslovakia kom historien om Bílá Hora igjen i sterkere fokus. Det kan vi blant annet se på den store mengden av framstillinger som ble publisert fra 1918 til 1920. Det store antallet publikasjoner hadde ikke bare sammenheng med 300-årsmarkeringen for slaget på Bílá Hora, men var også en del av den politiske retorikken etter første verdenskrig. Sentralt i denne politiske retorikken var slagordet om at “Bílá Hora måtte gjøres godt for” (odčinit Bílou Horu). Det var i første rekke snakk om å konsolidere den nye staten, og å bygge en stat på basis av bred folkelig oppslutning og demokratiske prinsipper. Den tsjekkiske nasjonen, og nå også den tsjekkoslovakiske (sic.), ble oppfattet som historisk sett demokratisk, og adelen var det derfor vanskelig å plassere som en del av nasjonen. Historisk argumentasjon ble en viktig del av den politiske retorikken etter 1918. At Bílá Hora ble brukt i denne sammenhengen syntes ikke å ha vært et problem selv om slovakene ikke hadde hatt noe med den bøhmiske oppstanden eller slaget å gjøre.

I første rekke var det snakk om at adelen og den katolske kirken ble ekskludert fra å være en del av nasjonen, og ansett for elementer som ikke var “nok” tsjekkiske. Dette var et forsøk på å kvitte seg med alt som smakte av østerriksk og ble oppfattet som støttespillere for monarkiet. Petr Pithart har hevdet at adelen og katolikkene ble utelukket fra å være en del av nasjonen fordi nasjonen ikke ville framstå som katolsk og aristokratisk.¹⁵

Et ledd i denne “godtgjøringsprosessen” av Bílá Hora var jordreformen fra 1919. Jordreformen innebar konfiskering av jordeiendommer over 150 hektar. Adelens eiendommer ble derfor inndratt og fordelt. Reformene ble fra politisk hold begrunnet sosialt. Retorikken brukt for å fremme reformen var radikal og inneholdt argumenter om adelens kollektive skyld for 300 år lang tsjekkisk lidelse. Fra konservativt hold ble reformen derfor sett på som et angrep på adelen.¹⁶

Historikere og statsretten

Det er vist hvor viktig den politiske diskusjonen om de bøhmiske statsrettene var i perioden 1860 til 1917. Det er derfor mulig å anta at dette spørsmålet også opptok historikerne i stor grad, men dette var på ingen måte entydig. Her kan vi selvfølgelig ikke se historikerne som én gruppe. Så lenge det var snakk om å historisk begrunne de bøhmiske statsrettene var det flere historikere som forsøkte å gi tolkningsbidrag til de politiske kravene. Det vil med andre ord si at før 1880 var det en viss interesse for spørsmålet om det bøhmiske historiske rettighetene.

På samme måte som i politikken var det de konservative historikerne som først og fremst var tilhengere av en politikk basert på historisk rett. På begynnelsen av 1900-tallet og fram til 1917 var Josef Pekař en uttalt tilhenger av kravet om de historiske statsrettene, og han så dette ikke bare som løsningen for tsjekkerne men også for hele monarkiet.

For Pekař sin del var det også snakk om at “storpolitikken” tiltrakk ham mer enn politisk arbeid i det små, og kravet om bøhmiske statsretter må ses på som en slik “storpolitisk” sak. I en rekke avisartikler under første verdenskrig gjorde Pekař seg til talsmann for en føderalisering av Østerrike-Ungarn, at de tsjekkiske kravene fra 1870 skulle innfris og at Bøhmen måtte få sin autonomi i betydningen av statsrettslige innrømmelser.¹⁷ (Dette mente Pekař var i samsvar med president Wilsons erklæring om nasjonenes rett til selvbestemmelse.). Pekařs uttalelser fikk ikke støtte hos Ungtsjekkerne, men Agrarpartiet ved Antonín Švehla støttet ham.

Masaryk derimot konsentrerte seg om å finne det spesifikt tsjekkiske gjennom en mening med historien, og må sies å følge en klarere, enhetlig linje i sin nasjonale retorikk, politisk og historietolkningsmessig. Masaryks vektlegging av den tsjekkiske nasjonens

naturlige rett til eksistens kan forklare at han i mindre grad enn andre la vekt på Bílá Horas rolle i den tsjekkiske historien.

Holdninger i det tsjekkiske samfunnet

På 1890-tallet ble det tsjekkiske politiske miljøet på mange områder radikalisert. Den statsrettslige politiske doktrinen ble radikalisert. Denne radikaliseringen hadde sammenheng med utviklingen av det tsjekkiske samfunnet, og var ikke kun en reaksjon på Gammeltsjekkernes konservative og østerrikskro politikk. Identitetsmessig følte tsjekkerne seg tryggere på seg selv. Tsjekkisk språk hadde styrket sin stilling, og kulturelt sett var de på høyde med resten av Europa. Dette gjorde at kulturell og nasjonal autonomi i mindre grad ble fremtredende, og i stedet ble formelle rettigheter med hensyn til politiske rettigheter viktigere.

Også på andre felt så man radikaliseringstendenser. Dette gikk i første rekke på holdningene til adelen, den katolske kirken og tyskere. Negative holdninger og forestillinger om tyskere, adelen og den katolske kirken under en liberal politisk fane, ble markant sterkere på 1890-tallet. Slike klart uttrykte anti-holdninger var ikke en politisk utvikling enestående for tsjekkisk politikk, men var merkbar i det tyske og østerrikske *fin-de-siècle*-samfunnet og politikk, vel å merke med andre negative fortegn enn den tsjekkiske.¹⁸ Her var det åpenbart et samspill.

Demokrati og adel

Utviklingen av et negativt syn på den tsjekkiske adelen var ikke ny på 1890-tallet, men hadde satt seg i den tsjekkiske selvforståelsen allerede på 1860-tallet. Derfor var det et paradoks at Gammeltsjekkerne inngikk en allianse med adelen samtidig som synet på adelen ble mer negativ. Derimot var den fremste representanten for Gammeltsjekkerne, František Palacký, av den oppfatning at adelen måtte trekkes med i det nasjonale liv, men at det krevde at adelen endret seg og ble mer positivt innstilt til det nasjonale program.¹⁹

De negative holdningene til adelen hadde sammenheng med synet på den tsjekkiske bonden som nasjonens grunnleggende basis og den "egentlige tsjekker". Fra 1860-tallet var det vanlig å høre utsagn om at: "[...] bondestanden, som er vår nasjons kjerne [...] vil snart bli en erstatning for oss for den adelen vi tapte på Bílá Hora [...]." ²⁰ Dette synet på den tsjekkiske bonden som nasjonens basis og den egentlige tsjekker, kan vi sette inn i en bredere europeisk kontekst. Det var en romantisk forestilling som hadde klare forbindelser til romantikkens ideer om mennesket og nasjonen.

I synet på adelen var det også et skille mellom Ung- og Gammeltsjekkerne. Forskjellen kan i stor grad forklares ut i fra de to partienes syn på demokratiet. Ungtsjekkerne som i stor grad presiserte sitt liberale grunnholdning, var også forkjempere for en mer demokratisk valgordning det vil si allmen stemmerett for menn. Adelen ble for dem en anakronisme som var til hinder for utviklingen av demokratiet. Gammeltsjekkerne derimot, kan ikke sies å ha hatt det samme demokratiske holdningen hovedsakelig fordi de var knyttet til adelen i en uløselig allianse, og fordi de politisk sett var konservative.

Antiklerkialisme

Antiklerikalismen ble først og fremst styrket som en følge av Masaryks klare budskap om at den husittiske religiøse tradisjonen var den rette tsjekkiske religionen. Dette var heller ikke en

ny tendens, men hadde oppstått tidlig på 1800-tallet med flere av de nasjonale oppvåkneres forsøk på å rehabilitere Jan Hus og husittismen.

Ungtsjekkerne var den gruppen som hadde det klareste antiklerkialske holdningene. Gammeltsjekkerne tok ikke avstand fra katolisismen hovedsakelig på grunn av alliansen med adelen som primært var katolsk. Ungtsjekkerne hadde et mer ambivalent forhold til katolisismen. Selv om de så katolisismen som et redskap i keiserens hender, var store deler av partiets velgermasse katolikker. Antiklerikalismen ble likevel sterkere i partiet på 1880-tallet. Det var i første rekke Masaryks nyopprettede “Realistparti” som fremmet antiklerikalske holdninger. I følge John Bradly ble Masaryk den tsjekkiske katolske kirkens argeste fiende siden Jan Hus.²¹ Masaryk var av den oppfatning at i katolisismen var det en innebygd konservatisme. I tillegg til at den katolske kirken ble sette på som konservativ, ble den også ansett for å være en religion i Habsburgernes tjeneste. På mange måter ble det satt likhetstegn mellom katolisismen og Wien. Et viktig element i forståelsen og framstillingen av den katolske kirken var at den sto i kontrast til den frie, selvstendige og nasjonale husittismen. Med andre ord kunne man gjennom forestillinger om den katolske kirken kombinere en rekke nasjonale forestillinger hvor opposisjon til Wien og framheving av egen innsats som reformatorer på det religiøse området sto i forgrunnen.

“Vekk fra Roma”

I tilknytning til de antiklerikalske og antikatolske holdningene sto det politiske programmet som gikk under betegnelsen “Vekk fra Roma” (Pryč od Říma). Programmet som ble utviklet på 1890-tallet, hevdet at samfunnet måtte vende seg bort fra Romas og pavens kulturelle og religiøse påvirkning, og vende tilbake til den opprinnelige tsjekkiske tro som ble definert som husittismen. Det var i første rekke Masaryk og Realistene som fremmet en slik politikk, og dette var en naturlig del av Masaryks forståelse av historien og det genuint tsjekkiske.

Kritikken av denne politikken kom selvfølgelig fra katolsk hold, men i andre rekke sto også konservative personer som Pekař. Pekařs kritikk gikk i all korthet ut på at å vende seg bort fra Roma og den katolske kirken også ville innebære at man vendte seg bort fra Wien. En slik politikk ville i Pekařs øyne innebære svekkelse av tsjekkerne innen Habsburgmonarkiet, og bidra til sterkere kulturell og religiøs påvirkning fra tysk protestantisk hold. I siste instans ville dette bety et “angrep på Bøhmen” og den tsjekkiske nasjonen. “Vekk fra Roma” var derfor ikke bare kontraproduktiv, men også farlig for nasjonen, mente Pekař.

En beslektet debatt dukket opp i årene etter 1918. Dette skyldtes at det ble opprettet en egen tsjekkoslovakisk kirke uavhengig av den katolske. Også i denne debatten var Pekař en sentral aktør som sterkt advarte mot denne kirkedannelsen. Han mente den ville bidra til å svekke, i stedet for å konsolidere, den nye staten.²²

I debatten kom det klart til syne de ulike politiske tilnærmingene til historien. Masaryk godtok ikke historiens arv i sin helhet, men kun den som kunne bidra til å fremme det tsjekkiske mennesket og nasjonen i sin helhet. Derfor la han sterk vekt på husittertiden og oppvåkningen som de sentrale og viktige periodene i tsjekkisk historie.

På den andre siden sto den konservative Pekař som mente at historien var en totalitet, og skulle man bruke historien, måtte den ikke bare være objektiv, men den måtte ses i sin helhet. Alle aspekter ved historien måtte tas med. Pekař hadde et organisk syn på historiens utvikling. Hans historiesyn medførte at også de sidene ved den tsjekkiske historien som ikke kunne sies å ha vært nasjonalt flatterende også hørte til nasjonens historie, og hadde bidratt til den historiske og nasjonens utvikling.²³

Antitysk politikk

Forholdet mellom tsjekkere og tyskere i Bøhmen ble forverret spesielt etter 1890. Tyskere ble i stor grad sett på som innvandrere og okkupanter i de tsjekkiske områdene. Det ble fra tsjekkisk hold tilbakevist at tysk kultur hadde virket til å sivilisere slaverne. Politisk sett ble det også avvist at Bøhmen og de andre tsjekkiske områdene hadde vært len under den tyske kronen. Forholdet mellom tyskere og tsjekkere i de tsjekkiske områdene ble i stor grad sett på som en kamp mellom hvem som hadde hegemoniet og hvem som rettmessig skulle ha det. I den forbindelse ble det opprettet en rekke organisasjoner som skulle arbeide for å fremme tsjekkisk og tysk kultur. De fremste organisasjonene var idrettsbevegelsene *Thurnverein* på tysk side og *Sokol* på tsjekkisk, samt en rekke organisasjoner for fremme av språk og skolegang. På det politiske området måtte det føres en politikk som hårfint balanserte forholdet mellom de to nasjonene, fordi en innrømmelse til den ene ble sett på som en injurie mot den andre.²⁴

Framstillingen og holdningen til tyskere var likevel ikke entydig. Det oppsto et skille mellom “våre tyskere” og de andre utenfor Bøhmen og Mähren. I denne forståelsen lå det at tyskere bosatt i Bøhmen og Mähren var bedre enn de andre til tross for den harde kampen mellom de to nasjonale gruppene.

Panslavisme og Austroslavisme

Tsjekkerne slaviske opphav ble i mange tilfelle betraktet i positiv retning i forhold til tyskere. Forestillingen om det slaviske fellesskapet ble en forestilling om at det slaviske folk ikke bare hadde hatt en gloriøs fortid, men også ville ha en stor framtid foran seg. Panslavisme og dens “light”-utgave, Austroslavisme, ble en viktig identitetsmessig faktor, men i det politiske miljøet var en tilslutning til panslavismen ikke entydig.

På 1860-tallet og spesielt etter 1867 ble de positive holdningene overfor Russland sterkere. Palacký hadde advart før kompromisset mellom Østerrike og Ungarn at en avtale som ikke inkluderte den tsjekkiske nasjonen ville skape en stereotyper panslavistisk holdning blant dem.²⁵ En delegasjon av tsjekkiske politikere reiste til Russland for å delta på den etnografiske utstillingen i 1867, og dette var samtidig en protest mot Ausgleich.

Innenfor de fleste politiske grupperingene fra Gammeltsjekkerne til den progressive bevegelsen fantes det miljøer som var tilhengere av en sterkere tilknytning til de slaviske broderfolk innenfor og utenfor Østerrike-Ungarn. Det slaviske fellesskap ble understreket. Synet på Russland derimot varierte sterkt. På den ene side ble det framhevet Russlands kulturelle storhet, og blant annet Karel Kramář (1860-1937) som var leder for Ungtsjekkerne på begynnelsen av 1900-tallet og en sterk tilhenger av å utvikle det slaviske fellesskapet, oppfordret studentene til å lære russisk slik at de kunne lese Tolstoj på originalspråket. På den andre siden ble det også påpekt at Russland var et tilbakestående land som tjekkerne ikke burde involvere seg med. I tillegg ble panslavismen sett på som en fare i og med at det ble satt likhetstegn mellom den og russisk overherredømme over de andre slaviske folkene.

Masaryk var en av de få som tok klart avstand fra panslaviske ideer (det gjorde også sosialdemokratene), og han var svært kritisk til Russland. Han advarte mot for stor russisk innflytelse på det tsjekkiske samfunnet, og han hevdet at Karel Havlíček, som på 1850-tallet hadde avvist panslavismen og ble antirussofil, ville snu seg i sin grav hvis han fikk høre de panslaviske argumentene som ble brukt. Masaryks negative holdning til Russland ble kontrastert i hans positive holdning til slavisk samarbeid innen Østerrike-Ungarn.²⁶

Oppsummering

Det er i dette kapittelet vist hvilke politiske tema som var mest sentrale i tsjekkisk politikk i perioden 1860-1920. Det er vist hvordan historien i varierende grad slo inn i den politiske retorikken. I den grad historiske tema sto i sentrum som begrunnelse for politiske krav, var de i første rekke knyttet til Bøhmens historiske rettigheter. De historiske rettighetene mente man hadde blitt fratatt den tsjekkiske nasjonen etter slaget på Bílá Hora og senere også under Maria Theresias sentralisering på 1700-tallet. Det må også legges til at interessen og bruken av Bílá Hora som politisk argument ble svekket som følge av at kampen for de historiske politiske rettighetene på 1870 tallet så ut til å være en politisk blindvei.

Under første verdenskrig ble den statsrettslige politikken igjen styrket. Dermed ble historien om Bílá Hora igjen gjenstand for interesse. Etter opprettelsen av Tsjekkoslovakia fikk Bílá Hora en spesiell og ny betydning i den politiske debatten gjennom forestillingen om at Bílá Hora var “revansjert”. Forestillingen om revansjering for Bílá Hora var også viktig i argumentasjonen for jordreformene. Samtidig ble historien etter 1620 brukt til å framstille adelen i et negativt lys.

Det er ovenfor forsøkt gitt en beskrivelse av ulike tsjekkiske nasjonale prosjekt i perioden 1880 til 1920. Det kan i hovedtrekk identifiseres tre ulike prosjekter. Det første vil jeg karakterisere som konservativ. Dette prosjektet hadde sin basis i kravet om de bøhmiske statsrettighetene, og forsøkte å utvide den tsjekkiske nasjonens stilling kulturelt og politisk med basis i dette kravet. I opposisjon til dette prosjektet finner vi et liberalt og progressivt prosjekt. Her var utgangspunktet at en nasjons rettigheter var gitt av naturen. Det vil si at nasjonale rettigheter var universelle. Det tredje politisk nasjonale prosjektet fantes på venstresiden i tsjekkisk politikk, og la større vekt på sosiale forhold i den nasjonale kampen.

Detter er ingen absolutt inndeling, og det var i noen grad overlapping mellom de ulike prosjektene. På ett spørsmål var det konsensus mellom grupperingene. Alle la vekt på behovet for økt nasjonalt selvstyre, men ingen kom med krav om nasjonal selvstendighet før under første verdenskrig. Kravet om tsjekkisk og senere tsjekkoslovakisk selvstendighet var ikke en følge av endrede forhold i de tsjekkiske og slovakiske områdene, men må ses på som en følge av selve krigen og oppgjøret etter den.

På den kulturelle siden kan vi identifisere ulike holdninger. Hver for seg kan ikke disse kalles ulike nasjonale selvforståelsesprosjekter, men heller aspekter ved tsjekkernes forståelse av seg selv. Disse holdningen som vi med Smiths terminologi kan kalle “samfunnskart” eller dyder ble skapt gjennom tolkning av historien og definering av det tsjekkiske i kontrast til konstituerende “andre”, i første rekke tyskere.

Det spørsmålet som vil være av interesse for denne analysen er hvordan tsjekkiske faghistorikere og andre historiefortolkere stilte seg til disse nasjonale prosjektene og til de forestillingen som rådet om tsjekkernes selvoppfatning, og om det er mulig å identifisere dem i de historiske framstillingene. I kapittel 4 vil det bli undersøkt om historikerne bidro til å bekrefte disse forestillingene, om de skapte myter omkring dem, eller i motsatt tilfelle stilte seg kritisk til dem.

Kapittel 3:

Det tsjekkiske historiske fallet

“Fra Říp tok Čech sitt hjem
På Bílá Hora opphørte han
I Moder Praha sto han opp
fra det døde”¹

Bílá Hora som nasjonalt fall

Selv om et nasjonalt og historisk fall ikke er objektivt gitt, ble likevel slaget på Bílá Hora stående som selve symbolet på det tsjekkiske historiske fallet i den allmene oppfatningen av historien. Nederlaget på Bílá Hora ble sett på som innledningen til det tsjekkiske fallet, og selve ordet “Bílá Hora” ble ensbetydende med undertrykkelse, lidelse, tragedie, nasjonens grav og “vårt nederlags og falls jord.”² Nederlaget i 1620 representerte i denne forståelsen av historien et brudd som få av historikerne var villig til å akseptere.

Den tsjekkiske historikeren Josef Petrů har hevdet at det på begynnelsen av 1800-tallet ikke fantes en enhetlig forståelse av Bílá Hora som et entydig symbol.³ Bílá Hora som et symbol ble etter hans mening formet i den tsjekkiske kollektive bevissthet i løpet av 1800-tallet. Det er grunn til å anta at den tsjekkiske nasjonale elitens standpunkt til Bílá Hora i perioden 1800 til 1880 i stor grad var retningsgivende for senere tolkninger av Bílá Hora og slagets betydning i den tsjekkiske historien.

I dette kapittelet vil jeg presentere og analysere tolkninger av Bílá Hora som ble presentert av historikere og andre historiefortolkere for å se på hvilke forestillinger som var knyttet til denne perioden i tsjekkisk historie. Først vil jeg se på populærframstillinger av Bílá Hora. Det vil i første rekke dreie seg om syn framstilt av forfattere og journalister, det vil si ikke-faghistorikeres tolkninger. Dernest vil jeg se denne gruppens syn i kontrast til faghistorikernes tolkninger. Her vil jeg altså innføre et skille mellom faghistorikernes tolkning på den ene siden, og andre historiefortolkeres tolkninger (forfattere, skribenter og journalister) på den andre. Dette vil bli gjort for å se om det var likheter eller forskjeller i tolkningene. Det antas, slik Hroch har vært inne på, at det fantes ulike former for nasjonal historisk bevissthet, hvor man på den ene siden hadde historikernes historiske bevissthet i kontrast til den allmene historiske bevisstheten. Dette vil bli gjort for å kunne se om det var en forskjell mellom de to gruppens forståelse av Bílá Hora, og om det var et skille mellom en faglig historisk og en allmenhistorisk bevissthet. Aller først er det nødvendig å si noen ord om hva Bílá Hora rent faktisk dreide seg om.

Bílá Hora - hva var det?

De bøhmiske stendene gjorde i 1618 opprør mot den habsburgske keiseren Mathias og innledet krig mot ham. Den bøhmiske stenderoppstanden har blitt sett på som en av de utløsende årsakene til Trettiårskrigen. Oppstanden hadde sin bakgrunn hovedsakelig i to forhold. For det første var det en konflikt mellom den katolske og protestantiske kirke, og for det andre en

maktpolitisk kamp om valg av bøhmisk konge. De maktpolitiske og religiøse forholdene kan derimot ikke ses avskilt fra hverandre i det 15. århundrets internasjonale maktkamp.

Helt siden husitterkrigene (1419-1434) hadde religiøse konflikter vært stadig tilbakevendende i Bøhmen. Det at religiøse forhold spilte en viktig rolle for oppstanden kan forklares med at så mye som 80% av befolkningen i Bøhmen var ikkekatolikker. I Mähren var andelen noe mindre men likevel så høy som 75%.⁴ Habsburgfamilien var derimot katolikker, og for den spanske grenen av familien var det viktig å få de frafalne tilbake i den katolske folden. Bistand til rekatoliseringen fikk de fra den østerrikske delen av familien som allerede i 1562 hadde gitt jesuitterordenen tilholdssted i Praha. De habsburgske keiserne Ferdinand I (1526-1564) og Maximilian II (1564-1576) hadde forsøkt å ikke provosere til religiøse konflikter og hadde tillatt en stor grad av religiøs toleranse, men med konflikten mellom Rudolf II (1576-1612) og hans bror Mathias (1612-1619) på begynnelsen av 1600-tallet hadde politikken blitt mindre forsiktig og konsekvent. Rudolf II fikk de bøhmiske stendene på sin side i konflikten med broren ved å utstede forordningen (majestát) i 1609 som innebar innføring av religiøs frihet i Bøhmen. Da Rudolf II i 1611 følte seg sterk nok i konflikten med broren, opphevet han forordningen om trosfrihet. Dette førte til at de bøhmiske stendene avsatte han og i stedet valgte Mathias til bøhmisk konge.⁵

Da Mathias i 1612 også ble keiser ønsket han å utnevne sin slektning Ferdinand av Styria som etterfølger siden han selv var barnløs. De bøhmiske kronlandene var et valgkonedømme, og den bøhmiske kongen var også en av valgmennene ved valg av tysk-romersk keiser. I 1617 godtok de bøhmiske stendene Ferdinand som framtidig bøhmisk konge etter Mathias. Da Mathias hadde sikret sin etterfølger, ble hans politikk overfor protestantene hardere, og det ble innført sensur, og ikkekatolikker kunne ikke lenger inneha embedsstillinger. I 1617 ble også en protestantisk kirke i Broumova stengt, og erkebiskopen i Praha rev den evangeliske kirken i Hroby. Striden dreide seg om hvem som eide jorda, og om ikkekatolikker hadde rett til å bygge kirker med hjemmel i forordningen av 1609. Den ikkekatolske delen av stendene reagerte kraftig på disse to hendelsen som de mente stred mot de religiøse frihetene fra 1609, og de innkalte til stendermøte i Praha i mars 1618. På møtet protesterte de mot opphevelsen av religionsfrihetene, men klagene ble avvist, og Mathias forbød flere stendermøter. I mai 1618 fant det likevel sted et nytt stendermøte i Praha hvor det ble bestemt å anklage de to kanslerne Jaroslav z Martinic og Vilém Slavata for å være fiender av stendene og landet, hvorpå de som straff skulle kastes ut av et vindu fra slottet Hradčany. Defenstreringen av Martinic, Slavata og skriveren Fabricius innebar starten på en åpen kamp mellom de ikkekatolske stendene og keiseren.⁶ De ikkekatolske bøhmiske stendene valgte en provisorisk regjering av 30 direktører under ledelse av Václav Vilém z Roupova, som skulle lede oppstanden og krigen mot keiser Mathias.

I april 1619 døde keiser Mathias, og fra katolsk side var det et ønske om å velge en keiser som klart sto for den motreformatoriske linjen, og den åpenbare kandidat fant de i Ferdinand. Som et mottrekk til valget av Ferdinand som keiser avsatte de tsjekkiske stendene Ferdinand II, og valgte kurfyrste Fredrik Pfalz (1596-1632) som ny bøhmisk konge. Fredrik var ikke katolikk, og han hadde tette forbindelser til det engelske kongehuset. Disse forholdene mente de bøhmiske stendene ville bidra til å styrke dem i kampen mot Ferdinand II.

Fram til november 1619 hadde den bøhmiske kongens styrker hatt stor militær framgang som toppet seg med at bøhmiske og mähriske styrker beleiret Wien. Wien ble ikke inntatt fordi situasjonen begynte å bli kritisk i Bøhmen og Mähren der katolske tropper hadde framgang. Uten nevneverdig økonomisk eller militær støtte fra andre ikkekatolske land, ble de bøhmiske oppstandsstyrkene presset lenger og lenger tilbake mot Praha av de katolske styrkene. At oppstanden mot Habsburg ikke fikk støtte, verken fra England eller Sverige, var en stor

skuffelse, men det er viktig å legge til at heller ikke bøhmiske adelsmenn ga økonomisk støtte til kampen.⁷

Den 7. november 1620 kom den bøhmiske kongens hær under ledelse av Kristian av Anhalt i kontakt med keiserens styrker under ledelse av general Karl Bonaventura Buquoy og Den katolske ligaens styrker under ledelse av Tilly ved Bílá hora like utenfor Praha. Dagen etter kom det til slaget som definitivt slo ned den bøhmiske stenderoppstanden, og som i tsjekkisk historie har blitt sett på som en nasjonal katastrofe.

Til sammen besto keiserens og den katolske ligas styrker av 28.000 mann, og den bøhmiske kongens av 15.000. Slaget startet ved to tiden på ettermiddagen og varte i omlag to timer. Tapene av menneskeliv var etter forholdene små, ca 1.600 falne, men de fleste falt på bøhmisk side. Ingen av partene i slaget hadde på forhånd ansett at det ville bli et avgjørende slag.⁸

Følgene av slaget var at den bøhmiske kongen flyktet fra Praha for ikke å vende tilbake. Keiser Ferdinand II ønsket å utnytte seieren til å knuse enhver tsjekkisk motstand, og 5. februar 1621 beordret keiseren at alle medlemmene av direktørregjeringen skulle arresteres sammen med andre ledende personer i oppstanden. En ekstraordinær domstol ble nedsatt, og 29 ledere av stenderopprøret ble dømt til døden og av disse ble 27 henrettet på Prahas Gamlebyborg 21. juli 1621. I tillegg ble oppstandstilhengernes eiendommer konfiskert, 680 eiendommer i Bøhmen og 280 i Mähren, og enten gitt bort eller solgt til katolikker. De protestanter som ikke frivillig konverterte til den katolske kirken måtte selge sine eiendeler og reise i eksil.

Innen Det habsburgske riket ble det tsjekkiske nederlaget i 1620 brukt til å befeste den habsburgske politiske innflytelse i de tsjekkiske og mähriske områdene. Dette skjedde først og fremst gjennom *den fornyede statsforfatningen* av 1627 som medførte en dreining mot et absolutistisk styre i Habsburgmonarkiet. Innføringen av absolutismen medførte at de tsjekkiske politiske rettighetene ble svekket. Formelt sett hadde de tsjekkiske stendene fortsatt rett til å velg tsjekkisk konge, men i realiteten gikk kongetittelen i arv.

Det tsjekkiske nederlaget medførte også at en kraftfull motreformasjon ble innledet for å omvende de protestantiske tsjekkerne til katolisismen. Dette må også ses i sammenheng med fredsavtalen fra Westfalen hvor prinsippet om at herskerens religion også skulle være den eneste religion i landet.

I ettertid har disse to forholdene blitt sett på som en krenking av opprinnelige og naturlige tsjekkiske og menneskelige rettigheter. I denne sammenheng har slaget ved Bílá hora bitt et symbol på den politikk og de politiske forhold som var en følge av en generell politisk prosess i Habsburgmonarkiet og Europa. "Bílá hora" ble således ikke bare et symbol på et tsjekkisk militært og nasjonalt nederlag, men også en metafor for habsburgsk undertrykking av tsjekkerne i de etterfølgende 300 år. I tsjekkisk historie har det vært vanlig å kalle perioden fra 1620 til slutten av 1700-tallet for "mørket" (temno) fordi man har ment at tsjekkisk kultur og språk gikk inn i en periode preget av forfall.

Bílá Hora i litteraturen før 1880

At Bílá Hora ble forstått som det viktigste symbolet på nasjonens fall var på ingen måte unaturlig fordi det fantes en lang tradisjon i tsjekkisk åndsliv for å se på perioden etter 1620, som en periode hvor tsjekkerne ble påført store lidelser på kropp og sjel.

Miroslav Hroch har undersøkt den historiske skjønnlitterære litteraturen før 1848 og kommet fram til at den i liten grad hadde perioden etter 1620 som tema.⁹ Likevel fantes det unntak som forfatterne Jan Kollár (1793-1852) og Karel Hynek Mácha (1810-36). For Kollár ble Bílá Hora det sted hvor det tsjekkiske land hadde drept sine etterkommere, og Kollár satte likhetstegn mellom Bílá Hora og Medea som drepte sine barn. Denne perioden i tsjekkisk

historie var likevel ikke den sentrale for Kollár, og flere har hevdet at han kun så på Bílá Hora som en episode i historien.¹⁰ Likevel er Kollárs syn interessant i vår sammenheng. Kollárs syn på Bílá Hora impliserte at tsjekkerne selv måtte påta seg skyld for nederlaget og de tragiske følgene som det innebar. Synet på Bílá Hora som delvis selvforskyldt var en tolkning som hadde stor overlevelsessevne i senere tolkninger av Bílá Hora.

I 1830-årene kom romantikkens litterære idealer inn i tsjekkisk litteratur. Romantikkens litterære uttrykksformer kan karakteriseres ved enkle og forståelige metaforer og kontraster som for eksempel motsetningene mellom lys og mørke, liv og død. Slike metaforer hadde stor betydning for dannelsen av forestillingen om Bílá Horas historiske betydning. Den fremste romantiske forfatteren, Karel Hynek Mácha, er et godt eksempel på dette. I et dikt framhevet han hvordan tåken og mørket senket seg over Bílá Hora, og dermed over den tsjekkiske nasjonen også. I tillegg til dette var Mácha av den oppfatning at alt hva nasjonen hadde opplevd av negative ting de siste to hundre år hadde sin grunn i nederlaget på Bílá Hora.¹¹

Også lyrikeren og dramatikeren Josef Kajetán Tyl (1808-1856) fikk sitt gjennombrudd på 1830-tallet. Han skrev en rekke patriotiske dikt, men ingen ble så populære *Hvor mitt hjem er* (Kde domov můj), som senere ble den tsjekkiske nasjonalsangen. I dette diktet ble det spurt: “Hvor er vår grav?” (“Kde hrob je náš?”), og i de neste strofene ble spørsmålet besvart med at den befant seg på Bílá Hora.¹²

Revolusjonsåret 1848 ble det store gjennombruddet for den tsjekkiske nasjonale bevegelsen. Dette hadde også betydning for den skjønnlitterære litteraturen som endret seg i retning av å vektlegge det demokratiske i den tsjekkiske historien. Litteraturen beveget seg bort fra å skildre de store menn og over til å ha det tsjekkiske folk som hovedfigurer.¹³ Innen skjønnlitteraturen ble det de første årene etter 1848 skapt en rekke større og mindre verker med utgangspunkt i det tsjekkiske nederlaget i 1620. Karel Sabinas (1830-1877) dikt fra 1848 er et godt eksempel som sammenfatter synet på Bílá Hora som et nederlag, en tragedie og et fall.

“Forbannelsens fjell, Bílá Hora,
i deg forvitret vår kraft
det som gjemte seg i ditt skjød,
vil ikke gi oss noen æra tilbake”¹⁴

En annen tragisk tolkning, men samtidig med en noe optimistisk tone, ga den polske forfatteren Karol Malisz. I et hyllingsdikt til den tsjekkiske nasjonen, skrevet i 1848, framstilte han Bílá Hora som tsjekkernes Golgata:

“Den tsjekkiske nasjon, gitt den grusomme dragens dom
...se, alt bærer han korset til Golgata, besvimende,
alt har de naglet ham til korset! Den uskyldiges blod ble svergende
tømt på retterstedet.”¹⁵

Det var kanskje ikke unaturlig at en polakk fremmet en forestilling om Bílá Hora som den tsjekkiske nasjonens Golgata, i og med at en Golgata-forestilling var så framtreden i synet på polsk historie og selvforståelse.¹⁶ Tolkningen fikk gehør hos en rekke tsjekkiske forfattere og historikere, og ble gitt en tsjekkisk utforming av blant annet forfatteren Jan Neruda (1834-1891): “På vårt Golgata, i korsets mørke skygge, se mor Fedreland — sønn Nasjonen i hennes skjød.”¹⁷ En framstilling av Bílá Hora som et tsjekkisk Golgata innebar en forestilling om at

tsjekkerne var uskyldige i sitt nederlag. I denne metaforen ligger det også et løfte om bedre tider. Denne metaforen sto med andre ord i kontrast til Kollárs Medea-metamor.

Journalisten Karel Havlíček (1821-1856) holdning sto i vesentlig motsetning til oppfatningen om Bílá Hora som den tsjekkiske nasjonens Golgata, og som innebar at tsjekkerne selv ikke hadde skyld for nasjonens nederlag, men at den var blitt påført av andre. Havlíček karakteriserte det tsjekkiske nederlaget i 1620 som “den tsjekkiske skammen”, og implisitt i dette var det en vektlegging av tsjekkernes egne gjerninger og det mangelfulle ved dem var årsaken til nasjonens dype fall.

Hýsek har ment at på 1860-tallet startet en brennende kult omkring temaet Bílá Hora i tsjekkisk litteratur.¹⁸ Dette hadde sammenheng med de politiske endringene som fant sted, som at sensuren ble lettet på. Intellektuelle kunne friere uttrykke sitt nasjonale sinnelag og bestrebelser. Deres brennende interesse kunne uttrykkes gjennom nyopprettede tidsskrift som *Máj* og *Ruch*. Tolkningene av Bílá Hora fortsatte å ha et preg av sterkt negativ språkbruk.

I denne perioden kom Václav Beneš Třebízský (1849-1884) med nye bidrag til de skjønnlitterære tolkningene av Bílá Hora. Med en romantisk tilnærming til litteraturen ga han en sentimentalt heroiserende bilde av den nasjonale lidelsen etter Bílá Hora.¹⁹ Třebízský var den mest populære forfatteren av historiske romaner i denne perioden. Framtrede hos Třebízský var hans framstilling av folket og dets forhold. Det tsjekkiske folkets nedgangsperiode så han i perioden etter Bílá Hora først og fremst gjennom folkets undertrykkelse og fornedrelse. Denne lidelsen satte han i skarp kontrast til den fremmede adelens stilling i denne perioden.²⁰ I Třebízskýs historiske framstillinger er to karakterer gjennomgående. Den ene er den vise og erfarne gamle mannen som skal symbolisere nasjonens minne og bevissthet, og den andre er den uskyldige piken hvis ødelagte liv symboliserer uretten, urettferdigheten og lidelsen i nasjonens fortid. Også hos Třebízský finnes forestillingen om Bílá Hora som tsjekkernes Golgata, og håpet for framtiden fant han i troen på folkets motstandsdyktighet, mot og tapperhet.²¹ Et annet viktig poeng er at mye av stoffet til sine historiske romaner og fortellinger hentet Třebízský fra Palackýs historietolkning. Dette viser Palackýs viktige rolle som leverandør av historisk forståelse ikke bare innenfor det akademiske miljø, men også til bredere kretser.

En annen meget betydningsfull forfatter av historiske romaner var Alios Jirásek (1851-1930). Jiráseks første romaner kan settes inn i en romantisk tradisjon på linje med Walter Scott. Sener fikk hans romaner et mer realistisk preg, og han hentet inspirasjon fra Flaubert og Tolstoj.²² På samme måte som for Třebízský hadde Palackýs historieskrivning vært viktig for Jirásek, men en viktig forskjell mellom de to var at Jirásek hadde studert historie ved universitetet i Praha. Jirásek behandlet Bílá Hora direkte kun i en tidlig roman fra 1874 (*Viktora*), men sent i sin karriere som forfatter publiserte han boken *Mørket* (Temno) (1913-1915) hvor handlingen var lagt til 1720-tallet på høyden av jesuittenes og den katolske kirkens makt i Bøhmen. I sine tidligere romaner hadde Jiráseks gjennomgående tema vært framstillingen av progressive krefter i den tsjekkiske historien. I *Mørket* ville han kun gi et bilde av perioden som var den tsjekkiske nasjonens dype fall. I første rekke dreide det seg om å vise den indre, moralske tilstand som samfunnet var inne i. Han ville vise nasjonens moralske krise som jesuittene og motreformasjonen hadde skapt.²³ Selv om Jirásek ikke ønsket å trekke noen egne slutninger om denne periodens betydning i den tsjekkiske historien, fikk romanen stor betydning i styrkingen av den nasjonale bevisstheten. Dette skyldtes ikke bare romanens innhold, men også det faktum at den kom ut under første verdenskrig.

Oppsummering

I denne gjennomgangen av skjønnlitterære forfatters framstilling av Bílá Hora og perioden etter har vi sett at tolkningene i noen grad varierte. Likevel er det flere viktige trekk som går igjen. Først og fremst ble det ikke stilt noe spørsmål om slaget på Bílá Hora faktisk var et stort vendepunkt i historien og innledningen og den tsjekkiske nasjonens nedgangsperiode. Dette ble tatt for gitt, og Bílá Hora ble utelukkende tolket som en nasjonal tragedie. Utvetydig ble det satt et likhetstegn mellom nederlaget på Bílá Hora og nasjonens fall. Dette går igjen i de ulike språklige virkemidlene forfatterne anvendte. Forfatternes bruk av metaforer som Golgata, grav og mørke ga et entydig bilde av denne perioden som en tid preget av fornedrelse og fall. Samtidig var det i disse framstillingene et snev av optimisme. Jesus hadde død på Golgata, men samtidig var det gitt et løfte om at han ville komme tilbake. Det samme gjaldt for den tsjekkiske nasjonen. Jiráseks mørke ville heller ikke vare hvis bare nasjonen kom ut av den moralske krisen og fikk kastet av seg det katolske åket.

Framstillingen spriker i noen grad på spørsmålet om hvem som hadde skyld for tsjekkernes nederlag og fall. I Kollárs og Havlíčeks framstillinger ble tsjekkernes egne svakheter trukket fram, og dermed fikk de selv også deler av skylden for at det hadde gått så galt. På den andre siden innebar Golgata-metaforen at nasjonen var uskyldig slik Jesus hadde vært.

Det er også verdt å merke seg at historikeren František Palacký, i alle fall etter 1860, var den viktigste inspirasjonskilden for forfatterne. Derfor er det viktig å se nærmere på Palackýs forestillinger om Bílá Hora.

Faglige tolkninger av Bílá Hora før 1880

I 1848 kom første bind av František Palackýs *Den tsjekkiske nasjonens historie i Bøhmen og Mähren*.²⁴ Bílá Hora ble ikke gjenstand for dypere analyse i Palackýs verk siden det bare gikk fram til 1526, men Palacký satte i sin periodisering av historien Bílá Hora inn i en helhetlig sammenheng. Palacký understreket Bílá Horas betydning som del av den tsjekkiske nasjonens nedgangsperiode. En viss endring i forhold til tidligere tolkninger kan skimtes i og med at fallet hos Palacký ble satt inn i en lengre historisk sammenheng. Palacký mente at svekkelsen av den tsjekkiske nasjonen hadde startet etter husittenes nederlag ved Lipany. Svekkelsen skyldtes at tsjekkisk kultur og moral ikke var like ren som under husittertiden. Hos Palacký ble likevel Bílá Hora oppfattet som tragisk og traumatisk for nasjonen så vel for ham selv, skal vi tro historien om at han ikke ønsket å sette sine ben på fjellet – stedet for den tsjekkiske nasjonens ulykke. Palacký tok det også for gitt at motreformasjonen hadde vært en periode med ubefrikelig mørke.²⁵

På 1870-tallet økte mengden av forskningen om Bílá Hora. Den mest dyptgående historiske analysen som er gjort på den bøhmiske oppstanden og Trettiårskrigen ble publisert av historikeren Antonín Gindely (1829-1892) i denne perioden, og Josef Kalousek (1938-1915) utga et stort oversiktsverk over den bøhmiske statsrettighetenes historie hvor Bílá Hora og dets følger ble viet stor plass.²⁶ Det er stor forskjell mellom disse to verkene. Gindely holdt en meget nøktern tone i sin framstilling. Han konsentrerte seg i stor grad om å framstille denne perioden på en så detaljert og nøyaktig måte som mulig, og ønsket i minst mulig grad å komme med klare verdistandpunkt. Kun i enkelte tilfelle, som i siste bind hvor han behandlet årsakene til den bøhmiske oppstanden, gjorde han det. Denne nøkterne framstillingen fra Gindely ga grobunn for spekulasjonene om han var en god tjekker. Kalousek kritiserte ham sterkt for ikke å ta et klart nasjonalt standpunkt, og for at han ikke i større grad kritiserte motreformasjonen.²⁷

Kalouseks behandling av de bøhmiske statsrettene hadde en klar politisk hensikt, nemlig å styrke kampen for dem på 1870-tallet. I første rekke må hans verk ses i dette lyset. Kalousek kom i liten grad inn på forhold ved Bílá Hora som dreide seg om årsaker og skyld. Kalousek hevdet at de konstitusjonelle endringene som ble foretatt i 1627 ikke innebar at Bøhmen ble underlagt habsburgmonarkiet, men forble en selvstendig del av monarkiet. Selv om Kalousek så på Bílá Hora som en tragedie, framholdt han at juridisk sett hadde Bøhmen beholdt sine rettigheter og status som selvstendig område innen habsburgmonarkiet. Dette var juridiske rettigheter, men disse hadde monarkiet forbrutt seg mot og ignorert Bøhmens formelle stilling. I en slik sammenheng ble perioden etter Bílá Hora en nedgangsperiode. Kalousek skilte med andre ord mellom de juridiske formelle forholdene og de kulturelle med en klar vekt på de første.

Avslutningsvis kan vi si at de tolkningene av Bílá Hora som hadde preget den tsjekkiske forestillingen var knyttet til lidelse, fornedring, tragedie og som nasjonens grav. Bílá Hora ble ensbetydende med nasjonens historiske fall. I tillegg var det en vektlegging av det tsjekkiske folkets lidelse dvs. i første rekke den tsjekkiske bonden. Slike forestillinger ble klarest uttrykt av Palacký. Selv om det ikke var like klart hos Gindely og Kalousek, gjorde de få eller ingen forsøk på å endre det allerede eksisterende synet som hadde etablert seg i det tsjekkiske samfunnet. Men det fantes miljøer der slike forestillinger og negative holdninger til Bílá Horas betydning ikke fikk rotfeste. Det fantes i historikermiljøet en konservativ og religiøs katolsk gruppe som ikke delte den liberale generasjonen av 1848s syn på historien.

Alternative nedgangstolkninger

Den første virkelig alternative tolkningen av Bílá Hora som nasjonalt fall presenterte Václav Vladivoj Tomek i langartikkelen 'Om stenderurolighetene i det østerrikske kongedømmets land under Rudolf II' (1854) hvor han, stikk i strid med rådende forestillinger mente at habsburgernes og den katolske kirkens seier ved Bílá Hora var en redning for den tsjekkiske nasjonen.²⁸ Politisk sett ble nasjonen reddet fra anarkiet som han mente ville ha vært konsekvensen av stendenes politiske system. Tomek så for seg at de bøhmiske områdene ville ha opplevd den samme utvikling som i Polen dersom stendene hadde vunnet. Habsburgernes seier ble derfor en redning hvor man unngikk stendenes oligarki og anarki, og i stedet fikk et autoritært aristokratisk styre.²⁹ Tomeks kontrafaktiske, historiske tolkning og vurdering av Bílá Hora må ses i sammenheng med hans strenge katolske tro. Husittertiden var for Tomek ikke annet enn en periode preget av kjetteri, og motreformasjonen ble i hans øyne derfor et gode for nasjonen. I Tomeks tolkning ble derfor nasjonens fall husittertiden.

Artikkelserien ble skrevet under de første årene av Bachs absolutistiske reaksjon etter revolusjonen i 1848, og dette er viktig å ha i mente når man skal bedømme Tomeks syn på Bílá Hora. Det er likevel ikke grunn til å betrakte Tomek som unasjonal, selv om flere har oppfattet ham som en tsjekker med sterke østerrikske sympatier. I hans tolkning av Bílá Horas betydning kom hans spesielle nasjonale tanker til uttrykk, og dette var tanker som på alle mulige måter sto i opposisjon til den vanligste, nasjonale historieoppfatningen, spesielt fremmet av Palacký.

Det kan ikke utelukkes at Tomek gjennom denne tolkningen av Bílá Hora forsøkte å bygge en historieskole og sin egen stilling som historiker i opposisjon til Palackýs nærmest enerådende historiefortolkning. Det var ikke mange som fulgte hans tolkning av historiens topp- og bunnpunkt, og det ble i alle fall ikke en etablert tolkning i det tsjekkiske offentlige liv. Noen historikere var det likevel som langt på vei fulgte Tomeks syn, og de to mest framtrædende var Antonín Rezek (1853-1909), Tomeks nære venn og elev, og franskmannen Ernest Denis (1848-1921).³⁰ Begge fant de årsaken til tsjekkernes tap på Bílá Hora i nasjonens

dype fall forut for oppstanden og slaget, og på samme måte som Tomek så de på Bílá Hora som et vern mot oligarkiet og derfor som en lykke for nasjonen³¹

Rezek la ikke til grunn for sitt positive syn på følgene av Bílá Hora de religiøse endringene som fant sted, men utelukkende de politiske følgene. Rezek's utgangspunkt, hvorfra han vurderte konflikten mellom stendene og kongen, var en holdning om at "én persons regjering, også hvis han var en tyrann, ble ansett for å være bedre enn noen hundre små tyranners regjering"³². Med dette utgangspunktet mente han at det var en politisk lykke for Bøhmen at kongen og keiseren ble absolutistisk. At katolisismen ble styrket var derimot ikke en lykke for landet. Pekař hevdet at dette hadde sammenheng med Rezek's begeistring for de store menn og handlinger og ikke hadde den samme tiltroen til demokratiet som et politisk system, og han ble derfor den direkte motsatsen til Kalousek.³³ Likevel kom disse to historikerne til enighet på visse punkt. Rezek var imot absolutismen som ble det politiske systemet i Bøhmen, fordi den var bærer av en farlig østerriksk-ungarsk statlig sentralisme.³⁴

Oppsummering

I denne gjennomgangen av faghistorikernes tolkninger av Bílá Hora før 1880 har det blitt vist at det utkrystalliserte seg to hovedretninger. Den ene, som har blitt kalt Palacký-retningen, vektla at Bílá Hora innebar en historisk tragedie for den tsjekkiske nasjonen. Perioden etter 1620 ble betraktet som en nasjonal nedgangsperiode og "mørke". Denne retningen var overlappende med de allmene forestillingene av Bílá Hora. Eller vi kan si at den ble den rådende forståelse av slagets betydning for historien og nasjonen.

I kontrast til denne tolkningen sto Tomek-retningen. Denne retningen anså ikke det bøhmiske nederlaget for å ha vært en tragedie, men en lykke for nasjonen. Dette var en tolkning som ikke fikk gehør i det tsjekkiske samfunnet, hverken hos faghistorikere flest, ei heller hos forfattere og journalister. Til en viss grad kan vi si at Tomek's tolkning ble betraktet som unasjonalt, og i stor grad oppfattet som en habsburg-lojal historisk framstilling.

Det er klart at disse retningene ikke bare skilte lag i synet på Bílá Hora, men de hadde også motstridende oppfatninger av tsjekkiske historien i sin helhet. Bakgrunnen for forskjellene må ses i lys av disse to gruppenes syn på politikk og religion. Palacký-retningen var en politisk liberal retning som sto i skarp kontrast til Tomek-linjens politiske konservatisme. Dette hadde betydning for deres ulike positive vektlegging av politiske systemer. Blant annet delete ikke Tomek og Rezek Palacký's positive syn på demokratiet, men anså et autoritært styre for det beste. Også synet på religion skilte disse to gruppene fra hverandre. Palacký var protestant, mens Tomek var katolikk. Det er klart at disse ulike holdningene til politikk og religion satte klare rammer for deres syn på den tsjekkiske historien generelt og Bílá Hora spesielt.

Vi kan altså si at gruppen av politisk liberale og protestantiske historikere fremmet en tolkning av Bílá Hora som en tragedie, mens politisk konservative og katolske historikere på den andre siden anså slaget for nasjonens redning. En slik inndeling av historikere i grupper er nødvendigvis ikke en modell som kan brukes på historikerne etter 1880.

Den bøhmiske oppstanden - politikk eller religion?

Selv om Bílá Hora ikke kan sies å være et entydig symbol på det tsjekkiske fallet så var likevel denne perioden i tsjekkisk historie av stor nasjonal betydning. Historikernes vurderinger av den bøhmiske oppstanden inneholdt aspekter som innbød til forestillinger om den tsjekkiske historien generelt og tsjekkernes nasjonale karakter spesielt, og vurderingene kom også til å inneholde stor grad av nasjonal retorikk.

Grovt sett kan man si at det var en tolknings- og vurderingsstrid mellom historikerne om den bøhmiske oppstandens karakter og motiver. To hovedretninger sto mot hverandre, og stridens kjerne sto om hvilken rolle religionen, den nasjonale ideen og stendenes egoisme hadde spilt inn som motiverende faktorer for oppstanden.

Det er mulig å skille ut noen hovedsyn i historikernes framstilling av årsakene til den bøhmiske oppstandens utbrudd. De fleste forklaringene forsøkte å rettferdiggjøre den bøhmiske oppstanden ved på en eller annen måte å vektlegge opprørernes “edle motiver”. For det første var det snakk om at de så et undertrykt folks opprør mot undertrykkere, og oppstanden ble derfor sett som et forsøk på løsrivelse og selvstendighet. Oppstanden ble med andre ord oppfattet som en nasjonal kamp hos noen historikere. For det andre var det snakk om å sette oppstanden inn i et større “siviliserende” perspektiv hvor kampen for frihet, likhet og en reformert kirke sto sentralt. I en slik tolkning var tsjekkernes kamp ikke bare en kamp for tsjekkerne selv, men også for menneskeheten. Den bøhmiske oppstanden var en kamp for den frie overbevisningens og tankens rett, som Nejedlý hevdet.³⁵ I begge de nevnte tilfeller vil vi se at religionen spilte en spesiell rolle.

Palacký og Gindely

Den bøhmiske oppstanden anså Palacký for å ha vært motsatsen til husitterkrigene, men likevel hadde de noen fellestrekk som de religiøse forholdene. Palacký oppfattet oppstanden, og senere Trettiårskrigen, for å ha vært en religionskrig. Ut i fra en slik tanke ble den bøhmiske oppstanden en fortsettelse av husittenes kamp. Dermed er det mulig å hevde at Palacký mente oppstanden var i tråd med en tradisjonell og historisk tsjekkisk ånd som han i stor grad satte i forbindelse med kamp for religiøse rettigheter.

Antonín Gindely diskutere grundig om årsaken til den bøhmiske oppstanden hadde vært religiøse eller andre forhold. Gindely var ikke tvil om at den religiøse striden mellom de bøhmiske stendene og keiseren var stridens kjerne, men at dette forholdet ble skjøvet i bakgrunnen ettersom krigen utviklet seg. “Kriger begynner av tusen årsaker, men så fort de har startet blir disse årsakene satt til side for spørsmålet om tilfredstillelse av ambisjoner og griskhet”³⁶, hevdet han. Han mente at religionsstrid var årsaken til oppstanden, men at grunnen til at den antok slikt omfang var å finne i materielle forhold.³⁷ Enhver kamp for ideer har en underliggende økonomisk eller materiell side, og dette var også tilfelle for den bøhmiske oppstanden, for “den religiøse kampen ble fulgt av en konstant kamp om eiendommer, som ga nødvendig brensel til fortsatt brann”³⁸, hevdet Gindely.

Gindely førte med andre ord Palackýs syn på oppstandens religiøse grunnlag videre, men han forsøkte ikke å idealisere hverken den bøhmiske eller habsburgske siden i striden. Han opphøyde ingen av partene til å ha noen edlere moralske beveggrunner for striden, men han presiserte samtidig at det å forsvare sin tro og nasjon mot undertrykkelse er det samme som å forsvare sitt daglige brød.³⁹

Det er viktig å legge merke til at gjennom Palackýs og Gindelys vektlegging av den bøhmiske oppstandens religiøse innhold, la de samtidig til grunn en tolkning om at tsjekkerne som nasjon var historisk forkjempere for religionsfrihet generelt og den reformerte kirken spesielt. Gjennom en slik tolkning fikk derfor den bøhmiske oppstanden klare nasjonale aspekter. Kampen for religionsfrihet ble en kamp for nasjonen. Med andre ord fant disse to historikerne moralsk og ideelle sider ved oppstanden.

Tomek og Rezek

Vektleggingen av oppstandens religiøse årsaker ble gjennom Palacký og Gindely en sentral tolkningslinje, men den var ikke den eneste måten å se på årsakene til oppstanden. Václav V. Tomek og Antonín Rezek nedtonet religionens rolle. For dem var det hovedsakelig stendenes politiske krav og anstrengelser som hadde ledet til oppstanden. “Den tsjekkiske historien i 16. og på begynnelsen av det 17. århundre dreide seg hovedsakelig om kampen mellom kronen og de privilegerte stendene om herredømmet i landet”, og religionen kom i andre rekke, hevdet Tomek.⁴⁰

Rezek la vekt på at det fra middelalderen av hadde vokst fram en konflikt mellom kongen og stendene om den politiske makten. Dette alleuropeiske konfliktmønsteret hadde heller ikke Bøhmen unngått, og ble den underliggende årsaken til utbruddet av Den bøhmiske oppstanden. Religionens rolle i denne striden mellom konge og stender kom i andre rekke, og Rezek hevdet at: “Den opprørske adelen hadde i kampen for sine oligarkiske bestrebelser mot dynastiet ledet kampen under religionens fane”.⁴¹ Religion ble i Rezeks øyne retorikk og et virkemiddel i stendenes propaganda for oppstanden; et vikarierende motiv om man vil. Selv om religionen ikke var beveggrunn for oppstanden, spilte den likevel en rolle ved å knytte tsjekkere og tyskere sammen slik at de kunne stå på samme side i striden mot keiseren. Årsaken kunne i følge Rezek heller ikke finnes i nasjonale forhold fordi dersom det nasjonale hadde vært et sentralt tema ville ikke tsjekkere og tyskere ha kjempet på samme side.⁴²

Det samme skillet gjorde seg gjeldende her som da det gjaldt det overordnede synet på Bílá Hora som tragedie og innledningen til nasjonens fall. På den ene siden sto den gruppen historikere, det vil si Palacký-linjen, som fant at religionen var den viktigste årsaken til oppstanden. Denne gruppen fant moralske, edle og nasjonale motiv for oppstanden, nemlig kampen for religiøs frihet. Den andre siden som vektla de politiske aspektene, Tomek-linjen, fant derimot ingen slike edle og nasjonale motiver. I stedet var det den bøhmiske adelens kamp for egne politiske interesser og ikke felles nasjonale, som hadde vært årsaken til oppstanden.

Spørsmålet for den videre analysen vil derfor være hvordan årsaken til oppstanden ble tolket av historikerne og ikke-historikere etter 1880, hvilken side de tok, og om de fant moralske, edle og nasjonale motiver for adelens oppstand mot den habsburgske keiseren eller ikke.

Framstillinger etter 1880

Sosiologen og filosofen Tomáš G. Masaryk kom i svært liten grad inn på spørsmålet om årsaken til den bøhmiske oppstanden. Men samtidig er det rimelig å hevde at det religiøse var svært sentralt hos ham. Masaryk hadde gjennom sin teori om “humanitet” som den tsjekkiske historiens mening antydning den viktige rollen religionen hadde spilt i tsjekkisk historie. Dette forholdet, sammen med at han i stor grad hadde tatt opp Palackýs historiske tolkninger, gjør at det med stor sannsynlighet er rimelig å hevde at Masaryk vektla de religiøse sidene som årsak til den bøhmiske oppstanden. Det religiøse var hos Masaryk tett knyttet sammen med det nasjonale. Det er dermed også rimelig å anta at Masaryk mente oppstanden hadde klare nasjonale sider. Likevel er det et stort usikkerhetsmoment her fordi Masaryk ikke uttrykte dette i klartekst. I det hele tatt var Masaryk ikke klar i sin presentasjon av årsakene til den bøhmiske oppstanden, og konsentrerte seg i større grad om følgene og senere betydning for nasjonen.

Kamil Krofta delte øyensynlig Palackýs og Gindelys oppfatning om at oppstanden hovedsakelig var religiøst motivert. Nasjonalitet og nasjonale motiver anså han imidlertid for å ha vært mindre framtrepende. Først og fremst så ikke Krofta noen språklig eller nasjonal

strid mellom tsjekkerne og det habsburgske dynastiet. Manglende nasjonalt innhold hadde i følge Krofta, gjort at tyskere og tsjekkere kunne kjempe på samme side mot Habsburg. Kroftas konklusjon var at striden “ikke dreide seg om nasjonalitet, men først og fremst om religion”⁴³.

Selv om Krofta avviste de nasjonale momentene viste han senere at det likevel var en kobling mellom det religiøse og det nasjonale. Den reformerte kirken, *Kirken under begge elementer* (*Církev pod oboji*), hadde gjennom avtaler på 1400-tallet klart å løsrive seg fra Roma, og i følge Krofta blitt en “virkelig nasjonal kirke”⁴⁴. Videre hevdet han at den tsjekkiske nasjonen i to hundre år hadde kjempet mot Roma, og til slutt at det var den tsjekkiske nasjonens “misfornøydhet” (nespokojenost) som hadde ledet til oppstanden.⁴⁵ Tilsynelatende var ikke Krofta konsistent på dette punktet, eller så var han av den oppfatning at det religiøse og nasjonale var en og samme sak. En annen mulighet er at Kroftas oppfatning av et manglende nasjonalt innhold gjaldt forholdet mellom tyskere og tsjekkere og ikke mellom tsjekkere og Habsburg. Krofta var etter min mening ikke klar i sin presentasjon av forholdet mellom religionens og det nasjonales rolle som årsak til oppstanden, men det er klart at Krofta mente det var en kobling mellom religion og nasjonen.

Josef Pekařs vurdering av den bøhmiske oppstandens hovedinnhold var på linje med Antonín Gindelys standpunkt om at det i første rekke dreide seg om en religiøs oppstand. Pekař var på dette punktet klarere enn Gindely, og han hevdet at “for de opprørske stendene dreide det seg først og fremst om spørsmålet om religiøse friheter”, og at deres politiske krav om fritt kongevalg i Bøhmen o.l. “fulgte av kirkelig-religiøse betraktninger og frykt”⁴⁶.

Men Pekař hevder at den bøhmiske oppstanden opprinnelig var det bøhmiske protestantiske flertallets kamp for religiøse rettigheter mot det katolske monarkiet og mindretallet av den bøhmiske befolkningen, og var således en kamp “tsjekkere mot tsjekkere”⁴⁷. Bøhmernes kamp for religiøse friheter var i følge Pekař en videreføring av den strid som hadde stått i Bøhmen også før oppstanden i 1618. Med andre ord var ikke den bøhmiske oppstanden i sitt utspring en nasjonal oppstand, og krigen som fulgte ble heller ikke en nasjonal krig.

At Pekař i så stor grad la vekt på det religiøse aspektet ved den bøhmiske oppstanden er noe underlig når vi tar i betraktning at Pekař i så klare ordelag hadde påpekt den nasjonale idés framtrepende rolle i den tsjekkiske historien. Dette var altså ikke tilfelle når det gjaldt årsaken til den bøhmiske oppstanden. Pekař utelukket likevel ikke at andre forhold kom inn og omformet striden under veis til også å få et nasjonalt innhold, og han knyttet det nasjonale spørsmål til andre forhold som hadde sammenheng med kultur og “ånd”. Like fullt kan det skimtes en linje fra Palacký via Gindely og Masaryk til Pekař i synet på den bøhmiske oppstanden som en religiøs oppstand. Det er ikke dermed sagt at det var en klar inspirasjonslinje mellom disse, men det viser at palackýlignende tolkninger også fantes hos Pekař.

Den historikeren som klarest fremmet et nasjonalt perspektiv på årsaken til den bøhmiske oppstanden var Zdeněk Nejedlý, men heller ikke han unngikk å påpeke de religiøse momentene. Nejedlý var i 1914 svært forsiktig med å gi en utlegning om årsakene til den bøhmiske oppstanden. Han ga klart uttrykk for at forskningen på området var mangelfull, og at det derfor ikke var forsvarlig å begi seg inn på en slik årsaksforklaring. Men der Nejedlý i 1914 ikke kunne eller ville gi noen forklaring på den bøhmiske oppstanden var han i 1920 ikke like tilbakeholdende. Den bøhmiske oppstanden ble da forklart ut fra et tsjekkiske behov for å frigjøre seg fra den “forhatte unionen” med habsburgmonarkiet. Han hevdet videre at den tsjekkiske nasjonen i hundre år hadde forsøkt å frigjøre seg fra det habsburgske styret. Nejedlý ga imidlertid ingen nærmere forklaring på hvorfor tsjekkerne ikke hadde forsøkt lignende oppstander tidligere. I stedet nøyde han seg med å si at tiden var inne for et forsøk på løsrivelse.⁴⁸ Nejedlý kalte den bøhmiske oppstanden for en revolusjon, og det var en

revolusjon i “det godes tjeneste”. Oppstanden ble i Nejedlýs tolkning en moralsk og nødvendig tsjekkisk oppstand mot habsburgske ideer:

“To tanker, frihet og slaveri, framskritt og reaksjon, moral og umoral, kultur og barbari støtte her sammen i datidens representanter i en kamp på liv og død. På den ene siden sto den tsjekkiske nasjonen, på den andre Habsburg. Hvem vant? Sannhetens eller løgnens lov? Dette er den bøhmiske oppstandens problem.”⁴⁹

Den bøhmiske oppstanden var i Nejedlýs tolkning med andre ord en kamp mellom det gode og det onde, der den tsjekkiske siden selvsagt kjempet for det gode. I dette ligger det også en oppfatning hos Nejedlý av at den tsjekkiske kampen mot Habsburg ikke kun var en kamp for egne verdier eller ideer. Tsjekkerne hadde startet en revolusjon med store mål, og kjempet en kamp for “alle verdens nasjoner”.⁵⁰ Nejedlý fant med andre ord et edelt motiv i den tsjekkiske oppstanden, og dette kan tolkes som et forsøk på å gi den tsjekkiske nasjonen en “oppgave” eller en “misjon”. Tsjekkerne påtok seg rollen som verdens forsvarer av siviliserte verdier. Dette må knyttets tett til kampen for den reformerte kristendommen. Her ligger det også et tragisk element i og med at tsjekkerne ikke fikk hjelp i kampen og til slutt måtte gi tapt mot det onde.

Nasjonal forklaring utelatt

Ut fra det som er vist ovenfor er det mulig konkludere med at det var to hovedretninger i tolkningen av årsaken til den bøhmiske oppstanden før 1880 med vektlegging henholdsvis av religiøse og politiske årsaker. For historikerne etter 1880 kan vi si at de politiske elementene ved oppstanden mer eller mindre falt bort som en årsaksforklaring. I større grad ble religiøse årsaker, det vil si kampen mellom den reformerte og den katolske kirken, vektlagt. I så henseende kan vi si at Palackýs tolkningslinje ble videreført.

Samtidig er det klart, og noe oppsiktsvekkende, at nasjonale forhold ble tillagt liten eller i beste fall uklar vekt i forklaringen på oppstanden. Kun hos Nejedlý kan vi se at nasjonale momenter ble framhevet. Krofta og Pekař var genuint uklare på hvordan forholdet var mellom religionen og det nasjonale som årsaksforklaring. Men den bøhmiske oppstanden ble ikke oppfattet som en ren nasjonal oppstand. Det lå tendenser til kobling mellom å framstille kamp for religionen også som en kamp for nasjonen, men dette ble ikke entydig uttalt. Det forhold som gjorde det vanskelig for historikerne å hevde at oppstanden var en nasjonal oppstand var at innslaget av tyske adelsmenn og byborgere som ledere for oppstanden, var stort. Av denne grunn var det ikke mulig å se på oppstanden som rent tsjekkisk nasjonal. På dette området skilte disse to historikerne seg fra Palackýs tolkningslinje. Her må det også legges til at ikke-historikeren Masaryk klarest fulgt i Palackýs fotspor sammen med Nejedlý.

Årsaken til denne ulike vektleggingen mener jeg i vesentlig grad må finnes i historiografiske forhold. En forklaring søkes i de ulike generasjonenes tilnærming til historien, og deres ulike syn på hvilke forhold det var viktigst å belyse i historien. Som representant for oppvåkningsgenerasjonen og med et idealistisk og romantisk syn på historien var det for Palacký naturlig å vektlegge moralske og religiøse forhold. I kontrast til Palackýs romantiske historiesyn er det blitt hevdet at historikergenerasjonen representert ved Gindely, Kalousek, Rezek og til dels også Goll, i stor grad var areligiøse i sin historieskrivning. Politikken ble sett på som historiens virkelige vesen. Denne gruppen historikere, først og fremst Kalousek, var opptatt av de formelle statsrettslige sidene og dermed også av nasjonens politiske historie. Nasjonen og staten ble av denne gruppen knyttet tettere sammen. En slik kobling hadde ikke

Palacký i like stor grad foretatt. Palacký definerte nasjonen først og fremst ut fra dens karakter. Det vil si at han i større grad vektla språk, religion og kultur enn formelle statlige grenser. Dette kan i stor grad forklarer hvorfor de ikke vektla de idémessige sidene ved oppstanden men i større grad de politiske. Det er også interessant å se hvordan Palackýs ideer om nasjonen som naturlig gitt fikk en renessanse med Masaryks historietolkning. For historikergenerasjonen etter 1880 ser vi altså en svingning i retning av Palackýs tolkning.

Spørsmålet om årsaken til oppstanden var i liten grad av interesse for ikke-historikernes framstillinger. I alle fall var dette spørsmålet ikke framtrædende i de framstillingene de ga av oppstanden og Bílá Hora. Her var det en stor forskjell mellom faghistoriske og ikke-faglige framstillinger. Denne forskjellen har sannsynligvis sammenheng med disse to framstillingenes ulike form og hensikt. For historikerene var målet å forklare de historiske forholdene viktig, mens ikke-historikeren i stedet kunne legge større vekt på dramatikken i hendelsene og skyve forklaringer i bakgrunnen. Når det gjeldre framstilling av klare årsaksforhold hadde den skjønnlitterære, eller den ikke-historikerproduserte historiske litteraturen en begrensning, og virket i mindre grad til å forme den allmene historiske bevisstheten. Slik sett er skillet mellom en faghistorisk og en ikke-faghistorisk bevissthet og framstillingsmåte tydelig. Det er derfor mulig å si at det var en arbeidsdeling mellom de to formene for historiske framstillinger. Men også ikke-historikerne hadde interesse av å gi bidrag til forklaringer, og selv om dette ikke var framtrædende i spørsmålet om den bøhmiske oppstanden, ble dette viktigere når skyldforholdet for nederlaget på Bílá Hora skulle behandles. Det er tema for neste del.

Tsjekkernes nederlag - en følge av egen svakhet?

Vi har sett at historikerne i liten grad forklarte den bøhmiske oppstanden ut fra nasjonale mål og nasjonal kamp, men da de skulle forklare hvorfor oppstanden led nederlag ble dette i stor grad forklart med nasjonale faktorer, eller rettere sagt manglende nasjonale forhold, og egenskaper knyttet til nasjonen. Historikerne har presentert flere tolkninger som ga svakheter i det tsjekkiske samfunnet forrang. I en slik tolkningstradisjon var det ikke snakk om at den tsjekkiske nedgangsperioden først og fremst hadde sin bakgrunn i at landet og befolkningen hadde blitt påført nederlaget av noen andre, men at tsjekkerne selv måtte påta seg store deler av skylden for sitt fall. Dette har vi også sett var en framtrædende linje også hos noen skjønnlitterære forfattere og journalister før 1880. Hvilke argumenter brukte historikere og andre historieforklere etter 1880? Det er dette forholdet som skal behandles i denne dele.

Direktørenes unnfallenhet

Synspunktet om at tsjekkerne selv måtte ta deler av ansvaret finnes igjen hos de aller fleste historikerne som blir undersøkt her, og det er spesielt på ett punkt de er samstemte. Alle var enige i at de 30 direktørene som ledet oppstanden hadde skyld for den dårlige krigføringen, og dermed også skyld for nederlaget. Direktørene for oppstanden ble karakterisert som lite dyktige krigførere. For det første viste deres bruk av profesjonelle armeer (leiehærer) seg ikke å være tilstrekkelig for å vinne krigen, men tvert imot som en hemsko. For det andre forsto de ikke hvilket enormt potensiale og kraft det lå i bruken av folket som soldater. Den tsjekkiske bonden hadde vist seg uovertruffen under husitterkrigene, og med en nasjonal innstilling ville de igjen kunne utføre militære bragder. For det tredje var problemet at direktørene ikke så på oppstanden som en nasjonal kamp men en kamp for egne personlige mål. De maktet ikke å

vekke folkets interesse for krigen. Flere av historikerne hevdet at de nasjonale sidene ved krigen manglet, og at dette var bakgrunnen for at den tsjekkiske armeen ikke lyktes på slagmarken. Leiehæren hadde ingen lojalitet overfor ledelsen. Leiehæren kjempet ikke for en nasjonal sak, og massedessertering, som ungarernes flukt fra slaget på Bílá Hora, var bare ett eksempel på soldatenes manglende oppslutning om krigen.

Slike negative framstillinger finnes igjen blant annet hos Gindely og Krofta. Krofta hevdet at det var et “fall i den militære sjel”, og at det blant de tsjekkiske adelsmennene til og med var vanskelig å finne “fire fem menn som ville passe som offiserer for militæret.”⁵¹

Pekař forsøkte å nyansere dette bildet. Han hevdet i et forsøk på å forstå direktørenes handlinger, at man på 1600-tallet ikke kjente andre former for krigføring enn bruk av leiehærer, og i tillegg var han av den oppfatning at:

“historikeren har ikke i noe tilfelle rett til å bebreidende sette sin som regel bedre viten, som han fant om motiver, bestrebelser og krefter i de deltakende sidenes kamp, foran øynene på dem som sto i kampens hete og ikke så klart kunne bedømme og forutsi framtiden.”⁵²

Men en slikt holdning om historikerens etterpåklokskap var ikke til hinder for at Pekař mente at direktørene hadde skyld i nederlaget. Lederne var ikke virkelige ledere, og deres feilvurderinger hadde ledet til katastrofen. Men det fantes også gode og patriotiske ledere blant dem, som for eksempel den politiske lederen for *Jednota bratrská* (Unitas fratrum), Václav Budovec z Budova. Pekař framstilte han som en sann patriot og en egnet lederskikkelse. På grunn av sin høye alder ble han skjøvet til side av den “nevenyttige *Šlik* og den foretaksomme, utrettelige men også ubetenksomme og ublue *Thurn*”⁵³, som ikke var i besittelse av tsjekkiske nasjonale verdier, og som ikke hadde en “forbindelse” til fortiden som Budovec hadde det vil si til *Jednota bratrská*.

Til tross for Pekařs noe mer nyanserte syn på direktørenes rolle er det likevel mulig å si at han fremmet forestillinger om at et sterkere nasjonalt innhold i striden og i mindre grad et religiøst eller stender-egoistisk, ville ha medført et annet utfall for tsjekkerne. Innslaget av mistro til utlendinger og en tro på tsjekkernes egne muligheter, vel og merke forutsatt en sterk nasjonal identitet og kampvilje, er framtredd hos Pekař. Likeledes uttrykte han en forestilling om den tsjekkiske bondens offervillighet i krig og egenskaper som soldat. Den tsjekkiske bondens militære egenskaper, som med sin sljul (čep) deltok i husitterkrigene, projiseres fram som et ideal for 1600-tallets krigføring.

I framstillingen av direktørenes rolle under den bøhmiske oppstanden ble det med andre ord uttrykt klare moralske og verdimeslige vurderinger fra historikernes side. Det var en vurdering av hvilken krigsform som var best for tsjekkerne og et klart budskap om at den tsjekkiske bonden var uvurderlig for nasjonens framgang. Slike verdiutsagn ble presentert av historikergenerasjonen (Goll-skolen) som selv hadde vektlagt objektivitet som en av de viktigste pilarene for historieforskningen. I dette tilfellet vek de med andre ord bort fra denne historievitenskapelige normen. Selv ikke Pekař, som riktig nok hevdet at ettertiden måtte være forsiktig med å felle moralske dommer, unngikk å stille seg til doms over direktørenes rolle.

Svekket moralsk styrke

Et sentralt tema i tsjekkiske historikers vurdering av årsakene til nasjonens nedgang var knyttet til hvordan nasjonens indre moral var i forhold til deres motstanderes. Med nasjonens indre moral må vi forstå tsjekkernes nasjonale identitet. Dette var et sentralt gjennomgangstema som kan finnes i mer eller mindre like utforminger fra Palacký til Pekař.

František Palacký hadde som et overordnet syn at den tsjekkiske nasjonens historiske styrke og svakhet hadde vært avhengig av i hvilken tilstand nasjonens moral befant seg. Han hevdet at:

“[...]hver gang vi var seierrike, skyldtes det alltid større åndelig overvekt enn fysisk makt, og hver gang vi ble beseiret, pleide det alltid å skyldes mangel på åndelig aktivitet, moralsk tapperhet og mot.”⁵⁴

Tomáš Masaryk som i stor grad hadde latt seg inspirere av Palackýs historieskrivning og syn på historien, adopterte i sin bok *Česká otázka* fullstendig Palackýs oppfatning om den åndelige og moralske betydning i historien. Husittertiden ble satt i kontrast til fallet på 1600-tallet for å belyse dette poenget. Med andre ord var det her snakk om en “historisk lov” om manglende åndelig og moralsk styrke som ikke bare hadde vært årsaken til det store tsjekkiske fallet, men til alle tsjekkiske tap i historien. Det går også klart fram at det ikke var fysisk militær makt som var den tsjekkiske nasjonens styrke, men dens moral, eller for å bruke Masaryks metaforer; plogen og ikke sverdet.⁵⁵

Masaryk gjentok Palackýs poeng i klarere ordelag ved å hevde at: “[...]vi falt ikke for reformasjonsideen, men vi falt fordi vi ikke var lojale overfor den, fordi vi ikke fortsatte [å leve] i den.”⁵⁶ Tsjekkerne hadde i følge Masaryk sveket sin humanisme (humanita, člověčnost) og følgelig også den historiske mening, og som en følge av det gikk de mot undergangen.

I spørsmålet om den tsjekkiske nasjonens moralske tilstand i perioden før Bílá Hora kom Josef Pekař i 1920 med et tilnærmelsesvis lignende syn som Palacký og Masaryk hadde hatt. Også Pekař tok utgangspunkt i husittertidens ideer som moralsk overlegne og typisk tsjekkiske. Svekkelsen av disse verdien satte Pekař i sammenheng med germanisering og innflytelse fra lutheranismen. I motsetning til Palacký og Masaryk hevdet Pekař at det var tsjekkernes forhold til lutheranismen, det vil si tyske ideer, som hadde forårsaket tsjekkernes moralske svekkelse, og at tilnærmingen til lutheranismen innebar det “kritiske øyeblikk for tsjekkisk verdensorientering”⁵⁷

Pekař var spesielt opptatt av hvilke følger tsjekkernes tilnærming til lutheranismen hadde, og en av de klareste følgene var at den tsjekkiske *sjelen*, det vil si den nasjonale sjelen fra husittertiden, ble endret og etter hvert ble borte. I neste omgang ledet dette til at den bøhmiske oppstanden ikke kom til å dreie seg om nasjonale spørsmål. Men den manglende tsjekkiske sjelen ble også tolket som den viktigste årsaken til nederlaget. Over alle andre årsaker, hevder Pekař at: “*det manglet en ånd*, en ånd som kunne bedømme farene, gi en flamme og en propagandakraft, lære offervillighet og utholdenhet.”⁵⁸ En slik ånd manglet i den tsjekkiske befolkningen, og årsaken til dette mente Pekař lå i at befolkningen så på oppstanden som stendenes egen interessekamp. Det var en kamp de ikke hadde noen interesse av eller forståelse for. Men dette kom egentlig i andre rekke, fordi det var viktigere at det tsjekkiske “*samfunnet* var så *materialistisk* og [tsjekkerne så] late som kanskje aldri før i vår historie”⁵⁹. I motsetning til den materialistiske tsjekkiske befolkningen under oppstanden og Trettiårskrigen trakk Pekař en parallell til husittertiden som han mener var preget av en helt annen sjel. Under husittertiden hadde hele befolkningen, til og med den bevisste bonden, kjempet side om side i handlings- og offerbegjær. På toppen av materialismen og knyttet til den som et hele, kom også det forhold inn at samfunnet hadde “et fattig kulturelt liv”⁶⁰.

Zdeněk Nejedlýs syn på tsjekkernes egne feil var ikke like entydig. Hans to framstillinger av dette fra 1914 og 1920 varierer betraktelig i innhold og tolkninger. Ut fra et moralsk synspunkt var spørsmålet om ansvarlighet et av de viktigste spørsmålene i forsøket på å plassere skylden for Bílá Hora. Nejedlý hevdet at tidligere historikere hadde hatt som utgangspunkt at husittertiden hadde vært den sunne roten i nasjonens væren, og spørsmålet ble

derfor hvem som hadde infisert den.⁶¹ I den protestantiske historikertradisjonen mente Nejedlý at problemet knyttet til Bílá Hora ble i alt for stor grad bare knyttet til et tsjekkisk spørsmål.⁶²

Til tross for at Nejedlý mente at det hadde vært en tendens til å fordømme lederne for den bøhmiske oppstanden, mente han at det var grunn til kritikk på visse områder. Tsjekkerne feilgrep hadde hatt større betydning for oppstandens utfall enn den ugunstige situasjonen i utlandet, mente Nejedlý, fordi tsjekkerne selv hadde mulighet til å styre utviklingen.⁶³ Det som i denne sammenhengen først og fremst opptok Nejedlý var at opprørsledelsen tok i bruk ikke-tsjekkiske metoder i krigføringen og hadde ikke-tsjekkiske ideer. I første rekke mente Nejedlý den største feilen lå i at oppstanden ikke hadde et sterk nok folkelig preg. Oppstanden ble ledet av elitene, det vil si adelen og borgerskapet, og disse gruppene hadde alltid underlagt seg fremmed innflytelse. Derfor “hadde de den minst rene tsjekkisk ånd”⁶⁴, og sto derfor i kontrast til det laveste og nasjonalt rene samfunnslaget; bondestanden. Folket fikk ikke ta del i det politiske livet, og de var heller ikke med i selve krigføringen fordi det ble tatt i bruk leiehærer. Nejedlý var svært kritisk til bruken av leiehærer. Med en slik militær organisering mistet oppstanden sitt nasjonale preg, fordi en leiehær ikke fattet interesse for de nasjonale ideene og målsetningene som oppstanden hadde. For, som Nejedlý retorisk sparte:

“ledet ikke den tsjekkiske nasjonen sin kamp mot Habsburgerne nettopp for tankens og frihetsoverbevisningens rett? Og var ikke således en slik leiehær den likeframme prototypen på denne umoralske, råe, materielle og voldelige makt, som burde ha vært beseiret med den bøhmiske revolusjonen?”⁶⁵

I Nejedlýs øyne hadde den feil blitt begått at man ikke hadde klart å ta i bruk den kraften som historisk sett hadde vist seg overlegen, nemlig folket selv. For å eksemplifisere dette poenget pekte Nejedlý på at det hadde vært den husittiske bondehæren som hadde overvunnet de trente og profesjonelle leiehærene under husitterkrigen.⁶⁶ I følge Nejedlý var hovedårsaken til nederlaget ved Bílá Hora at en ikke-folkelig og ikke-tsjekkiske hær hadde blitt tatt i bruk. Den bøhmiske oppstanden hadde kommet til en for tidlig avslutning, og dette på tross av at “nasjonens egen kraft ikke på langt nær virkelig hadde blitt uttømt”⁶⁷.

Kamil Krofta var den eneste av historikerne som avviste det syn at perioden før Bílá Hora hadde vært preget av et moralsk fall. Umoral, drikk og hor var en del av samfunnet på denne tiden så vel i de tsjekkiske områdene som i andre land, og Rudolf IIs regjeringsperiode hadde innebåret en friere moral. Kroftas klare oppfatning var at det var uriktig og feilaktig å hevde at adelen var moralsk skrøpelig (schátralý) og uegnet (neschopný).⁶⁸ Men man måtte huske på at det var mye verre andre steder, spesielt i tyske områder hevdet Krofta:

“For eksempel drikkfeldighet direkte dyrisk, lidenskapelig glede i kort og terning, utrolig grovhet i språk og oppførsel var i nabolandet Tyskland et helt vanlig og over alt utbredt.”⁶⁹

Krofta viste til andre lands ambassadører som hevdet at det ikke var mulig å forhandle med tyske adelsmenn fordi de neste alltid var fulle. Fordi den tsjekkiske adelen hadde så stor kontakt med utenlandsk adel var det ikke rart at disse lite flatterende trekkene kom til uttrykk, men, konkluderte Krofta, det var verre i nabolandene, og ikke hele den tsjekkiske adelen var preget av en slik forfallen moral. En stor del av adelen fjernet seg ikke fra sine husittiske forfedres moralske prinsipper, og dette gjaldt i første rekke den adelen som tilhørte Jednota Bratrská, men også hos resten av adelen. I motsetning til adelens moralske fall var det mulig å

anføre at den var opptatt av utdanning blant annet fordi det var en utbredt vane å sende adelsfamilienes sønner til utlandet for å ta utdanning.⁷⁰

Ikke bare avviste Krofta Palackýs, Masaryks og Tomeks syn på den moralske svekkelse i Bøhmen. Han hevdet stikk i strid med alle de andre at perioden mellom Jan Hus og Komenský var den største kulturelle perioden i tsjekkisk historie. Det hadde vært en mer original og mer moderne periode sett fra en nasjonal og generell synsvinkel enn både perioden før og etter.⁷¹ Til en viss grad kan man få inntrykk av at Krofta idealiserte forholdene der de andre historikerne tenderte til å svartmalte situasjonen. Krofta delte heller ikke Masaryks syn om at denne perioden var preget av økende konflikt mellom bøndene og adelsmennene. Krofta skildrer et samfunn i relativ stabilitet og ro, og konflikter mellom herre og bonde var skjeldne.

Det er vist at tsjekkernes åndelige og moralske stilling var et tema som i stor grad opptok de tsjekkiske historikerne enten de mente det var tale om et åndelig moralsk fall eller ikke. Det eksisterte en påfallende samstenthet på dette punktet. Pekař og Masaryk, som på de fleste andre områder var motpoler, synes på dette området å ha vært enige selv om de la vekt på ulike forhold. Forskjellen mellom dem lå først og fremst i hvor spesifikke de var i å eksemplifisere tsjekkernes moralske forfall.

Krofta representerte det klare unntaket. I stor grad benektet han at det var tale om et moralsk forfall hos adelen. Samtidig kan hans forsøk på å renvaske adelen ses på som en idealisering av oppstandens og dens ledes handlinger og mål.

Grunnen til den framtrepende rollen moralen fikk som forklaringsfaktor i tsjekkisk historie må i stor grad ses i sammenheng med det historikerne anså for å ha vært det spesielle ved "gullalderen", husittertiden. Jan Hus, hans religiøse reformer og husitterkrigene ble sett på som et moralsk oppgjør med den katolske kirken som var inne i en krise på 1400-tallet. Samtidig ble dette oppgjøret sett på som et tsjekkisk nasjonalt og ikke utelukkende et religiøst prosjekt. Også på dette området kom det med andre ord til uttrykk klare verdimesseige standpunkt fra faghistorikernes side uten at de selv har ment at dette gikk ut over kravet til sannhet og objektivitet. Vektleggingen av moralen som et vesentlig trekk ved den tsjekkiske nasjonen vitner om at et kulturnasjonalistisk program var sterkt og at et premotdialistisk syn på nasjonen var rådende.

Forestillingen om moralens betydning og spesielt dens svakhet kan også settes inn i en lang tradisjon innen tsjekkisk selvforståelse. I følge den tsjekkiske forskeren Macura var det en tendens til flagelatistisk eller maschokistisk tolkning av historien og den tsjekkiske nasjonen.⁷² Jeg mener det er en klar parallell mellom Macuras påtand om tsjekkisk selvplagersk selvforståelse og historikernes fokus på manglende nasjonal ånd og moral under den bøhmiske oppstanden. Parallellen til skjønnlitteraturen er også påfallende i dette tilfelle.

Var Bílá Hora en nødvendig konsekvens av den forutgående historien?

Et annet spørsmål i tilknytning til historikernes vurdering av tsjekkernes egen skyld for nederlaget var om det hadde vært en nødvendig konsekvens av den forutgående historie. Konkret ble det forsøkt bekreftet eller avkreftet hvorvidt valget av Ferdinand I av Habsburg i 1526 med nødvendighet hadde ledet til den bøhmiske oppstanden og nederlaget på Bílá Hora. Dette har sammenheng med forestillingen om det uforsonlig og uforenlige forholdet mellom tsjekkere og Habsburg. Historikeren Josef Teige (1862-1921) så på kongevalget i 1526 som det første Bílá Hora. Hos Teige var det en forestilling om at forholdet mellom tsjekkerne og Habsburg var så konfliktfylt at det med nødvendighet ville ledet til et sammenstøt.⁷³

Slike synspunkt hadde også historievitenskaplige implikasjoner. Var det en forutbestemt mening i historien eller ikke? Golls elever var generelt av den oppfatning at det ikke var mulig å hevde slike nødvendige følger i historien. Krofta berørte dette spørsmålet, og

konkluderte entydig med at det i 1526 ikke var mulig å forutse at konflikten med den habsburgske keiseren skulle utvikle seg til å bli så kraftig. Krofta som generelt nedtonet graden av konflikt i perioden 1526 til 1618, hevdet at det var et overveiende godt forhold mellom de bøhmiske stendene og keiseren. Konflikten ble skarpere, men dette hadde ikke med nasjonale forhold å gjøre, men med religiøse konflikter. Som vi tidligere har sett mente Krofta at det kun var strid om religionen som kunne sette sinnene i slikt kok at den eneste måten å løse det på var med bruk av vold.

En variasjon av dette spørsmålet var Pekařs spørsmål om Bílá Hora var en nødvendig følge av husittertiden. Pekař hevdet at husittertiden hadde ledet den tsjekkiske nasjonen til Bílá Hora, men understreket samtidig at dette ikke var en nødvendig følge.⁷⁴ Bakgrunnen for at Pekař reiste dette spørsmålet hadde sammenheng med at oppstanden hadde religiøse aspekter og årsaker. Den ble sett på som en fortsettelse av husittenes kamp for religiøse friheter. I den forstand mente Pekař det var en sammenheng mellom det religiøse og moralen, og at tilnærmingen til lutheransmen hadde ledet til svekkelsen av den tsjekkiske nasjonale ånd. Spørsmålet kan også ses i sammenheng med og et tilsvarende til Masaryks påstand om at nederlaget på Bílá Hora var en naturlig følge av tsjekkernes moralske svekkelse. Selv om Pekař mente det var tilfelle av moralsk svakhet, og således var på linje med Masaryk, mente han at denne svekkelsen som hadde startet allerede under husittertiden ikke med nødvendighet ledete til nederlaget på Bílá Hora.

Det er vist at Masaryk mente årsaken til nederlaget på Bílá Hora var en følge av at de husittiske verdiene hos tsjekkerne var blitt svekket. Den tsjekkiske nasjonen ble med slaget på Bílá Hora straffet for sitt kjetteri, ikke mot den katolske kirke, men mot den tsjekkiske idé. De ble derfor ikke straffet av den katolske kirken, men av Forsynet, som Masaryk formulerte det: "Kunne tsjekkerne av Forsynet blitt mer grusomt fornedret enn med et slikt endelig fall [...]"⁷⁵ Det går altså klart fram at tsjekkerne ikke gikk under for en overlegen kultur, men at de selv hadde skyld i fallet, og at forsynet hadde ytterligere straffet dem for deres utroskap. I en slik framstilling ligger det et element av nødvendighet.

Vil det altså si at Masaryk mente tapet på Bílá Hora var "fortjent"? Utsagnet ovenfor kan tyde på at dette var tilfellet. Det uttrykkes en holdning om at forbrytelser mot den historiske plan ville bli straffet, og at dette var uunngåelig. Tanken på syndefallet og Guds straff er jo nærliggende, i samme bibelske forstand eller språkbruk hadde han også hevdet at "Hus døde for oss"⁷⁶, men dog ikke på korset.

Tsjekkernes tap og forsynets straff må ses i forhold til Masaryks moralfilosofi. Hele Masaryks program, det politiske, vitenskapelige og nasjonale program, var bygget på et ufravikelig krav om sannhet, et krav som i stor grad var inspirert av Jan Hus.⁷⁷ Alt måtte bygges på sannhet, og man måtte leve i sannhet, for kun gjennom sannhet kunne man oppnå det gode. Løgn og usannheter ville aldri kunne føre fram, og ville bli straffet som i tilfellet med Bílá Hora.⁷⁸ Forbrytelser mot sannhet ville bli straffet. På samme måte hadde tsjekkerne på slutten av 1400-tallet ikke levd i sannhet siden de hadde forbrutt seg mot den tsjekkiske ide og historiens mening, og derfor blitt straffet. I denne typen argumentasjon ligger det etter min mening et element av nødvendighet i historien. Dette er for Masaryks tilfelle ikke overraskende siden han mente historien hadde en mening og at han hadde et teleologisk syn på historien.

Det tsjekkiske fallet var således selvforskyldt, og det kan være interessant å trekke en parallell til historikeren Václav V. Tomek. Masaryk er med andre ord i nærhet av å ha den samme oppfatningen om skyld men med motsatt religiøst fortegn enn det Tomek la til grunn. Tsjekkerne hadde vært kjettere, ikke mot den katolske kirken, men mot egne idealer - den tsjekkiske humanismen, og derfor hadde de skyld i nederlaget. Hos Masaryk finner vi altså en flagellantisk og maschokistisk syn på historien og nasjonen som Macura mener er så påfallende for den tsjekkiske selvforståelsen.⁷⁹

Selv om tsjekkerne selv hadde skyld i fallet, hadde de på den annen side også mulighet til selv å oppnå “frelse”. Masaryks budskap var at hvis tsjekkerne lever i tråd med sin forutbestemte idé vil de få “frelse”, og de vil kunne omgjøre hendelsene i 1487. Den nasjonale oppvåkningen rundt 1800 hadde vist at det var mulig å slå tilbake mot reaksjonen og ikke-tsjekkiske ideer, og at en lignende utvikling også ville være mulig i samtiden. Det er på det rene at Masaryks tsjekkiske historiefortolkning kan karakteriseres ved det A.D. Smith har kalt et nasjonalt frelsesdrama.

Var Bílá Hora den tsjekkiske nasjonens fall?

I begynnelsen av dette kapittelet er det vist at historikere i perioden før 1880 ikke hadde en entydig oppfatning av Bílá Hora som den tsjekkiske nasjonens fall. Tomek hadde uttrykt seg klarest, og hevdet at Bílá Hora var en redning for nasjonen. Heller ikke Palacký var entydig i sin oppfatning av Bílá Hora. Nederlaget hadde riktignok innebåret en katastrofe for nasjonen, men her må det bemerkes at den allerede hadde vært inne i en periode preget av moralsk svekkelse.

Tilsvarende var det for de historikerne som trådte inn på den vitenskapelige arenaen etter 1880. Blant dem fantes det heller ingen entydig oppfatning av Bílá Hora som nasjonens fall. Som vi skal se satte på langt nær alle historikerne likhetstegn mellom Bílá Hora og nasjonens fall selv om en slik parallell hadde blitt rådende forståelse av nasjonens historie i samtiden. Atter andre hadde en tendens til å nedtone Bílá Horas betydning som fall i det hele tatt. I denne delen vil det vises hvilke forestillinger og syn historikerne fremmet om den tsjekkiske nasjonens fall, og hva de anså fallet for å bestå av.

Masaryk om makt, rikdom, kjærlighet og fornuft

Det er tidligere vist hvordan Masaryk forsøkte å tolke den tsjekkiske historien ut fra et moralsk-religiøst utgangspunkt. Nasjonens moral hadde vært avgjørende for hvilken rolle nasjonen hadde spilt, og moralsk styrke ble en målestokk på storhet og svakhet i historien. Spørsmålet blir derfor når fallet, det vil si svekkelsen av den tsjekkiske moralen, startet i følge Masaryk. På dette punktet fravek Masaryks tolkning vesentlig fra mer konvensjonelle tolkninger om fallets start hovedsakelig fordi han ikke så på slaget ved Bílá Hora som innledningen til fallet. Forfallet hadde i følge Masaryk satt inn allerede mot slutten av husittertiden. Det første tegnet på at husittenes moralske overlegenhet begynte å svekkes var slaget ved Lipany i 1434 hvor de radikale taborittene ble slått av en forent hær av moderate husitter og katolikker. Nederlaget i dette slaget mente Masaryk innebar det tsjekkiske demokratiets fall.⁸⁰

Svekkelsesprosessen fortsatte, og adelen ble mer og mer opptatt av å få makt over befolkningen. I følge Masaryk var adelen av den oppfatning at “hele det tsjekkiske folket måtte bli undertrykket og riktig gjort til slaver”⁸¹. Dette skjedde i 1487 med det religiøse kompromisset mellom katolikkene og husittene ved stenderforsamlingen i Kutná Hora. Kompromisset i Kutná Hora kom for Masaryk til å bli ensbetydende med det virkelige tsjekkiske fallet.

Den husittiske adelen hadde gått sammen med katolikkene, og i en oppgitt tone hevdet Masaryk at “hvor raskt hadde ikke adelen blitt utro mot Hus’ prinsipper!”⁸² Kompromisset ble den definitive slutten på den tsjekkiske reformasjonen, som hadde vært frigjørende for ånden, men som endte med “kroppens og åndens slavegjøring”.⁸³ Masaryk hevder at nye ideer og ny samfunnsorden kom til uttrykk som innebar streben etter egen makt, underminering av kongens autoritet, forfall i byene, at befolkningen ble gjort til tjenere og at den tsjekkiske adelen tjente

fremmede adelsmenn. Masaryk oppsummerte det hele med å si at i “året 1487 vant kjærligheten til makten og rikdommen over det tsjekkiske hjertet og fornuft i Bøhmen”⁸⁴. Hele denne prosessen ledet direkte til slaget ved Bílá Hora, konkluderte Masaryk.⁸⁵

Bílá Hora blir derfor hos Masaryk ikke den viktigste hendelsen i beskrivelsen av det tsjekkiske fallet. Slaget og det tsjekkiske tapet var en naturlig følge av den utvikling som allerede hadde foregått i to hundre år, og et eksempel på hvordan det ville gå (og hvordan det faktisk gikk) når tsjekkerne ikke lenger var tro mot sin egen historiske mening. Hos Masaryk var med andre ord kriteriet for å bedømme det tsjekkiske fallet i hvilken grad de moralske og religiøse verdiene som han mente husittene hadde vært i besittelse av var eksisterende i den tsjekkiske nasjonen eller ikke. Det var ene og alene den nasjonale moral som var bestemmende for nasjonens styrke. Andre forhold som for eksempel politisk styrke, militære bragder og god økonomi var ikke betydningsfullt i Masaryks forståelse av nasjonens storhet. For Masaryk ble Bílá Hora en logisk følge av tsjekkernes egne feil og utilstrekkelighet. Masaryk mente med andre ord at fallet hadde trådt inn et sted mellom slaget ved Lipany og Bílá Hora. Her kan vi observere at Masaryks tolkning av fallet var i vesentlig overensstemmelse med Palackýs tolkning, men samtidig innebar en slik tolkning at den sto i kontrast til den allmene forestillingen om Bílá Hora som nasjonens historiske fall.

Pekař: Ikke et “*mørke tvers igjennom*”

Pekař hadde på mange måter et sammenfallende syn som Masaryk på når fallet hadde satt inn. Også Pekař mente det hadde satt inn før selve slaget på Bílá Hora. I mindre grad enn Masaryk knyttet Pekař dette til moralske forhold, og i større grad til den tsjekkiske nasjonens kontakt med tyskere og tyske ideer omlag hundre år før Bílá Hora. Forholdet mellom tsjekkere og tyskere skal bli behandlet i større dybde i neste kapittel. Her skal jeg imidlertid nøye meg med å konstatere at Pekař var av den oppfatning at økt tysk innflytelse medførte at den tsjekkiske kulturen og identiteten ble svekket.

For det andre var Pekař opptatt av at nasjonens religiøse todeling i en protestantisk og en katolsk leir hadde svekket nasjonen. Problemet var at tsjekkerne ble stående splittet mellom to religioner, eller to verdener og kulturer, “den romanske og den germanske”, mente Pekař.⁸⁶ Ingen av dem var passende for den tsjekkiske sjel fordi de ikke var tsjekkiske i sitt idégrunnlag. I situasjonen hvor tsjekkerne kjempet for å sikre sine religiøse rettigheter allierte de seg med tyskerne som sto dem nærmest religiøst sett men ikke kulturelt. Denne alliansen ble tsjekkernes bane, i følge Pekař.

Det er likevel en likhet mellom Pekař og Masaryk på dette området. Begge la vekt på at kontakten med kulturer utenfor de tsjekkiske områdene var grunnen til tsjekkernes svekkelse. Med andre ord så de på husittertiden som perioden hvor de rene og riktige tsjekkiske nasjonale verdier og idealer ble uttrykt.

Det må presiseres at Pekař så på slaget på Bílá Hora som “en grenseløs ulykke” for nasjonen, men samtidig mente han at dette slaget og den nye politikk i tiden som fulgte ikke kunne belastes for alt det tragiske som rammet den tsjekkiske nasjonen.⁸⁷ Nederlaget på Bílá Hora ble for Pekař det mest synlige eksempel på den lange nedgangsprosessen som den tsjekkiske nasjonen var inne i. Denne prosessen hadde startet lenge før den bøhmiske oppstanden og slaget ved Bílá Hora, og han hevdet at:

“Bílá Hora er ikke en absolutt grense mellom to horisonter hvor de i hver sin retning var de ulike, tvert imot: det [Bílá hora] på noen viktige sider virket til, fantes hos oss lenge før den ulykkelige dagen 8. november”.⁸⁸

For Pekař ble Bílá Hora kun det klareste symbolet, dog et tragisk symbol, på nasjonens fall, men kan imidlertid ikke sies å være et symbol på den dagen da fallet satte inn. Pekař var med andre ord ikke absolutt i sin tolkning av Bílá Hora som nasjonens fall.

Også på tilstanden etter 1620 var Pekař mer nyansert enn den allmene nasjonale forestillingen. Pekař hevdet at perioden etter Bílá Hora, som tradisjonelt hadde blitt oppfattet som den mørke perioden i tsjekkisk historie ikke kunne betraktes som et “‘mørke’ *tvers igjennom*”⁸⁹. Det var riktignok tragiske elementer ved denne perioden som at en ny adel tok over etter den gamle tsjekkiske, og at nederlaget hadde gjort at “fremmed blod kunne flyte i den tsjekkiske organismen”⁹⁰. Men disse negative sidene måtte ikke overskygge det faktum at det også var mulig å se noen positive sider ved perioden etter Bílá Hora. Den tsjekkiske nasjonen hadde ikke gått under som nasjon, men i denne perioden hadde den tsjekkiske nasjonen vokst seg sterkere og utviklet en moderne nasjonalisme. Pekař hevdet at han ikke ville redusere motreformasjonens mørke skygger, men mente samtidig at det var mulig å se “lys i mørket”.⁹¹ For det første mente han at barokken, som fikk idéhegemoniet i denne perioden, faktisk brakte med seg “et veldig sterkt kulturelt nivå”⁹². Den brakte ikke bare med seg “en estetisk rikdom som fylte landet”⁹³ og som løftet landet kulturelt sett, men i denne perioden ble grunnen lagt for den nasjonale veksten på begynnelsen av 1800-tallet. For det andre var Pekař av den oppfatning at perioden etter Bílá Hora paradoksalt nok vernet tsjekkerne. Barokkulturen hadde gjort at tsjekkerne ikke ble fullstendig germanisert. En protestantisk seier ved Bílá Hora ville i følge Pekař ha vært en større katastrofe for nasjonen i og med at germaniseringen ville ha blitt sterkere. Han skilte med andre ord mellom en katolsk og en protestantisk germanisering.

Pekař avviste at med motreformasjonens seier kunne det sjelelige liv i landet karakteriseres som en “trøstesløs ørken”⁹⁴. Det han ville fram til var at motreformasjonen ikke innebar et fullstendig åndelig forfall. For å eksemplifisere dette pekte han på den viktige rollen jesuitterpresten Bohuslav Balbín spilte sammen med andre (deriblant den ‘nasjonalt bevisste bonden Vavák) i “vern og fornying av den nasjonale bevissthet”⁹⁵. Her er det mulig å gjøre en sammenligning med Ernst Sars’ syn på den norske historiske negangstiden. Begge mente de at det ikke var snakk om et totalt fall, men at det eksisterte en utvikling som for Norges del ledet fram mot 1814 og for tsjekkerne til den nasjonale oppvåkningen.⁹⁶

Nejedlý om Bílá Hora som tragediens sentrale punkt

Heller ikke Nejedlý var entydig i sitt syn på Bílá Hora som uttrykk for nasjonens fall. Nejedlý beveget seg i en annen retning i sin vurdering av nasjonens fall, men også han så på Bílá Hora som en grusom historisk hendelse. Nejedlý anså selve slaget for å ha hatt skjebnesvangre følger for den tsjekkiske nasjonen til tross for at det var av mindre strategisk og militær betydning enn det følgene skulle tilsi. For ettertiden hadde det satt seg en forestilling, så vel innen populære fremstillinger som i vitenskapelige, om at det nasjonale nederlaget hadde satt inn allerede etter nederlaget i 1620. Til tross for sin feilaktighet hadde denne forestillingen i følge Nejedlý blitt “en nasjonal eiendom”.⁹⁷ Nejedlý ønsket ikke å sette et likhetstegn mellom Bílá Hora og nasjonens fall. Derfor hevdet han “at den tsjekkiske nasjonens fall i det 17. og 18. århundret ikke skyldtes *slaget* på Bílá Hora er selvfølgelig allerede i dag sikkert”⁹⁸. Selv om Nejedlý tok disse forbeholdene hevdet han like fullt at Bílá Hora var “den tsjekkiske nasjonens politiske og kulturelle fall” og “det sentrale punkt i den tsjekkiske historiske tragedie”⁹⁹.

Her kom den samme dobbeltheten som er observert hos Pekař inn. Nejedlý satte i det ene øyeblikk likhetstegn mellom Bílá Hora og fallet, og i det neste avviste han en slik kobling. Senere i teksten utdypet Nejedlý sitt syn, og beveget seg i klarere retning av å nedtone forholdet mellom Bílá Hora og fallet. For det første hadde forskningen vist at det var nødvendig å

forskyve fallet fra Bílá Hora til en senere periode. Det var det ikke tvil om at Bøhmens tilstand under Trettiårskrigen var sørgelig, men dette var ikke nok til å kalle det et nasjonalt fall, mente Nejedlý. De politiske endringen som kom senere var av større betydning enn selve nederlaget i slaget. For det andre, og på samme måte som Pekař, hevdet Nejedlý at motreformasjonstiden hadde innebåret positive sider. I den sammenheng pekte han på hvilken flott folkelig kultur som hadde vokst fram i denne perioden. Spesielt var han imponert over folkekunsten. I kunsten kom det til uttrykk en nasjonal moralsk motstand. En nasjon som hadde oppnådd så mye på det kunstneriske området ikke kunne være “morsalsk fordervet”, og derfor heller ikke inne i en nedgangsperiode, hevdet Nejedlý.¹⁰⁰

Påfallende er det derfor at Pekařs og Nejedlýs lærer, Jaroslav Goll, hadde et helt annet syn på Bílá Horas betydning i historien. Goll satte et utvetydig likhetstegn mellom Bílá Hora som nasjonale katastrofe og nedgangstid i tsjekkisk historie. Goll hevdet i 1898 at:

“Historien kjenner ikke tragedien uten skyld; likevel er ikke historien alltid rettferdig; straffen pleier ikke engang å være større enn skylden. Det var ikke vår skyld at vi etter den store katastrofen i den tsjekkiske historien (og slaget på Bílá Hora vil for all framtid være denne katastrofen) kom under den uopplyste absolutismen styre[...] Fallet som hos oss fant sted under den uopplyste absolutismen, var total.”¹⁰¹

Slik sett var Golls uttalelse og tolkning i større samsvar med den allmenne forestillingen om Bílá Hora enn den Pekař og Nejedlý senere kom til å gi.

Både Pekař og Nejedlý som faghistorikere forsøkte å se flere sider ved denne perioden i tsjekkisk historie. Til en viss grad kan man snakke om et forsøk på å sette historien inn i et større perspektiv bort fra et absolutt bilde av historien. Deres framstillinger bar også preg av at de så utviklingstendenser som ledet fram til den nasjonale oppvåkningen på begynnelsen av 1800-tallet. Pekař så med andre ord ikke at Bílá Hora innebar et klart brudd i historien. Det hadde funnet sted en nasjonal utvikling også under motreformasjonen som pekte fram mot den nasjonale oppvåkningen. Dette var en måte å se framveksten av den nasjonale oppvåkningen på som sto i motsetning til Masaryks oppfatning. Masaryk hadde ment at den nasjonale oppvåkningen var et resultat av at den nasjonale eliten hadde tatt tilbake det nasjonale tankegods som hadde vært i “eksil” i Tyskland under motreformasjonen. I dette tilfellet er det tydelig at det var stor forskjell mellom Pekař og Masaryk og deres syn på den nasjonale utviklingen. Masaryk så et klarere brudd i historien, mens Pekař så en mer organisk utvikling. Dette kan forklare at Pekař ikke brukte betegnelser på den nasjonale oppvåkningen som at nasjonen hadde “stått opp fra graven” og andre lignende metaforer. Den nasjonale oppvåkningen ble hos Pekař forklart ut fra en naturlig utvikling og ikke som et under. Hvis vi setter dette i sammenheng med Smiths mytetyppologisering, kan vi se at både hos Nejedlý og Pekař var ikke det nasjonale fallet utelukkende “a myth of decline”, men inneholdt også “a myth of rebirth”.¹⁰²

Språklige virkemidler og periodisering

Både i sitt syn på fallets start og innhold var Pekařs tolkninger i vesentlig grad på kollisjonskurs med den rådende, allmene forestilling om den tsjekkiske nasjonens lidelse og fall. Det kan imidlertid skimtes en dobbelthet i Pekařs framstilling av tsjekkernes fall. På den ene siden støttet han på mange måter ikke forestillingen om Bílá Hora som tsjekkernes fall. Det var mulig å se positive sider ved denne perioden som tidligere hadde blitt oppfattet utelukkende som et mørke. På den andre siden finnes det hos Pekař eksempler på språkbruk

som likevel kan sies å støtte den allmene forestillingen om Bílá Hora som en nasjonal katastrofe.

I Pekařs tekst fikk Bílá Hora ulike betydninger. For det første betegnet det selvfølgelig selve stedet og slaget. For det andre fikk bruken av “Bílá Hora” funksjon som synonymer. Det er her snakk om to synonymer. I den første synonymbruken blir “Bílá Hora” et synonym for selve den katastrofen som slaget innebar. Dette er også en synonymbruk som finnes hos andre historikere, og var mer eller mindre innarbeidet i den tsjekkiske språkbruken. Slik sett er det ikke oppsiktsvekkende, men like fullt interessant. Spesielt for Pekař er derimot bruken av “Bílá Hora” som “mening”. Eksempler på denne bruken kan belyses ved at Pekař hevdet: “Bílá Hora ville ikke gjøre slutt på den tsjekkiske statens selvstendighet”, “Bílá Horas plan var...”, og “Bílá Hora ville ikke noe annet enn likestilling mellom tysk og tsjekkisk”¹⁰³. Med slike formuleringer må “Bílá Hora” forstås som et synonym for Ferdinand IIs politikk i perioden etter 1620. Vi har sett at innen den skjønnlitterære litteraturen ble det satt et likhetstegn mellom Bílá Hora og tragedie og fall. Språklig sett brukte også Pekař en slik sammenstilling. Det klareste eksempelet er der han hevdet at dagen for salget, 8. november 1620, var den tsjekkiske nasjonens “tilintetgjørelsesdag”. Disse språklige konstruksjonene Pekař anvendte innebar med andre ord at Bílá Hora fikk en mening ut over bare å være slaget i seg selv, og det fikk stor betydning som vendepunkt i historien. I sin språkbruk var altså Pekař på linje med den allmene forståelsen av Bílá Hora selv om han ellers i sin tolkningsmessige framstilling ikke var det. Denne forskjellen mellom språkbruk og tolkningsinnhold finnes også som det er vist hos Nejedlý.

Det er svært interessant å se på språkbruk og språklige virkemidler også hos andre historikere, og da spesielt hos historikere som må sies å ligge nærmere den allmene forståelsen av Bílá Hora. Her vil jeg trekke fram historikerne Josef Teige og Jaroslav Werstadt (1888-1970). Teiges artikkel *Om årsaken til vårt nederlag på Bílá Hora* (1910) ble Bílá Hora språklig sett betraktet som en fellesbetegnelse på nederlag og tragedie. Han hevdet at det fantes flere “Bílá Hora” i den tsjekkiske historien. Disse kom til og med før det virkelige nederlaget i slaget i 1620. Teige nevnte i alt tre “Bílá horaer” før det virkelige; valget av Ferdinand I av Habsburg som tsjekkiske konge var “vårt første Bílá Hora”, det andre Bílá Hora kom i 1547 med “den blodige stenderforsamlingen” (“krvavý sněm”) hvor byene mistet deler av sine privilegier som følge av de ikke-katolske stendenes mislykket oppstand mot kongen, det tredje med at jesuittene ble invitert til Bøhmen.¹⁰⁴ En slik bruk ga inntrykk av å framstille den tsjekkiske historien som en lidelseshistorie, og koblingen mellom Bílá Hora og tragedie ble ytterligere understreket.

Det er i begynnelsen av dette kapittelet vist hvor sentral myten om Bílá Hora som den tsjekkiske nasjonens Golgata var i litteraturen. Golgata-metaforene ble i liten grad brukt av historikerne, og den finnes ikke hos Krofta, Pekař og Nejedlý. Den eneste faghistorikeren som tok i bruk denne metaforen var Jaroslav Werstadt som skrev en artikkel i tidsskriftet *Čas*, med tittelen *Tsjekkisk Golgata* (1920). I første rekke må denne artikkelen ses i sammenheng med programmet “gjør godt for Bílá Hora”. Werstadt mente at Bílá Hora, “vår ‘dies irae’” og “det tsjekkiske Golgata” hadde fått en ny betydning etter opprettelsen av Tsjekkoslovakia.¹⁰⁵ Werstadt ville, selv om han var enig i at Bílá Hora var tsjekkernes Golgata, fremheve de positive sidene ved en slik sammenligning. Samtidig skulle Bílá Hora minne tsjekkerne på at den staten og den gleden de opplevde var forgjengelig, og at det gjaldt å være klar over “Bílá Horas basiller”.

“Smerte er en umåtelig formende og oppdragende del av livet, utdypende og rengjørende. Bílá Horas smerte og tragedie — det tsjekkiske Golgata vil salte vårt nasjonale liv, og Bílá Hora vil lære oss strenghet mot oss selv, og tro på egen verdi og

misjon til tross for alt kjetteri og alle synder, den vil være vår nasjonale samvittighets skriftemål.”¹⁰⁶

Etter mitt syn tenderte Werstadt til å framstille Bílá Hora som en naturlig del av livet. På samme måte som sykdom, basiller og smerte var en naturlig del i menneskenes liv, ble det samme naturlig i historien, men det var mulig å ta forhåndsregler mot dem slik at de ikke skulle komme tilbake.

Historikernes ikke entydige og klare oppfatning av Bílá Hora og motreformasjonen som nasjonens fall vises også gjennom deres periodisering av historien. Slaget på Bílá Hora ble oppfattet som et periodemessig skille. Det snakkes om periodene før og etter Bílá Hora (“přebělohorské” og “pobělohorské období”). Bílá Hora ble derfor sentral i periodiseringen av historien, og oppfattes som et brudd i den tsjekkiske historien. Keiser Ferdinand IIs maktkonsolidering gjennom den fornyede statsforfatningen i 1627 ble ikke brukt som et slikt skille selv ikke av de historikerne som i første rekke hadde politisk historie som sitt tilnærmingsmessige fokus. Dermed bidro historikerne til å styrke forståelsen av Bílá Hora som innledningen til nasjonens fall. Den eneste som skilte seg vesentlig fra denne periodiseringen var Antonín Rezek. For Rezek var freden i Westfalen (1648) av større betydning enn Bílá Hora som et historisk skille hovedsakelig fordi Rezek mente det innebar den habsburgske familiens maktkonsolidering i Bøhmen og Mähren.¹⁰⁷

Forholdet mellom historiefortolkning før og etter 1880

I begynnelsen av dette kapittelet ble det vist at forestillingen om Bílá Hora hos forfattere og journalister i perioden før 1880 var entydig. Bílá Hora var ensbetydende med nasjonens fall. Dette var en tolkning som ble opprettholdt av den samme gruppen også etter 1880. Når det gjaldt faghistorikeren før 1880 kunne de deles inn i to hovedgrupper hvor den ene, Palacký-linjen anså Bílá Hora for å ha vært en tragedie for nasjonen. Den andre gruppen, Tomek-linjen inntok det motsatte standpunkt, og mente Bílá Hora hadde vært redningen for tsjekkernes videre eksistens. For historikergenerasjonen som inntok banen etter 1880 må vi si at de i all hovedsak var nærmest Palacký-linjen i sine tolkninger av Bílá Hora. I alle fall kan vi si at ingen tok opp tråden etter Tomek. Men historikeren etter 1880 var heller ikke entydige i sitt syn på Bílá Hora og motreformasjonstiden som et fall.

Nedgang eller ikke?

På spørsmålet om når det tsjekkiske nasjonale fallet startet kan man si at historikerne etter 1880 i all vesentlig grad ikke så slaget på Bílá Hora som dets begynnelse. Enigheten var bred om at Bílá Hora var en tragisk hendelse, enten ved at det var et bilde på den forfallstiden som nasjonen ble oppfattet som å være inne i (Masaryk), eller ved at slaget ble sett på som den hendelsen som gjorde den tsjekkiske nasjonens inkorporering i det Habsburgske riket fullstendig, og som innebar forfølgelse religiøst og språklig undertrykkelse (Nejedlý). Det ble derimot ikke satt et entydig likhetstegn mellom Bílá Hora og nasjonens fall, og i en slik forstand ble den innarbeidede forestillingen forsøkt rokket ved. Faghistorikeren Pekař og ikke-historikeren Masaryk var av samme oppfatning om at nasjonens nederlag hadde startet før Bílá Hora.

I forklaringene av årsakene til fallet kan det også observeres likheter mellom Pekař og Masaryk. Begge la vekt på at det tsjekkiske sinnelag hadde endret seg og blitt svekket. Masaryk mente dette hadde skjedd fordi man hadde fjernet seg fra husittismen, mens Pekař la vekt på

utenlandsk kulturell innflytelse. Det ble med andre ord lagt vekt på moralske og åndelig faktorer som årsaker til det tsjekkiske nederlaget. Det er på mange måter underlig å se de store likhetene det var mellom historikere som Palacký og Pekař på dette området. Med Goll-skolens "program" *in mente* skulle man kunne tro at dens representanter skulle tatt et større oppgjør med Palackýs historieforståelse, men i stedet har vi sett at Palackýs overordnede syn fortsatt ble støttet og anvendt i historieskrivningen. Dette strider i vesentlig grad med Jiří Raks tese om at Palackýs historietolkning levde videre hos ikke-historikerne mens den nye generasjonen historikere etter 1880 avviste hans historietolkning. Det er etter min mening mulig å si at en revisjon av Palacký i liten grad var tilfelle før 1921.

Forholdene under motreformasjonen var det tema som i størst grad skapte forskjeller mellom faghistorikernes tolkninger og den allmene forståelsen. Den allmenne forestillingen hadde ment at dette var et totalt mørke preget av undertrykkelse av nasjonen både politisk, språklig, religiøs og kulturelt. Denne forestillingen var også Palacký eksponent for. I vesentlig grad ble det forsøkt fra historikernes side, spesielt Pekař, å revidere eller i alle fall nyansere den allmene forståelse av nasjonens nedgangsperiode. I motsetning til tidligere vektla Pekař og Nejedlý nasjonale utviklingsperspektiver ved perioden etter 1620, som de mente ledet i positiv forstand fram mot den nasjonale oppvåkningen på 1800-tallet. At disse to historikerne så klare positive utviklingstendenser under motreformasjonen stred mot den allmene historiske bevisstheten om denne perioden. Som vi har sett blant annet hos forfatteren Jirásek, var det normalt at denne perioden utelukkende ble sett på som en "mørk" tid uten lyspunkter.

Det var likevel ikke tale om en total nytolkning som avviste alle tidligere tolkninger. I større grad var det snakk om at de bygget på Palackýs forståelse av Bílá Horas plass i historien. At det ikke var tale om en total revurdering kan settes i sammenheng med det Smith og Hroch har vært inne på at allerede eksisterende tolkninger satte rammer og begrensninger for nye tolkninger hvis de skulle fungere som nasjonalt oppbyggende. Hvis nytolkninger i for stor grad stred mot rådende forståelse i samfunnet ville de miste sin kraft som nasjonale historiefortolkninger. Det gjorde ikke Pekařs og Nejedlýs tolkninger.

Likevel er det vist at det fant sted en viss nytolkning. Grunnen til det kan muligens forklares med at både Pekařs og Nejedlýs tolkninger ble skrevet etter 1918. Dette ga større muligheter til å gå ut over allerede eksisterende tolkningsrammer fordi behovet for en enhetlig nasjonal front blant tsjekkerne mot Østerrike-Ungarn ikke lenger var påkrevet i samme grad. Pekař og Nejedlý klarte med andre ord å ivareta to motstridende forhold. På den ene siden ga de nasjonalt overensstemmende tolkninger av Bílá Hora, samtidig som de på den andre siden flettet inn nye oppfatninger og momenter. De brøt ikke tvert med tidligere oppfatninger samtidig som de var fornyende.

Det er også påfallende at historikerne i de tekstene som her er analysert, og som må karakteriseres som "lettere" forskning på grensen til populariseringer, beholdt et såvidt nyansert og lite bombastisk syn på den tsjekkiske nedgangsperioden. Det er først og fremst på dette området at det er meningsfylt å trekke inn forskjellen på en faghistorisk og en allmen historisk bevissthet. Det er grunn til å konkludere med at historikerne ikke fullstendig leverte bidrag til å opprettholde myten om Bílá Horas totale grusomhet og mørke. Det er også mulig å hevde at historikerne i større grad ønsket å avkrefte myter enn å bekrefte dem, men dette skal heller ikke trekkes for langt. På visse områder fortsatte de på mange måter i en allmen oppfatningstradisjon gjennom språkbruk og periodisering. Gjennom de språklige virkemidlene historikerne brukte er det mulig å si at de bidro til å opprettholde et bilde av Bílá Hora som en stor tragedie i nasjonens historie. På dette området var det ikke stor forskjell mellom faghistorikere som Pekař, Krofta og Nejedlý og ikke-historikeren Masaryk.

På mange måter er det paralleller til norsk historieskrivninger på dette området. Dansketiden ble blant annet av Sars ikke betraktet utelukkende negativt. Han mente den også hadde innebåret en positiv utvikling for nasjonen. Det samme forholdet mener jeg vi kan se hos Pekař. Pekař var eksplisitt i sitt syn på motreformasjonstiden som en periode også preget av positiv utvikling. Selvfølgelig ville nasjonen fått en bedre utvikling hvis den fikk utvikle seg på egne premisser, men i valget mellom en protestantisk og en katolsk seier ved Bílá Hora var den katolske klart å foretrekke fordi dens kosmopolitiske kultur innebar at germaniseringen ble begrenset. Protestantismen var i følge Pekař knyttet utelukkende til framveksten av en tysk nasjonal identitet, og en tettere tsjekkisk kobling til protestantismen ville ha innebåret en sterkere og mer fullstendig germanisering av tsjekkerne. Krofta har hevdet at dette standpunktet innebar at Pekař nærmet seg Tomeks syn på Bílá Hora og motreformasjonen som den tsjekkiske nasjonens redning.¹⁰⁸ En slik konklusjon mener jeg vil være å trekke det litt for langt. Pekař anså riktig nok at barokken hadde brakt med seg positive kulturelle ringvirkninger og således er det en likhet med Tomeks standpunkt, men det er et langt skritt fra et slikt standpunkt til å hevde at Bílá Hora var direkte positivt for nasjonen som Tomek hadde ment. Pekař var aldri i nærheten av å mene at utviklingen ville blitt verre uten den bøhmiske oppstanden og Bílá Hora. Det man i stedet kan hevde er at Pekař nærmet seg Palackýs og Masaryks tolkninger om. Dette er også paradoksalt gitt den store debatten om den tsjekkiske historiens mening før første verdenskrig og det utgangspunkt Goll-skolen hadde med hensyn til revisjon av Palackýs historie, men jeg mener likevel at det er mye som kan tale for dette.

Myter og synteser

Når det gjelder produksjonen av historiske synteser og disses bruk som nasjonalt identitetsfremmende skulle man kunne anta at dette var svært framtreddende innen tsjekkisk historieskrivning tatt i betraktning den politiske situasjonen de var i og det historiske materialet de hadde til rådighet. På mange måter skulle man kunne anta at tsjekkerne hadde fått lignende historiske synteser som det Ernst Sars var en eksponent for i norsk historie. Her er det imidlertid påfallende å se at etter 1880 var det få om ingen forsøk på å skape en helhetlig nasjonalhistorisk syntese fra historikernes side. Hverken Goll, Pekař, Krofta eller Nejedlý forsøkte å skape en slik syntese. Pekařs syn på den nasjonale idé som en rød tråd i den tsjekkiske historien kan ses på som et forsøk på en slik syntese, men den ble ikke fullt ut presentert før i mellomkrigstiden. På den andre siden var det slik at Tomáš Masaryk, som vi ikke kan kalle en faghistoriker, i mye større grad skapte en nasjonalhistorisk syntese og myte om man vil. Hans betoning av den “humane” idé i den tsjekkiske historien som den tsjekkiske historiens mening, og hans forsøk på å koble husittertiden og oppvåkningen med bakgrunn i denne “humaniteten” kan ikke ses på som noe annet enn et forsøk på å skape en enhetlig syntese av historien. Masaryks tolkning fikk stor gjennomslagskraft i den tsjekkiske befolkningen, spesielt etter 1918, og nye historikere som Jaroslav Werstadt tok opp hansken etter Masaryk. I dette spørsmålet var det med andre ord et klart skille mellom faghistorikerne og andre historiefortolkere.

Forklaringen på dette forholdet mener jeg kan finnes i disse to gruppens ulike syn på historiens samfunnsmessige rolle. For historikeren som tilhørte Goll-skolen (Pekař, Krofta og Nejedlý) var det i stor grad slik at historieskrivningen hadde en hensikt og et mål i seg selv. De så ikke på historien først og fremst som et middel til å skape og forme samtiden ut i fra historisk fortolkning. Historikernes primære oppgave var å vise hva som hadde vært. Den historiske framstilling skulle ikke først og fremst tjene et behov i samtiden. Dette forhindret likevel ikke Pekař fra å bruke historiske argumenter i politiske saker.

Masaryk hadde derimot et mer pragmatisk syn på historien. Historien skulle ikke bare vise hva som hadde vært men den skulle også gi samtiden en pekepinn på hva som hadde vært og fortsatt ville være den tsjekkiske nasjonens eksistensgrunnlag. Dette hadde åpenbar sammenheng med Masaryks syn på historisk utvikling. Den historiske utviklingen gikk mot et mål og hadde en bestemt mening knyttet til seg. Dette var samtidig en nasjonal mening.

Her spilte også Palacký en sentral rolle i forklaringen. Palackýs store tsjekkiske historie, selv om den ikke hadde behandlet hele den tsjekkiske historien, hadde et klart preg av syntese først og fremst gjennom teorien om de polare kreftene i verden og forholdet til tyskere som en evig kamp og samarbeid. Denne tesen eller syntesen over tsjekkisk historie hadde blitt innarbeidet i den sentrale forståelsen av historien i det tsjekkiske samfunnet. Goll-skolen ønsket ikke å utfordre Palackýs syntese med å produsere nye synteser. Samtidig utfordret de heller ikke, slik jeg ser det, selve fundamentet for Palackýs historiesyn. Goll-skolen la seg på en annen linje hvor de framhevet den “rene” objektive historieskrivning. Det var med andre ord snakke om at deres historisk-metodiske og syn på historiens samfunnsnytte satte grenser for framstillingen av helhetlige nasjonale synteser. Relatert til framstillingen av Bílá Hora forsøkte de i stor grad å nyansere synet på denne periodens betydning, men samtidig forsøkte de ikke å avkrefte eksisterende myter om den.

Her er vi ved kjernen i forskjellen mellom de to gruppene slik jeg ser det. Masaryk tok opp arven etter Palacký. Goll-skolen hadde som sitt fremste mål å revurdere Palackýs historiske framstilling. Dette forholdet mener jeg også var uttrykk for et skille mellom faglig og allmen historisk bevissthet.

Bílá Hora etter 1918

I framstillingene av Bílá Hora, motreformasjonen og det tsjekkiske fallet etter 1918 kan man merke at historikerne slipper seg mer løs i sine tolkninger. Det nasjonale elementet var fortsatt sterkt til stede, men bastante tolkninger av Bílá Hora som nasjonens fall eksisterte ikke lenger. På mange måter kan vi si at revisjonen av det syn som hadde vært rådende både i den allmene forestillingen av Bílá Hora og hos historikerne før 1918 kom klart til uttrykk. Grunnen til dette mener jeg vi kan finne i den samtidige konteksten. Tsjekkerne hadde løsrevet seg fra Østerrike og sin “arvefiende” Habsburg. Denne situasjonen gjorde at et enhetlig syn på historien ikke lenger var like prekärt. Rommet for alternative tolkninger ble med andre ord større. Samtidig er det mulig å se at historikerne ikke helt ville gi slipp på de innarbeidede forestillingene. Gjennom den språkbruk og de metaforer historikerne brukte bidro de i vesentlig grad til å opprettholde synet på Bílá Hora som nasjonens fall. En dobbelt het kan man derfor merke hos historikeren. I de tolkningene de presenterte var det klare tegn på at de ikke anså Bílá Hora som starten på fallet.

Politisk bruk av historien og Bílá Hora

Ble historien og spesielt framstillingen av Bílá Hora brukt i en politisk sammenheng? På dette spørsmålet kan vi ikke svare like entydig. Til tross for det som er sagt ovenfor om at faghistorikerne ikke var de fremste produsentene av historiske synteser og nasjonale myter, forhindret dem ikke i samme grad å bruke historien i en politisk sammenheng. Josef Pekař brukte historien i sin kamp for å få gjeninnført de bøhmiske historiske rettighetene og motstand mot jordreformene (se kapittel 1). Hans framstilling av Bílá Hora kan derimot ikke ses i et politisk lys. Det var ikke snakk om å fremme en politisk retning eller standpunkt. Det samme gjelder Kamil Kroftas framstilling. Annerledes stiller det seg med Nejedlýs framstilling av forskjellene mellom habsburgerne og tsjekkerne. Denne historiske

framstillingen kan settes inn i en større politisk og samfunnsmessig forhold som oppsto etter opprettelsen av Tsjekkoslovakia. Nejedlýs framstilling er etter mitt syn et forsøk på å rense det tsjekkiske samfunnet fra habsburgsk innflytelse og verdier. Det var et forsøk på å bevisstgjøre befolkningen på hva forskjellene mellom de to var, slik at man kunne kvitte seg med dens innflytelse på det tsjekkiske samfunnet. Derfor er det nærliggende å knytte Nejedlýs framstilling til det slagordsmessige krav om at Bílá Hora måtte gjøres godt igjen, som dukket opp etter 1918.

I spørsmålet om politisk bruk av historien mener jeg det er mulig å se en klar forskjell mellom faghistorikerne og Tomáš Masaryk. Masaryks tanker om den nasjonale eksistens og den politiske krise som han utformet på 1890-tallet, må ses i sammenheng med hans politiske profil som et alternativ til de eksisterende politiske partiene. Hans betoning av “humanitet” som den tsjekkiske nasjonens *raison d’être* og hans videre tolkning av historien var et forsøk på å underbygge sin egen politikk og å bygge opp et helhetlig nasjonalt program.

I forklaringen av forskjellene mellom Palacký-linjen og Tomek-linjen hadde religiøse skiller en viktig rolle. Å bruke religionen som en forklaringsfaktor på hvorfor det til tider var forskjell mellom historikerne etter 1880 gir etter min mening liten mening. Masaryk hevdet at den store striden mellom ham og Pekař om meningen med historien skyldtes deres ulike religiøse tilnærming. Masaryks tolkning av den tsjekkiske historien hadde et religiøst utgangspunkt, men et tilsvarende kan ikke finnes hos Pekař. Heller ikke hos de andre historikerne kan det finnes klare eksempler på at religiøse tilnærminger styrte deres tolkninger i en bestemt retning.

Faglig og allmen historisk forståelse

Kan det derfor hevdes at det til dels var en avgrunn mellom den “folkelige” og den “faglige” forståelsen av Bílá Hora hvor det i den folkelige var entydig snakk om fall, nederlag og nasjonens grav, mens man i den faglige så de tragiske elementene, men at nederlaget hadde bakgrunn i andre forhold som hadde startet mye tidligere?

Det må slås fast at historikerne etter 1880 i liten grad rokket ved den allmene forestillingen om Bílá Horas betydning i historien. Hva kan forklare at historikerne ikke spilte en så framtrædende rolle for dannelsen av den tsjekkiske historiske forståelsen av Bílá Hora? For det første var det i stor grad snakk om at historikerne i vårt tilfelle delvis måtte avkrefte en allerede befestet forståelse av det tsjekkiske fallet. For det andre kan denne gruppen historikers holdninger til samfunnet og historiens samtidsbetydning ha spilt en rolle. Werstadt hevdet at denne gruppen, det vil i første rekke si Goll-skolen, fremmet en avpolitisert og avaktualisert historieskrivning hvor historien for historiens skyld var viktigst¹⁰⁹, og de deltok heller ikke så aktivt i politikken som tidligere historikere. Dette sto i kontrast til den foregående historikertradisjonen som stadig understreket at deres mål var å gi et bidrag til den samtidige debatten som Kalousek var et eksempel på. Dette kan ha spilt en viktig rolle, og eksempelet Masaryk, som var en skarp kritiker av Goll-skolens historieskrivning, kan være med på å styrke denne forklaringen som et kontrasterende eksempel. Masaryk hadde satt seg fore å opplyse befolkningen og sette historien inn i en samtidig kontekst som man kunne ta lærdom av. Masaryks historiesyn hadde da også stor gjennomslagskraft i den tsjekkiske befolkningen spesielt etter 1918. Dette kan igjen skyldes at han bygget mye av sitt historiesyn på Palacký. Men heller ikke Masaryks syn på Bílá Hora, ikke som fallet, men en konsekvens av det, slo heller ikke igjennom.

Et forhold som kan tale imot forklaringen om at historikernes syn på historievitenskapens rolle hadde betydning for dens gjennomslagskraft, hadde sammenheng med historieverkenes tilgjengelighet. Skal man bedømme de to generasjonene etter

lesevenlighet og tilgjengelighet for offentligheten var det nødvendigvis ingen sammenheng. Goll-skolen var opptatt av å popularisere historien noe som denne studiens kildemateriale er et godt eksempel på.

Det siste momentet i denne forklaringen kan være at historikerne hadde som oppgave å forklare og analysere historiske hendelser. Dette var en oppgave forfattere og journalister ikke i samme grad hadde. Dette medførte at historikernes framstillinger ofte ble mer detaljerte og med flere forbehold. Til forskjell fra historikere kunne forfattere være mer lemfeldige med bruk av blant annet kilder, og tolkningsrommet i en ideologisk og mytedannende retning kunne derfor ha vært større for denne gruppen. Jeg vil derimot ikke hevde at dette ikke også var tilfelle og mulig for historikerne, men at det var større begrensninger for en slik ideologisk og mytedannende produksjon gitt de faglige rammene og idealene for historieforskningen.

Men dette betyr ikke at tesen om historikerne som premissleverandører for den nasjonale identiteten og oppfatning av nasjonens væren må avvises på alle punkter. Selv om historikernes tolkninger i vesentlig grad skilte seg fra den vanlige, “folkelige” oppfatningen, var de samtidig med på å underbygge denne gjennom språklige konstruksjoner og språkbruk generelt. Blant historikerne ble slaget oppfattet som en katastrofe og en tragedie for den tsjekkiske nasjonen, men nederlaget ble ikke ansett for å representere noe nytt i den tsjekkiske historien. Snarere var tragedien på Bílá Hora en følge av en allerede langt framskredet svekkelse, moralskt og nasjonalt, i det tsjekkiske folket. Det er en dobbelthet, en inkonsistens om man vil, i historikernes framstillinger spesielt hos Pekař og Nejedlý. For kunne den tsjekkiske nasjonen på den ene siden lide i 300 år, og samtidig oppleve en kulturell vekst og framveksten av den moderne nasjonalismen? Pekař mente åpenbart at det ikke var en motsetning i dette.

Jeg mener derfor det er mulig å konkludere med at historikernes rolle som den fremste gruppen av premissleverandører for nasjonale forestillinger må revurderes og i noe grad nedtones. I stedet er det rimelig å understreke en annen gruppe premissleverandørers rolle i større grad, nemlig forfattere og journalister. Men likevel skal det ikke utelukkes at historikernes innvirkning på forfatters og journalisters syn var stor, og at historikerne dermed fikk en indirekte rolle som påvirkere og premissleverandører.

Oppsummering

I dette kapittelet er tsjekkisk forståelse av Bílá Hora som tragedie og som nasjonalt fall forsøkt vist og analysert. Det er mulig å konkludere med at forestillingen om slaget på Bílá Hora som en stor tragedie for den tsjekkiske nasjonen var det mest framtrædende synet, men at det også fantes stemmer som talte for at det hadde vært nasjonens redning. Når det gjelder forestillingen om Bílá Hora som tragedie, mener jeg det er mulig å slå fast at denne forestillingen var stabil. Det er imidlertid også mulig å si at historikerne etter 1880 hovedsakelig ikke så på Bílá Hora som innledningen til nasjonens fall og nedgangsperiode. For de historikerne som mente at fallet hadde startet før Bílá Hora (Masaryk og Pekař) ble Bílá Hora et uttrykk for en generell trend preget av moralsk fall og svekket nasjonal identitet som følge av blant annet germanisering. De som mente at fallet kom senere (Nejedlý) understreket at slaget muliggjorde fallet, men egentlig ikke var det i seg selv. Disse tre historikernes syn på nasjonens fall er tydelige eksempler på at den faghistoriske bevisstheten i stor grad skilte seg fra den mer allmene historiske bevissthet som satte likhetstegn mellom Bílá Hora og fallet.¹¹⁰

Miroslav Hroch har hevdet at den historiske forskningen, dens syn og bedømminger, bare i begrenset grad øvde innflytelse på den historiske bevisstheten, og at den bare i

begrensede tilfeller var kilden til samtidens historiske bevissthet.¹¹¹ Gitt andre kilder til historisk bevissthet for folk flest, som for eksempel historiske romaner, og denne litteraturens større tilgjengelighet for et bredere publikum, er nok denne påstanden riktig, men man skulle også kunne anta at historievitenskapen ville spille en rolle som påvirker om ikke direkte så indirekte via den historiske skjønnlitterære litteraturen. Dette synes bare i begrenset grad å ha vært tilfelle.

I dette kapitlet er det forsøkt vist at historikeren mente mye av bagrunnen for at den tsjekkiske nasjonen hadde opplevd en periode preget av nedgang hadde sammenheng med at tsjekkerne selv hadde mistet sine egne nasjonale verdier eller sitt nasjonale sinnelag. Den nasjonale optimismen og kampviljen som de mente å se i husittertiden var ikke lenger til stede. Religiøst var nasjonen delt og fordi de ikke hadde bevart sine opprinnelige nasjonale verdier. I det neste kapitlet vil vi se på hva historikerne mente var “det tsjekkiske”, hvilke forhold og egenskaper som konstituerte tsjekkeren som tsjekker. Det er hevdet at historikerne bare delvis presenterte tolkninger som sto tett opp til den allmene forestillingen om historien. Et viktig spørsmål i neste kapittel vil bli om historikernes framstillinger av det tsjekkisk nasjonalt konstituerende var i overensstemmelse med vanlige forestillinger eller om de også på dette området la vekt på andre forhold.

Kapittel 4:

“Vi tsjekkere” - Det tsjekkisk konstituerende

“En tsjekker er den som taler og skriver
tsjekkisk, ikke den som bekjenner seg
til tsjekkerne men snakker tysk.”
Josef Jungmann.¹

I dette kapittelet skal det analyseres hvilke forhold historikerne framstilte som karakteristiske trekk den tsjekkiske nasjonen, og hvordan dette kom til uttrykk i behandlingen av Bílá Hora. Med andre ord er vi på jakt etter de forhold som konstituerte den tsjekkiske identiteten. Det vil i dette kapittelet bli lagt spesiell vekt på språkets og religionens rolle som nasjonale markører, og hvordan disse to forholdene ble presentert av historikerne i deres tolkninger av den nasjonale nedgangsperioden. Videre vil forestillinger om en “tsjekkiske misjon” eller en historisk “mening” bli analysert. Avslutningsvis vil det også vises hvor viktig synet på den tsjekkiske nasjonens konstituerende “andre” var for dannelsen av en tsjekkisk identitet. Et vesentlig forhold å undersøke vil være hvordan historikernes tolkninger sto i forhold til både tidligere og samtidige allmene forestillinger om nasjonens spesielle egenskaper og det konstituerende ved den.

Språket

I formingen av nasjonale fellesskap ble kampen og utviklingen av språket særdeles viktig. Et nasjonalt litterært språk og en litterær kultur ble for nasjonale bevegelser sett på som en av tre “missing attributes” i kampen for fullstendig nasjonal eksistens.² For de nasjonale bevegelsene ble det viktig å styrke eller etablere en nasjonal høykultur basert på et skrevet nasjonalt språk. Dette målet må ses i sammenheng med ønsket om at nasjonen skulle framstå som en framtreddende nasjon på lik linje med andre europeiske nasjoner. I tillegg til dette virket språket i mange tilfelle til å sette klare rammer for det etniske nasjonale fellesskapet. De som snakket og skrev språket var en del av nasjonen. Språket ble en konstituerende faktor og et distinktiv trekk ved nasjonen.

For den tsjekkiske nasjonale bevegelse på begynnelsen av 1800-tallet var dette også tilfelle. De to fremste representantene for den nasjonale eliten, Josef Dobrovský og Josef Jungmann, konsentrerte seg først og fremst om forskning på tsjekkisk språk og litteratur, og de så det som en oppgave å reetablere og utbre bruken av tsjekkisk som skriftspråk.³ Den store vekten som ble lagt på språket under den nasjonale oppvåkningen må også ses i sammenheng med den rådende oppfatning av nasjonen, inspirert av Johann Gottfried Herders nasjonsoppfatning, som så nasjonen som et kulturelt fellesskap hvor språket var en viktig bestanddel. Språket kom til å bli viktig for den tsjekkiske nasjonale bevegelsen av flere grunner. For det første fordi tsjekkisk skilte seg vesentlig fra tysk som var det dominerende språket innen Habsburgmonarkiet.⁴ For det andre fordi tsjekkisk ble ansett for å ha vært et europeisk kulturspråk. I tillegg til dette var språket viktig for forståelsen av den tsjekkiske historien. Språket hadde hatt sin “gullalder” under husittertiden og fram til nederlaget på Bílá Hora. Etter Bílá Hora mente man at språket hadde blitt undertrykket og at den språklige

utviklingen hadde stoppet. Av denne grunn ble det for den nasjonale eliten viktig å vekke språket til live igjen. Den tsjekkiske nasjonale oppvåkningen må derfor i første rekke betegnes som en språklig renessanse. Gjennom store deler av 1800-tallet ble språklige krav, det vil si likestilling mellom tysk og tsjekkisk på områder som undervisning og innen administrasjonen, sentrale nasjonal-politiske krav overfor Habsburgmonarkiet.

I vår sammenheng er det spesielt viktig å legge merke til at den nasjonale eliten på begynnelsen av 1800-tallet (Dobrovský, Jungmann og Palacký), satte den språklige utvikling i sammenheng med nasjonens nedgangsperiode. Det tsjekkiske språkets stilling var et viktig moment i historikernes framstilling av perioden etter Bílá Hora. Denne forestillingen om at det tsjekkiske språket gikk inn i en nedgangsperiode som følge av nederlaget på Bílá Hora har vært en sentral forestilling i tsjekkisk historieforståelse, og har vist seg svært seiglivet. Kanskje klarere enn noe annet forhold ble språkets stilling koblet til hvorvidt den tsjekkiske nasjonen var sterk eller ikke. Dette kan i stor grad forklare den store interessen for språkstudier og “språkrøkt” på begynnelsen av 1800-tallet.⁵

Også for historikerne etter 1880 ble språket betraktet som spesielt viktig i framstillingen av den tsjekkiske nasjonens særtrekk og i deres behandlinger av Bílá Hora. Josef Pekař var en av de som klart framholdt språkets betydning for den nasjonale identiteten. For Pekař var språket ikke bare et middel for kommunikasjon men hadde en større og mer fundamental betydning som det fremste uttrykk for en spesiell tsjekkisk “sjel”. Hans behandling av språkets betydning ble først og fremst satt i sammenheng med det han mente å se var en bevisst politikk fra Ferdinand IIs side for å omforme den tsjekkiske “sjelen” etter Bílá Hora. Pekař hevdet at:

“Seierherren så seg ikke bare fornøyd med å hugge av de tsjekkiske politiske rettighetene: han bestemte seg også for å tvinge sin tro på tsjekkerne og slik med vold også omforme nasjonens eller i det minste nasjonens flertalls sjel. Ja, han forsøkte også på den språklig siden å skape et brudd i hans historiske identitet.”⁶

Videre hevdet Pekař at Ferdinand II hadde “fra begynnelsen en instinktiv aversjon mot tsjekkisk språk”⁷, og i den mangeårige politiske og religiøse spenningen mellom “Praha og Wien” ble samfunnet i Wien fylt med en “åpenbar nasjonalt antitsjekkisk fordom”⁸. Et vesentlig ledd i “omformingen av den tsjekkiske sjel” lå med andre ord i hvilken rolle det tsjekkiske språket spilte. Bílá Hora og Ferdinand IIs politikk ble derfor “et tungt sår” (těžká rána) for det tsjekkiske språket, hevdet Pekař.⁹

Den viktigste grunnen til det språklige fallet fant historikerne i det forhold at utenlandske adelsmenn flyttet til Bøhmen og fikk betydningsfulle stillinger i samfunnet. De tok over den tsjekkiske adelens jordeiendommer, og de fikk stor innflytelse over samfunnsutviklingen som lojale medspillere for keiseren. Det ble formet et sterkt ikke-tsjekkisk mindretall innen adelsstanden som medførte germanisering av stenderforsamlingen og domstolene. Konsekvensen av denne utviklingen, mente Pekař, var at den politiske tsjekkiske nasjonen etter omlag hundre år kun besto av “et lite flertall av egentlig tsjekkisk nasjonalitet”¹⁰. Bakgrunnen for Pekařs påstand må sies å ha vært at han mente nasjonen kunne defineres språklig. Det store flertall av den nye adelen snakket ikke tsjekkisk og lærte det heller aldri. Av denne grunn var den ikke en del av nasjonen. På bakgrunn av dette kan vi si at Pekař så på språket som nasjonalt konstituerende, og at hans oppfatning hadde klare fellestrekk med Dobrovskýs og Jungmanns syn på språkets nasjonale rolle.¹¹ Pekař nevnte spesielt den politiske nasjonen, med andre ord adelen, som hadde mistet sitt nasjonale flertall. Den “ikke-politiske” nasjonen, i første rekke bonden, hadde beholdt sitt tsjekkiske språk. Hos Pekař som hos andre

historikere hvor språket ble det fremste kriteriet for å karakterisere den tsjekkiske nasjonen, innebar dette at bonden ble framstilt som den typiske tsjekker.

For historikerne som er gjenstand for denne analysen kan vi generelt si at koblingen mellom språk og nasjon fortsatt ble understreket, og at synet på språkets rolle som nasjonalt konstituerende ikke skilte seg vesentlig fra tidligere tolkninger og forestillinger. Det må imidlertid understrekes at historikernes vektlegging av språkets rolle i tekstene varierte, og ikke alltid var like tydelig som hos Pekař.¹² Likevel er det klart at språket som nasjonalt konstituerende var et underliggende premiss hos historikerne. Språket ble betraktet som naturlig og grunnleggende tsjekkisk. I en slik forståelse ble også bonden uttrykk for den egentlige tsjekker. Dette forholdet kan man si var naturlig innen en premordialistisk nasjonsforståelse. Med andre ord skilte historikerne i perioden 1880 til 1920 seg i liten grad fra tidligere forestillinger om det tsjekkiske språkets fall etter Bílá Hora, selv om det språklige ikke ble gjort til gjenstand for like bred behandling av historikerne som tidligere.

Det er overraskende er at historikerne ikke framhevet språkets rolle og dets betydning for det nasjonale fallet i større grad enn de gjorde. Grunnen til dette kan ligge i det åpenbare faktum at språket var et så markant skille mellom den tsjekkiske og den tyske delen av befolkningen, og at det derfor ikke var behov for å understreke forholdet i klartekst. I den grad språklige forhold ble behandlet var det bare for å konstatere og bekrefte allerede eksisterende oppfatninger. En slik forklaring holder kun delvis fordi språket hadde alltid utgjort et skille mellom tyskere og tsjekkere. Dermed skulle dette ikke tilsi at vektleggingen skulle være hverken større eller mindre.

En annen grunn til at behandlingen av språket ikke lenger fikk den sentrale plassen kan også finnes i det forhold at språklige krav ikke lenger sto på den tsjekkiske politiske dagsorden. Opprettelsen av et eget tsjekkiskspråklig universitet (1882) og økte muligheter for bruk av tsjekkisk i skolen samt at det i 1897 ble innført en ny språklov som sidestilte tsjekkisk med tysk innen statsadministrasjonen, hadde gjort at språkstriden ikke lenger var like dagsaktuell. I sammenheng med dette kan man, som Bruce Garver har gjort, peke på at tsjekkerne mot slutten av 1800-tallet begynte å bli "sikre på seg selv". De mente selv de hadde oppnådd stor grad av kulturell selvsikkerhet som også gjorde at man følte seg språklig tryggere. Et eksempel er *Manifestet de tsjekkiske moderne* (*Česká moderná*) (1895) som var et kulturelt program undertegnet av en rekke framtrepende forfattere, og som uttalte at:

"We take a more affirmative and confident view of the Czech national question than do our elders. We are not afraid for our language. The Czech people have for so long been conscious of their nationality that no power in the world can force them to relinquish it."¹³

Derfor tror jeg vi kan konkludere med at historikerne fortsatt anså språket som viktig nasjonalt konstituerende, men at det ikke lenger var en nasjonal kampsak.

Religion som en markør på det tsjekkiske

Spørsmålet om religiøs bekjennelse har hatt en sentral rolle i tsjekkiske historie, og dette spørsmålet ble også av stor betydning under den nasjonale oppvåkningen og innen den nasjonale bevegelsen på 1800- og 1900-tallet. At religionen har hatt en avgjørende betydning som nasjonal markør er ubestridt, men på samme tid ikke uproblematisk. Det er viktig når man skal behandle forholdet mellom religion og nasjonal identitet å ha *in mente* at den tsjekkiske befolkningen på ingen måte var religiøst enhetlig. Det store flertallet av befolkningen på 1800-tallet var katolikker, mens det på den andre side var slik at flere av de

betydningsfulle personene innen den nasjonale eliten bekjente seg til en reformert kirke i en eller annen form.¹⁴ Det kan derfor hevdes at det var et misforhold mellom befolkningen og dens nasjonale elites trosbekjennelse. I sammenheng med den nasjonale historieskrivningen ble den tsjekkiske religiøse tradisjonen, det vil si en reformert kirke basert på Jan Hus' lære, framhevet og vektlagt av den nasjonale eliten som utpreget nasjonal, selv om befolkningen stort sett ikke bekjente seg til den.¹⁵ Spesielt av den protestantiske, men også til tider av den katolske nasjonale eliten, ble husittertiden framhevet ikke bare som starten for en religiøs reformasjon, men også som nasjonens "gullalder". Det ble med andre ord foretatt en klar kobling mellom religion og nasjonal storhet.¹⁶

Husittismens anvendelighet som nasjonal markør

Hvorfor var husittismen et så brukbart forhold å anvende i konstruksjonen av en tsjekkisk nasjonal identitet? For det første hadde dette sammenheng med at en ikke-katolsk tradisjon skilte den tsjekkiske befolkningen fra den katolske verden og da først og fremst fra Habsburg. Det var viktig å presisere at det ikke var snakk om en tysk reformasjon, men at det dreide seg om den tsjekkiske husittismen. På den måten ble tsjekkere skilt fra tyskere, og på samme tid ble Jan Hus' betydning som inspirasjonskilde for Martin Luther understreket.

For det andre ble husittismen sett på som en oppstand mot undertrykkelse, og for frihet og likeverd. En rekke moderne positivt ladede ideer ble projisert tilbake til også å gjelde den husittiske reformasjonen. Sentralt i denne forståelsen sto kampen for religionsfriheten sammen med oppstand mot autoritetene, frihetstrang, selvstendighet i tanke og gjerning. Den katolske kirken ble sett på som autoritær og universal. I motsetning til katolisismen var det et ønske om å framstille husittismen som demokratisk og nasjonal. Lederen for det Gammeltsjekkiske partiet og svigersønn av Palacký, František Rieger, uttrykte denne forestillingen med å hevde at:

"Våre forfedre var de første i Europa som kaldte til krig for overbevisningsfriheten, og dere må være sikre på, mine herrer, at vi tsjekkere vil alltid og så lenge det bare er en riktig og ren tsjekker på jorden stå for frihet og bak den."¹⁷

Husittismens demokratiske element ble påpekt ved å vise til dens struktur, og det nasjonale ved dens liturgi og kanskje viktigst ved å vise til hvordan den tsjekkiske bonden hadde tatt en aktiv del i husitterkrigene. I følge Palacký hadde husittene vært pionerer for tanken om frihet og likhet i Europa.¹⁸ I tillegg spilte Jan Hus en svært sentral rolle. Ved siden av at Hus ble sett på som forkjemper for den rette tro mot det moralske forfallet innen den katolske kirken, ble han også ansett for å ha vært forkjemper for den tsjekkiske nasjonen mot tysk dominans ved universitetet i Praha, og at han hadde et klart nasjonalt program.¹⁹

I tillegg er det grunn til å understreke Jan Hus' rolle som "forløper" og "nybrottsmann". Jan Hus og husittismen ble ikke bare sett på som nasjonalt betydningsfullt, men også som et bidrag til en bredere siviliseringen av Europa i og med at den ble betraktet som forløper og inspirasjonskilde for Martin Luthers lære. Fra et tsjekkisk synspunkt ble det framhevet at uten Jan Hus ville det ikke ha vært en Martin Luther. Men man kunne i en tsjekkisk nasjonal sammenheng også si: uten Luther ingen nasjonal Hus.

I tilknytningen til et slikt bilde av Jan Hus som forløper hører også forestillingen om den tsjekkiske nasjonen som "fremst i rekken". Den tsjekkiske reformasjonen ble koblet sammen med "framskritt" (pokrok).²⁰ Derfor ble den bøhmiske oppstandens nederlag på Bílá Hora ikke bare et nederlag for den tsjekkiske nasjonen men også et nederlag for "framskrittet", og i neste omgang for hele Europa.

Forestillingen om tsjekkerne som en framskrittets nasjon ble også vist gjennom hvilke nasjonale helter man hadde. Det er påfallende hvor få krigshelter som ble framhevet. Jan Žižka er unntaket, men så sto han til gjengjeld i ledelsen for en kamp for friheten og religiøs toleranse. Jan Hus, Jan Amos Komenský, Jan Kollár med flere var nasjonale helter som hadde det til felles at de var lærde menn, men viktigst var deres liberale, humane og opplysningsidealer.

Religionen gjennom “gullalder” og “fall” — verdiene var de samme

Religionens betydning som nasjonalt konstituerende må ses i sammenheng med forestillingen om den tsjekkiske nasjonens “gullalder”. Den historiske “gullalderen” ble en form for nasjonal mal, og i bestrebelsene på å “gjenoppstå” som nasjon ble det man mente hadde gjort den tsjekkiske nasjonen så stor under “gullalderen” forsøkt gjenopplivet. For gruppen av liberale, religiøst reformerte historikere, i første rekke František Palacký, var storheten først og fremst knyttet til presten Jan Hus og hans religiøse reformer.

Det var ikke bare de religiøse reformene i seg selv som var av betydning for vurderingen av “gullalderens” storhet. I selve reformbevegelsen mente flere historikere å kunne se viktige idémessige forhold som ble ansett for å være spesielle for den tsjekkiske nasjonen. Et slikt forhold var knyttet til ideen om religionsfrihet. Husitterkrigen og den senere bøhmiske oppstanden ble satt i sammenheng, ikke bare med kampen for en reformert kirke, men også med retten til å kunne følge sin overbevisning. I denne forstand ble den bøhmiske oppstanden satt inn i et liberalt 1800-talls tenkemønster hvor sivile rettigheter, som trosfrihet, var viktig.

I stor grad var det takket være František Palacký at en slik forestilling fikk grobunn. Palacký begrenset seg ikke bare til å mene at den tsjekkiske reformasjonen hadde vært nasjonens ubestridte høydepunkt, men at denne reformasjonen hadde betydelig innvirkning på menneskehetens skritt fra despotiet til friheten. I følge Palacký hadde den tsjekkiske nasjonen hjulpet til med å “åpne for den menneskelige ånd framskrittets uendelige bane og gi den større frihet og større verdighet”²¹. Han understreket at for husittene hadde det først og fremst dreid seg “om friheten som overalt er en naturlig rett”²². Med et slikt standpunkt virket Palacký i stor grad til å fremme forestillingen om den tsjekkiske nasjonen som arvtaker av husittismens idealer og etterfølgere av “gudsforkjemperne”²³, og han ga den tsjekkiske nasjonen en sivilisatorisk rolle og oppgave. Som vi skal se senere ble denne forestillingen med noen modifikasjoner ført videre av Masaryk, og sjatteringer av den kan også finnes hos andre historikere.

Josef Pekař uttrykte tanken om religionsfrihet som en nasjonal tanke da han beskrev de viktigste konsekvensene av nederlaget på Bílá Hora:

“Det var virkelig tragisk at det tsjekkiske samfunnet, som for to hundre år siden seirende hadde ledet sin kamp for en ‘renere’ tro hovedsakelig mot tyskere, som allerede i det 15. århundre hadde oppnådd en høy oppfatning av religiøs toleranse, som ganske gledelig hadde vernet dette sitt framskrittstandpunkt i Majestáten og Porovnaní [avtaler med keiser Rudolf II om religionsfrihet i Bøhmen] fra 1609, skulle miste sine religiøse friheter også fordi den tyske reaksjonsloven av 1555, den seirende lutheranismens verk, forenet religiøs ‘frihet’ med den umoralske formuleringen ‘Cuius regio, eius religio’, som betyr prinsenes rett til å frata undersåttene deres tro”.²⁴

Den bøhmiske oppstanden hadde altså et moralsk moderne og sivilrettslig utgangspunkt, mente Pekař. Den tsjekkiske nasjonen ble følgelig framstilt som en nasjon hvor liberale og sivile rettigheter var en naturlig nedfelt egenskap. I neste omgang og i et annet og større perspektiv, ble nasjonen bærer av viktige sivilisatoriske egenskaper og virket til en generell sivilisering av Europa. Slik sett var Pekařs framstilling av religionen og dens betydning i samsvar med Palackýs tolkning.

Blant andre faghistorikere ble det også lagt stor vekt på husittismen som nasjonalt konstituerende og som betydningsfull for utviklingen i Europa. Kamil Krofta hevdet i 1917 som et ledd i forsøkene på å opprette en tsjekkosllovakisk stat at “nasjonen som har gitt menneskeheten Hus, kan ikke lenger forbli den tilsidesatte Askepott i fellesskapet av europeiske nasjoner”²⁵. Han la med dette altså til grunn at husittismen og den tsjekkiske nasjonen hadde spilt en viktig rolle i den europeiske historien. Krofta hadde også tidligere vært inne på lignende forhold i forbindelse med sine 6 forelesninger over Bílá Hora. I disse forelesningene framstilte han den tsjekkiske religiøse tradisjonen som bærer av verdier som frihet og likhet, og han brukte den franske historikeren Ernest Denis’ ord for å beskrive tsjekkernes kamp for religiøs toleranse (1609): “de tsjekkiske kjetterne var igjen slik som de var på begynnelsen; forsvarere av samvittighetsrettigheter’ og her ‘forentes deres sak med dannelse og framskritt’.”²⁶ I mindre grad enn andre historikere var Krofta opptatt av de “sjelelige” endringene etter 1620. I større grad konsentrerte han seg om de formelle konstitusjonelle endringene da han beskrev denne perioden, og kom i liten grad inn på motreformasjonen og dens betydning for det tsjekkiske samfunnet.

I tilknytning til historikernes framstilling av forholdene før og etter nederlaget på Bílá Hora ble de religiøse koblingene til nasjonens eksistens gjort til et stort poeng. Både i framstillingen av årsakene til nederlaget og behandlingen av motreformasjonen fikk religionen en sentral plassering, og de samme idémessige forholdene ble framholdt som særpreget. Zdeněk Nejedlý hevdet blant annet at: “Den religiøse overbevisningens frihet er likeledes den første moralske betingelse for det tsjekkiske mennesket”²⁷, og impliserte med dette at religionen hadde en konstituerende rolle. Tydeligere ble Nejedlýs syn da han behandlet motreformasjonen etter 1620 som han betegnet som habsburgernes “morske forgiftning” av den tsjekkiske sjelen i den hensikt at den skulle bli “utro mot seg selv”²⁸, det vil si svike husittismen. Motreformasjonen ble for Nejedlý den viktigste kampen tsjekkerne hadde utkjempet fordi:

“[...]for den tsjekkiske nasjonen, hvis lys i hele to hundre år hadde vært troen på sjelens friheten og troskap til en moralsk overbevisning, dreide det seg ikke bare om endring av konfesjon, men om benektelse av ens moralske fundament for dens væren.[...] Derfor er motreformasjonen den andre og egentlig den viktigste kampen mellom Habsburgerne og den tsjekkiske nasjonen, en kamp som først og fremst vanlige folk ledet. På Bílá Hora ble nasjonens ytre makt tilintetgjort, men her, i den katolske katedralen, under ledelse av den jesuittiske armeen, skulle nasjonens indre og moralske makt bli brokket.”²⁹

Her er det mulig å plassere religionens betydning i Nejedlýs fastsettelse av hva den tsjekkiske nasjonen egentlig var. Ved å hevde at en endring av konfesjon ville røre ved nasjonens moralske fundament og dens væren, er det klart at religionen, og da spesielt den “protestantiske”, var nasjonens vesentligste konstituerende element. Det tsjekkiske språket ble i en viss forstand skjøvet i andre rekke.

Det er som en oppsummering mulig å si at for faghistorikerne Pekař, Krofta og Nejedlý ble den husittiske troen og dens idealer framhevet som nasjonalt konstituerende.

Disse tres framstillinger var i vesentlig grad i overensstemmelse med Palackýs tidligere tolkninger. De vektla at tsjekkerne hadde vært forkjempere for religionsfrihet og således også hadde vært forløpere for den europeiske sivilisasjonens utvikling.

Husittismen som nasjonens rette tro

Ved å betegne husittertiden som nasjonens “gullalder” ble det samtidig gjort forsøk på å etablere en forestilling om at den tsjekkiske nasjonens rette tro var protestantisk eller i beste fall ikke-katolsk, dette til tross for det åpenbare faktum at en stor del av befolkningen bekjente seg til katolisismen. Palackýs tolkning og framstilling av husittertiden kan ses på som en slik kobling mellom husittismen som tro og tsjekkerne som nasjon.

Palacký var ikke alene om å fremmet dette synet. I større grad, og på ingen måte implisitt gjorde Tomáš G. Masaryk denne koblingen i de fem bøkene han skrev på 1890-tallet.³⁰ Masaryks tolkning av den tsjekkiske historien hadde et religiøst utgangspunkt. Ikke bare ville han tolke historiens sentrale tema og hendelser og gi dem betydning for den tsjekkiske befolkningen på slutten av 1890-tallet, men han ville også finne det overordnede prinsipp som bandt den tsjekkiske historien sammen til en helhet. Masaryk ønsket å danne et nytt historisk-filosofisk fundament for pragmatiske nasjonale bestrebelser og identitet. Han var på søken etter den tsjekkiske nasjonale ideen i historien som med andre ord vil si at han var på leting etter den tsjekkiske identiteten og samtidig ville han finne det som knyttet historien sammen til en helhet gjennom en mening med historien.³¹ Masaryk mente at det ikke kunne være tvil om at religionen hadde hatt funksjon som den tsjekkiske historiens røde tråd. Historien var ingen tilfeldighet, men styrt av en plan gitt av Forsynet.³² Forsynets plan og mål mente Masaryk kunne sammenfattes i *humanitet* (člověčenstvo eller humanita). Det tsjekkiske bidraget til verdenshistoriens store plan, var ideen om *humanitet*. Masaryk ga ingen klar og entydig definisjon av hva den spesifikke tsjekkiske humaniteten besto i, bortsett fra slagordsmessig å si at “humanitet er vårt siste nasjonale og historiske mål. Humanitet er det tsjekkiske program”, og at “det humanistiske ideal er hele vårt nasjonale livs mening”³³. Den tsjekkiske historien kunne sammenfattes i ett eneste ord - humanitet, som Masaryk ikke forsto som et mellommenneskelig prinsipp om likhet og likeverd, men utelukkende som en religiøs idé. Mer bestemt inneholdt denne ideen idealer om kamp for religionsfrihet og likeverd, frigjøring av individet og folket fra statens og kirkens autoritet, og samtidig en styrking av dannelselse og moral.³⁴ Senere ble den også en kamp for åndelig framskritt og frihet fra motreformasjonens undertrykkelse.³⁵ Sist men ikke minst var sterke demokratisk ideer og holdninger en viktig del av den tsjekkiske humaniteten. På den annen side var den tsjekkiske humaniteten ikke forenlig med en revolusjonær og liberal humanisme fordi revolusjon ikke var en tsjekkisk idé, og fordi liberalismen hadde støttet en voldelig motreformasjon³⁶. Den tsjekkiske humanismen var derfor en ikkevoldelig bevegelse bygget på dannelselse og moral, og ikke på bruk av sverd. Her har Masaryks syn klare likhetstrekkene med Herders og Palackýs syn på tsjekkerne og slaverne er på dette punktet slående om enn ikke overraskende. Både Herder og Palacký hadde understreket urslavernes og tsjekkernes grunnleggende humane, demokratiske og fredselskende vesen. Riktig nok framholdt Masaryk at også tsjekkerne hadde hatt en historie preget av krig og voldelig kamp, men at den rette tsjekkiske idé og vei lå i bruk av “plogen” i stedet for “sverdet”³⁷.

Bakgrunnen for Masaryks syn på den tsjekkiske historien som et hele og uttrykt gjennom prinsippet om humanitet hadde sammenheng med hans syn på historien som teleologisk. Historien hadde en mening forutbestemt av Forsynet, og som det var menneskenes plikt å etterleve. Denne Forsynets forutbestemte mening med historien mente Masaryk ikke var en allmen mening. Ulike grupper, som må forstås som nasjoner, hadde fått ulike misjoner bestemt av Forsynet. Gruppens ulike misjoner virket ikke nødvendigvis i

samme retning, men kunne være direkte motsetninger. Dette illustrerte Masaryk ved å peke på at det var en forskjell mellom den tsjekkiske nasjonens mening og den østerrikske.

Det var på dette religiøse grunnlaget den tsjekkiske oppvåkningen hadde bygget, og Masaryk hevdet at den hadde tatt opp og arvet brorskaps- og husittertradisjonen, og at oppvåknerne hadde fortsatt “der reaksjonen hadde forhindret utviklingen”³⁸. Kort sagt var det humanistiske ideal den tsjekkiske reformasjonens idé, og “*humanitet* er bare et annet ord for *Brorskapet* [Unitas fratrum]”, hevdet Masaryk.³⁹ På denne måten knyttet Masaryk husittertiden og den nasjonale oppvåkningen sammen til en naturlig utvikling.

Religion som en konstruert nasjonal markør

Like mye som Masaryk ønsket å gjenopplive det han mente var det religiøse fundamentet for tsjekkerne hadde han som vitenskapsmann et program om å avkrefte en rekke myter og forestillinger som eksisterte i det tsjekkiske samfunnet. Hans viktigste politiske og moralske leveregel, som han hadde hentet fra Jan Hus, var “å leve i sannhet”.⁴⁰ På den andre siden kom Masaryk til å bli en av de fremste skapere av nye nasjonale myter.

Tolkningen av den tsjekkiske historien og dens mening uttrykt gjennom humanitet må ses på som en slik ny nasjonal myte selv om Masaryk mente den var vitenskapelig begrunnet. Historikeren Roman Szporluk har påpekt at Masaryks humanistiske program var fundert på en “dobbel legitimering”⁴¹. På den ene siden var det universelt og vitenskapelig, men på den andre siden var det også nasjonalt og historisk. Szporluk hevdet også at gjennom prinsippet om humanitet som det bærende prinsipp hadde Masaryk gjort den tsjekkiske nasjonen til “bearer of a new and true religion of humanity, and the nation thus acquired a moral significance. The Czechs became a secular ‘chosen people!’”⁴² Szporluks tolkning har mye forseg fordi det ligger i Masaryks historietolkning og historiesyn, selv om han avviste en nasjonal idé som dens gjennomgangstema, likevel et sterkt nasjonalt element ved Masaryks humanitet som man ikke kan komme utenom. Masaryk mente nemlig at humaniteten var reservert for det tsjekkiske folket, og slik sett fikk humaniteten et preg av å være en nasjonal oppgave.

Selv mente Masaryk at andres forsøk på å finne de bærende prinsipper i historien var mytedannende. Masaryk presiserte blant annet at den tsjekkiske historiens røde tråd ikke hadde vært eller kunne være en nasjonal idé slik som Pekař hadde hevdet. Nasjonalismen hadde oppstått under den franske revolusjonen og var derfor en ny idé i historien, og Masaryk var sikker på at “vår storhet (glory), våre kamper, [...] har en *religiøs*, ikke en nasjonal mening”⁴³. På samme måte avviste han forsøkene på å etablere Cyrills og Methodius’ lære som en del av den tsjekkiske religiøse tradisjon som mytedannende, og at det var en “ikke-tsjekkisk vei”⁴⁴.

Pekařs tolkning av den nasjonale idé som historiens *Leitmotiv* ble med andre ord avvist av Masaryk som projisering og konstruksjon. Selv om Masaryks kritikk av Pekař var berettiget, er det ikke dermed sagt at Masaryks tolkning ikke selv inneholdt projiseringer og konstruksjoner. Masaryks tolkning av den tsjekkiske historiens religiøse mening er i seg selv en konstruksjon og en projisering av religiøs mening tilbake til husittertiden. Det er også mulig å hevde at Masaryks religiøst funderte mening med historien også fungerte som en form for nasjonal idé. Ved på den ene siden å hevde at humanitet, uttrykt gjennom religiøse ideer, var tsjekkernes misjon fikk denne misjonen også et sterkt preg av å være en nasjonal misjon. Masaryk knytter ikke de religiøse ideene til gruppen av troende, men eksklusivt til det tsjekkiske folket. Slik sett ble Masaryks humanitet fundamentet for den tsjekkiske nasjonen og deres program. Sagt med andre ord: selv om Masaryk avviste en nasjonal idé som historiens konstante og røde tråd, fungerte hans egen religiøst-nasjonale idé på denne måte.

Masaryks tolkning og konstruksjon av en enhetlig tsjekkisk religiøs historisk mening fikk flere meningsfeller, blant andre Masaryks elev og samarbeidspartner gjennom mange år, Jan Herben, som adopterte Masaryks hovedsyn og i mange tilfelle radikaliserste dem. I sin pamflett fra 1920 om Bílá Hora trakk han inn religionens rolle som nasjonalt konstituerende, og han hevdet at det kunne snakkes om to forskjellige tsjekkiske nasjoner hvor det var religionen som skilte dem. Den ene tsjekkiske nasjonen ville i følge Herben, “vise verden sin store fortid” gjennom helter som Hus, Žižka, Prokop, Chelčický, kong Jiří, Blahoslav, Komenský og Žerotín, det vil si reformerte ikke-katolske helter, mens den andre tsjekkiske nasjonen hadde helter som St. Václav, Karl IV og St. Jan Nepomuk.⁴⁵ Herben satte videre dette forholdet i sammenheng med Bílá Hora hvor de to tsjekkiske nasjonene hadde lidd en ulik skjebne.

“Den ene tsjekkiske nasjonen forbannet Bílá Hora og gikk til denne blodets, nederlagets og skammens sørgelige eng for å gråte ut. Den andre seirende tsjekkiske nasjonen bygget på Bílá Hora Jomfru Marias kirke, gikk i prosesjoner for å feire den habsburgske familiens seier, og årlig arrangerte den på Bílá Hora prosesjon for Sta. Margereta.”⁴⁶

Herben skilte de to tsjekkiske nasjonene etter en religiøs kriterier, og hvor de to nasjonenes helter enten var religiøst reformerte eller katolikker. For Herben var denne nasjonale dualiteten sørgelig og ikke til gagn for noen, og derfor stilte han det retoriske spørsmålet om den tsjekkiske nasjonen ville være Hus’ eller St. Václavs nasjon.⁴⁷ Herben ga et skinn av å være nøytral til hvilken “nasjon” man skulle tilhøre, men under dette ligger en klar sympati for den “protestantiske nasjonen”. Dette kom klart fram i hans framstilling av nederlaget ved Bílá Hora og de tragiske følger det hadde for nasjonen.

Det kan være fruktbart å snakke om et forsøk fra Herbens og til dels også Masaryks side på å etablere en tsjekkisk “to-kultur lære” basert på religion som kulturelt skille. Det synes også rimelig å betrakte Masaryks historiesyn for en slik “to-kultur lære” selv om den ikke fikk en like radikal språkdrakt som hos Herben. Det kan etter mitt skjønn ikke være tvil om at Masaryk og Herben oppfattet husittertradisjonen som ett av de viktigste nasjonale konstituerende elementene. Kun en religion basert på Jan Hus’ ideer kunne virke til å gjøre nasjonen stor igjen. Husittismen ble med andre ord den eneste rette tro for den tsjekkiske nasjonen. Derfor ble det for disse to viktig at tsjekkerne kvittet seg med katolisismen, og deres program, *Los von Rom*, som innebar religiøs frigjøring fra katolisismen, må ses i denne sammenheng. En slik radikal tilnærming til forholdet mellom religionen og nasjonen kan vi ikke finne hos faghistorikerne, og spesielt ikke hos Pekař som ble den fremste kritiker av dette synet.

Pekař om religionen og nasjonen

Den langt på vei mest kritiske røsten til Masaryks konstruksjon av husittismen som den eneste rette tro for tsjekkerne og som historiens *Leitmotiv*, var Josef Pekař. I forbindelse med en forelesning til minne om Jan Hus i 1902 kritiserte han i skarpe ordelag Masaryk og hans program *Los von Rom*, dog uten å nevne hans navn, men det er ingen tvil om at det var Masaryk han hadde i tankene.⁴⁸ Pekař anså det for skadelig for nasjonen å fremme en religiøs retning som den rette fordi det ville splitte nasjonen. *Los von Rom* var i Pekařs øyne også ensbetydende med “Vekk fra Østerrike” (Pryč od Rakouska). Med Bøhmens historiske erfaringer *in mente*, det vil si husittenes kamp mot Roma som til syvende og sist ledet fram til nederlaget på Bílá Hora og motreformasjonen, mente Pekař at den videre følgen ville

innnebære et “angrep på Bøhmen” (“Hr na Čechy”), og kun være til skade for den tsjekkiske nasjonen og dens bestrebelser på å finne sin plass i Europa.⁴⁹ Det nasjonen mest av alt trengte var å finne en samlende kraft og unngå splittelse.

Pekař avviste på ingen måte religionens betydning for nasjonen og historiens forløp. Dette er klart synlig i hans framstilling av perioden omkring slaget på Bílá Hora og motreformasjonen. Derimot advarte han å ta gamle historiske slagord, som han mente *Los von Rom* var, og bruke dem på samtiden. Dette var i tråd med Pekař syn på historien om at hver historiske periode måtte bedømmes ut fra sin egen samtid. Når så nasjonen trengte en samlende kraft mente Pekař at en slik kraft kunne finnes i den nasjonale idé. Derfor måtte man i følge Pekař se på den nasjonale idé som den virkelige gjennomgripende kraft i den tsjekkiske historien og ikke slik Masaryk hadde hevdet som en religiøs, humanistisk idé.⁵⁰

Hvis vi tar et nærmere blikk på Pekařs oppfatning i 1920 om betydningen av den religiøse identiteten for den nasjonale, virker det som om han hadde forlatt noen av sine standpunkter fra 1902. Dette dreier seg i første rekke om betydningen av germaniseringen før 1620 som tsjekkerne ikke hadde klart å stå imot. Det “kritiske øyeblikk for tsjekkisk verdensorientering”⁵¹ kalte Pekař perioden da lutheranismen og husittismen kom i kontakt med hverandre. Gjennom den germaniseringen som fant sted hevdet Pekař at “en stor del av vår nasjons tanker og håp ble knyttet sammen med tyskt liv, og sinnets tsjekkiske autonomi ble øyensynlig satt i fare”⁵², og han fortsatte med å si at jo sterkere denne tilknytningen ble:

“jo fattigere var deres sjelelige kontakt med den tsjekkiske reformasjonens moderjord, med den husittiske tiden, og sterkere ble samtidens innflytelse, dominert av fremmede forbilder og tanker.”⁵³

Her var Pekařs nær ved å innta det samme standpunkt som Masaryk om at husittismen var den eneste rette tro. Selv om Pekař presiserte at datidens germanisering ikke måtte ses på med 1900-tallets nasjonale øyne hevdet han likevel at et større fellesskap med tyske lutheranske kulturen innebar “tap av den tsjekkiske bevissthet”⁵⁴. Datidens tyske lutheranisme var preget av “kulturell tomhet”, hevdet Pekař, og var en dårlig erstatning for husittertidens åndelige rikdom.⁵⁵ Den humanistiske kosmopolitisme som Pekař mente var rådene i perioden før den bøhmiske oppstanden, gjorde frigjøringen fra fortidens nasjonale idealer lettere. I det hele tatt førte germaniseringen og økt kontakt med tyskere med seg en svekkelse av tsjekkiske nasjonale tradisjoner og idealer. Med andre ord var Pekař av den oppfatning at husittismen var av uvurderlig betydning for den tsjekkiske identiteten og at nasjonens styrke var uløselig knyttet til hvor rådende husitterideene og idealene var i samfunnet. Dette virker unektelig merkelig tatt i betraktning Pekař syn på historien som sådan og det han hadde hevdet i debatten med Masaryk.

Josef Pekař ga ikke i sin bok om Bílá Hora et klart uttrykt og definert nasjonsbegrep. Er det likevel mulig å trekke ut av denne teksten ting som kan gi et oss et bilde av Pekařs syn på nasjonen og kanskje også et nasjonsbegrep?

Pekař viet stor plass til å belyse ulike verdier rådende hos enkelte befolkningsgrupper og til ulike tider. Et sentralt ord for Pekař var sjel eller ånd (duch), og han ga et klart uttrykk for at det var en forskjell mellom en tsjekkisk og en tysk sjel. Ut i fra dette er det mulig å si at en nasjon for Pekař var en befolkning utstyrt eller preget av visse verdier eller en spesiell sjel. Et kriterium for å finne en nasjons indre vesen var altså å lete etter dens sjel. Det er mulig å se på hele Pekařs bok som et forsøk på å forklare den tsjekkiske nasjonens nederlag ut i fra mangel på sjel eller i besittelse av en besudlet nasjonal sjel. Forbindelseslinjene til Palacký synes derfor å være tydelige.

Spørsmålet blir derfor hvilke verdier Pekař mente preget den tsjekkiske nasjonale sjel. Heller ikke på dette spørsmålet var Pekař klar, og på ingen måte like klar som Palacký, men det

er åpenbart at de spesielle tsjekkiske verdiene som den tsjekkiske nasjon var i større eller mindre grad i besittelse av, hadde forbindelseslinjer til husittertidens verdier. Husittertiden eller den gotiske perioden blir av Pekař sett på som den tsjekkiske nasjonens gullalder, og den perioden i deres historie hvor de nasjonale verdiene klart hadde kommet til uttrykk. Det er tydelig at Pekař var av den oppfatning at ulike nasjoners idealer og egentlige vesen hadde størst betydning og styrke under ulike perioder. Den tsjekkiske nasjonen oppnådde sitt foreløpige nasjonale høydepunkt under gotikken. Dette var den perioden hvor det var størst samsvar mellom tidens tankefundament og den tsjekkiske nasjonens iboende indre vesen. Ved å framheve husittertiden som den nasjonale gullalder kan vi også avdekke at de tsjekkiske nasjonale verdiene hos Pekař ble knyttet til religiøse verdier. Pekař uttrykte dette først og fremst i de stedene hvor han skrev at det tsjekkiske samfunnet før den bøhmiske oppstanden lot seg påvirke av lutheranismen. Pekař så på lutheranismen først og fremst som en tysk religiøs bevegelse, og han mente at dens utspring måtte settes i forbindelse med framveksten av tysk nasjonal identitet. Gjennom denne kontakten med lutheranismen mistet tsjekkiske ikke-katolikker kontakten med den tsjekkiske religiøse arven fra husittertiden. Den nasjonale ånd ble knyttet tett sammen med religion, og da en tsjekkisk religion det vil si Jan Hus' og hans etterfølgeres lære. Husittismen og lutheranismen blir dermed presentert som motsetningspar. Ved denne dikotomiseringen ble tsjekkiske verdier og religion definert i kontrast til tyske verdier og religion.

I sammenligningen Pekař gjorde mellom hvilke prinsipper som kom seirende ut av husitterkrigene og den bøhmiske oppstanden kommer andre nasjonale verdier fram i lyset. Først og fremst presiserte Pekař at det ikke var en "høyere kultur" som gikk seirende ut av slaget ved Bílá Hora.⁵⁶ Forskjellen mellom de to periodene mener han lå i hvilke ideer som fikk råde grunnen.

*"Hvis vi konfronterer den [tiden etter Bílá Hora] med husittertiden — viser den seg for oss som autoritetsprinsippets seier over frihetsprinsippet, et overveiende aristokratisk ideals seier over et sterkt demokratisk farget ideal, en europeisk følt kultur over en bestrebelse om en eiendommelig nasjonal kultur, en allmenn kirke over en nasjonal. Det er mulig å si det kort: den romanske tidens seier over den gotiske tiden."*⁵⁷

Her tydeliggjorde Pekař hva han mente var tsjekkiske verdier i motsetning til ikke-tsjekkiske. For Pekař ble demokrati, frihet, nasjonal og religion basert på en nasjonal kirke betegnet som tsjekkiske verdier og idealer. Dette var de idealene husittene kjempet for og klarte å vinne fram med. Disse verdiene ble kontrastert mot aristokrati, autoritet, europeisk og en allmenn kirke. Dikotomiene som Pekař presenterte lignet til forveksling de dikotomiene Palacký hadde framhevet som forskjellene mellom urslaverne og germanerne. På mange måter videreførte Pekař Palackýs tanker om forskjellene mellom slaverne og germanerne som det sentrale i tsjekkisk historie, siden han anså ånd for den mest sentrale målestokk på nasjonens ego (sui generis).

Her er vi framme ved et av hovedpoengene til Pekař slik jeg ser det. Han forklarte den bøhmiske oppstandens manglende suksess med at den tsjekkiske nasjon ikke hadde klart å ivareta historiens nedarvede verdier i stor nok grad. Tsjekkerne hadde gjennom tilknytning til det tyske, den "kulturelt fattige og nasjonalt farlige lutheranismen", sveket sine egne dyder, eller som Pekař uttrykte det:

"Nasjonens flertall hadde for lang tid siden vent seg av med å gi sine egne utviklingslover, og den hadde fjernet seg fra husittertidens stammebevissthet, i overveiende grad kastet seg i armene på den kulturelt fattige og nasjonalt farlige"

lutheranismen, og hele det nasjonale fellesskapets idealistiske blomstring under den gotiske perioden, som hadde vært dens krafts hovedpilar, hadde gått tapt i renessansens materialistisk og hedonistisk forstått innflytelser. *Den romanske periodens aristokratiske ideal* kom på forskjellig vis til landet, [...] allerede før Bílá Hora. [...] Bílá Hora skred kort og godt opp på en grunn som på ulikt vis var forberedt, den inntok festninger, hvis deler av dem forlengst hadde tilhørt den.”⁵⁸

Nasjonens henfallehet til “materialisme og hedonisme” som var aristokratiske og romanske idealer, fikk fatale følger og ledet til nederlaget ved Bílá Hora. Poenget for Pekař må derfor tolkes dithen at den tsjekkiske nasjon i perioden før Bílá Hora hadde opplevd en ‘forderving’ eller ‘besudling’ av de nasjonale verdiene som hadde svekket den nasjonale sjel. Å leve i tråd med de nasjonale tradisjonene og ikke la seg påvirke av fremmed tankegods ble derfor en moralsk oppfordring fra Pekař.

Det er mulig å konkludere med at Pekař hadde et nasjonssyn som i stor grad la vekt på at nasjonens egentlige væren var knyttet til dens verdier og sjel. I hvilken grad nasjonen klarte å leve i overensstemmelse med disse var bestemmende for nasjonens suksess og storhet. Mulighetene for en slik etterlevelse var i stor grad avhengig av nasjonens evne til å ivareta dem ved å “holde kontakten” med sine røtter. Men det er også klart at “tidsånden” spilte en rolle for nasjonens etterlevelsessevne. Her siktes det til at i de ulike historiske periodene var det ulike tankeregimer som hadde hegemoniet. Idéhegemoniene kunne derfor være i større eller mindre grad passende for de nasjonale verdiene. For de tsjekkiske verdiene og den tsjekkiske sjel hadde den gotiske perioden vært den mest passende, mens den romantiske ikke var det i det hele tatt.

Den tsjekkiske nasjon som sivilisasjon

Det er til nå forsøkt vist hvordan tsjekkiske historikere har ønsket å framstille nasjonen og dens historie som unik. Den svenske historikeren Ragnar Björk har hevdet at en måte å framstille nasjonen som unik på var å knytte framstillingene til en *Sonderweg*-tenkning. Dette innebar blant annet at “nations see themselves as pioneers of some kind”⁵⁹, og som vil si at forestillinger av typen nasjonen som “nybrottsmann” og “forløper” ble fremmet. Slike forestillinger om nasjonen har også sammenheng med forestillingen om nasjonen som sivilisasjon. Miroslav Hroch har påpekt at det i første halvdel av 1800-tallet fant sted en konstruksjon av en verdenshistorisk utvikling hvor “the ‘great’ or ‘leading’ nations took turns in the leadership”⁶⁰, og som impliserte at ikke alle nasjoners historie var like betydningsfulle. Det var i første rekke store nasjoner som har sett på sin nasjonale eksistens i et slikt sivilisasjonsaspekt. Det er samtidig sterk grunn til å understreke at slike framstillinger ikke bare må reserveres de store nasjonene i europeisk sammenheng. Også når det gjelder små nasjoner, som den tsjekkiske, var dette poenget med å framstå som sivilisasjon sterkt framhevet. Hensikten var å framstille den tsjekkiske nasjonens eksistensberettigelse ved å hevde at den hadde spilt en vesentlig rolle i Europas utvikling.

Det klareste eksemplet har vi allerede vært inne på i framstillingen av Masaryks forståelse av humanitet som den tsjekkiske historiens mening, og som han i tillegg mente hadde hatt betydning for den bredere europeiske utviklingen. Samtidig er det grunn til å understreke at synet på husittismen som en viktig sivilisatorisk faktor finnes igjen hos de andre historikerne i mer eller mindre direkte uttrykt form.

Spesielt prinsippet om religionsfrihet var et gjennomgangstema i tekstene og et godt eksempel på framstillingen av tsjekkerne som en nasjon med et sivilisert idémessig fundament. Den tsjekkiske nasjonen ble dermed også forkjempere for siviliserte ideer, og

forestillingen om tsjekkisk religiøs toleranse går derfor inn i en tanke om at nasjonen ledet an i kampen for sivilisering av Europa. Dette var en rolle som tsjekkerne med sine moralske høyverdige ideer forsøkte å ivareta først og fremst overfor nasjonens hovedmotstandere i siviliseringsprosessen; de katolske habsburgerne som også var deres fremste konstituerende "andre".⁶¹

Forestillingen om den tsjekkiske nasjonens religiøse toleranse kan også settes i sammenheng med ideen om tsjekkerne demokratiske sinnelag. Demokrati, tanke- og religionsfrihet ble de sentrale elementene i den tsjekkiske moralen og i deres siviliserende program. I siste instans ble dette også sentrale nasjonale konstituerende elementer. I framstilling av den tsjekkiske historien og nasjonen som representant for framskrittet og at nasjonen kom med bidrag til siviliseringen av Europa, ligger det implisitt et element av tragedie. (Palacký hevdet at få andre nasjoners historie inneholdt så mange tragiske elementer som den tsjekkiske historien.) Den tsjekkiske nasjonen hadde kommet med et verdifullt bidrag til den europeiske sivilisasjonen, men hadde ikke fått den rettmessige anerkjennelse for det. Tsjekkerne ble betraktet som en *avant-garde*-nasjon som hadde blitt misforstått eller brutalt slått ned av de store statene i Europa, noe som slaget på Bílá Hora var eksempel på.

Det er til nå vist at språk og religion ble framstilt som vesentlige konstituerende sider ved den tsjekkiske nasjonen. Språkets betydning som nasjonalt konstituerende var det ingen uenighet om blant historikerne og ikke-historikerne verken før eller etter 1880. Dette kan i stor grad forklares med at et premordialistisk syn på nasjonen var mest framtrædende. Av denne grunn ble språket sett på som en naturlig bestanddel av det nasjonale og et forhold som alltid hadde vært til stede.

Den eneste forskjellen mellom framstillingene av språkets nasjonale betydning lå i hvilken grad det preget framstillingene. Her var det en markant forskjell mellom periodene før og etter 1880. Men det var ingen forskjell mellom faghistorikerne og ikke-historikerne. Grunnen til at vektleggingen av språket ble mindre etter 1880 er blitt forklart med at språket i større grad ble tatt for gitt. Språklige reformer og allmen utbredelse var kommet så langt at man ikke lenger var engstelige for dets stilling i samfunnet.

Større debatt og uenighet var det knyttet til religionens betydning for nasjonens eksistens, men dette må likevel ikke overskygge det faktum at det var bred enighet om at husittenes tro uttrykte vesentlige nasjonale trekk og egenskaper. Husittismen ble sett på som nasjonal i motsetning til lutheranismen som var tysk, og katolisismen som var universell. Videre ble husittismen framstilt som frihetssøkende, og den ble satt i motsetning til katolisismens konservatisme og lite demokratiske innstilling. Ved en slik framstilling ble den tsjekkiske nasjonen sett på som forkjemper for trosfrihet, demokrati og likhet mellom mennesker og nasjoner. Med andre ord ble den tsjekkiske nasjonen sett på som en *avant-garde*-nasjon som hadde gått foran i Europas sivilisasjonsutvikling.

Uenigheten om religionens betydning dreide seg i stor grad om hvilket program man skulle velge. Masaryk, med solid støtte fra Herben, mente husittismen var nasjonens historiske mening, og at man derfor måtte forsøke å kvitte seg med alle spor av katolisismen. Pekař derimot så habsburgmonarkiet som en garanti for nasjonal eksistens, og derfor ville det være farlig å legge seg ut mot dem ved å forsøke å gå imot alt som smakte av katolisisme. Dette ville provosere de habsburgske katolikene og kun være til skade for nasjonen.

Hvem var nasjonen?

Vi har funnet ut hva som ble framstilt som karakteristiske trekk ved den tsjekkiske nasjonen og hvilke forhold som ble ansett for det viktigste nasjonalt konstituerende. Det neste

spørsmålet blir hvem nasjonen var? Spørsmålet kan stilles på en annen måte: hvem var det som i størst grad målbar det nasjonalt konstituerende? Var det for eksempel slik at alle som bodde innen de bøhmiske kronlandene var bærere av disse karakteristika og derfor en del av den tsjekkiske nasjonen? Spørsmålet er ikke så banalt som i det i første omgang kan se ut til fordi det selv ved disse gitte karakteristika var mulig å hevde at noen samfunnsgrupper var mer “nasjonale” enn andre.

Geografisk sett regnes den tsjekkiske nasjonen for å være det folk som bodde innenfor den bøhmiske kronens områder (Bøhmen (Čecy), Mähren (Morava), Silesia (Slezko)). I denne sammenheng er Palackýs tittel på sin tsjekkiske historie og endringen av denne tittelen interessant. Den opprinnelige tyske tittelen var *Geschichte von Böhmen*, mens den tsjekkiske oversettelsen fikk tittelen *Den tsjekkiske nasjonens historie i Bøhmen og Mähren (Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě)*. Palackýs tittelendring innebar for det første at det var den tsjekkiske nasjons historie han ville skrive og ikke lenger et geografisk områdes historie som den tyske tittelen ga inntrykk av. For det andre ble det med den tsjekkiske tittelen klart at også mährerne var en del av den tsjekkiske nasjonen.

Problemet med å bestemme hvem den tsjekkiske nasjonen var var ikke løst med ens lik geografisk definisjon. Innenfor den bøhmiske kronens områder fantes det også en stor tysk befolkning. Denne gruppen var det derimot lett å skille ut gjennom språklige forskjeller. I forholdet mellom tyskere og tsjekkere var det i første rekke språket som markerte skillet mellom de to grupperingene, men det kom også til å gå et økonomisk og politisk skille mellom tyskere og tsjekkere i og med at tyskerne for en stor del tilhørte byborgerskapet og hadde et tett forhold til makten i Wien.

Også innad i den gruppen som kunne betegnes for tsjekkere var det mulig å framheve enkelte grupper som bedre og mer genuine tsjekkere enn andre. En framtreddende forestilling om den genuine tsjekker var knyttet til den tsjekkiske bonden som bærere av ekte, tusenårslange tsjekkiske verdier. En slik forestilling kom til uttrykk først og fremst under romantikken, hvis idéfundament og idealer var knyttet til naturen og det rene og ubesudlede. Til tross for sitt romantiske opphav hadde forestillingen om den tsjekkiske bonden som den virkelige tsjekker sterk overlevelseskraft, og kan finnes igjen hos flere av de historikerne som behandles i denne analysen. Det var i tilknytning til den tsjekkiske bonden at de fleste markører og egenskaper ble knyttet, og det var i forhold til denne gruppen nasjonens “andre” ble satt opp imot.

I framstillingen av hvem den tsjekkiske nasjonen var, er det helt påfallende å se at slovakene ikke ble nevnt med ett eneste ord. Ingen av historikerne har med noe som helst om slovakene. Forklaringen på dette må først og fremst søkes i at forestillingen eller rettere sagt forsøket på å framstille slovakene som tilhørende samme nasjon som tsjekkerne, først ble fremmet under første verdenskrig i sammenheng med bestrebelsene på å få opprettet en tsjekkoslovakisk stat. Slovakene ble betraktet som et slavisk broderfolk, men ikke som en del av nasjonen. At slovakene ikke blir nevnt i historikernes tekster før 1918 er det derfor ingen grunn til å undres over. Derimot skulle man kunne anta at historikerne ville ha viet større interesse for slovakene i sine tekster etter 1918 i et forsøk på å etablere en felles historisk plattform, men dette er på ingen måte tilfelle.

Heller ikke mährerne ble forsøkt behandlet for seg eller nevnt spesielt. Her ligger nok forklaringen i at det var vanlig å betrakte mährerne som en del av den tsjekkiske nasjonen. De snakket tross alt samme språk. Det skal heller ikke legges skjul på at historieskrivningen var bøhmen-sentrert. Praha ble sett på som det naturlige sentrum hvorfra nasjonale ideer hadde sitt utspring og hvor den nasjonale kampen ble ledet. I tillegg kan det også tenkes at framstillingen av Bílá Hora og motreformasjonstiden ikke egnert seg spesielt godt til å

behandle slovakene, mährerne og tsjekkerne sammen. Slovakene og mährerne hadde ikke i samme grad som tsjekkerne tatt del i oppstanden.

Bonden som genuin

Den tsjekkiske bonden og vanlige folk ble framstilt som den gruppen som var bærere av det egentlige tsjekkiske. I tilknytning til historikernes framstilling av perioden preget av motreformasjon og germanisering kom dette forholdet fram i et klart lys. Framstillingen av den tsjekkiske bonden som genuint tsjekkisk hadde først og fremst sammenheng med språklige forhold. I de bøhmiske og mähriske områdene, spesielt i byene, hadde det i lang tid vært en stor befolkningsandel med tysk bakgrunn. Etter slaget på Bílá Hora ble denne delen av befolkningen styrket økonomisk og politisk samtidig som den i antall ble større. Denne situasjonen medførte at tysk språk ble styrket, og denne økte prestisjen gjorde at tsjekkisktalende adel og byborgerskap i stor grad lærte tysk og brukt det i dagliglivet. En lignende språklig påvirkning fant ikke sted på landsbygda. Bondestanden ble derfor betraktet som bevarere og vernere om det tsjekkiske språket.

Men det var ikke bare på det språklige området hvor bonden var mer tsjekkisk enn adelen og borgerskapet. Også i forhold til religion hadde bondestanden i større grad beholdt den tsjekkiske protestantiske troen til tross for motreformasjonen. Bondestanden ble derfor framstilt som ivaretagere av lange historiske tradisjoner og den tsjekkiske “sjelen”, og da i sterk motsetning til adelen og byborgerskapet.

Pekař hevdet ikke at den tsjekkiske bonden og “vanlige folk” ikke ble berørt av nye impulser og religiøse ideer. Tvert imot hevdet han at den jevne mann ble utsatt for det farligst nasjonalt sett presset fra tysk kultur. Pekař skilte mellom to typer germanisering. For det første den katolske germaniseringen og for det andre den protestantiske. Den protestantiske germaniseringen foregikk for det meste nedenfra, og var derfor den farligste for nasjonen, mindre farlig var den katolske germaniseringen, men like fullt germanisering, som foregikk fra toppen det vil si gjennom adelen.⁶² Til tross for dette germaniseringsforsøket hadde den tsjekkiske bonden i alle fall beholdt sitt språk. Denne framstillingen bidro til å opprettholde synet på bonden som forsvarer av de nasjonale verdiene.

Antiaristokratiske holdninger

Framstillingen av den tsjekkiske bonden som den egentlige tsjekker impliserte også at den tsjekkiske adelen ikke ble betraktet som en fullverdig del av nasjonen. En antiaristokratisk holdning må ses i sammenheng med den framvoksende liberalismen og den moderne nasjonalismen.⁶³ Disse idéstrømningene la vekt på at folket var det viktigste nasjonale laget av befolkningen, og med idealer om likhet ble holdningen til aristokratiet og adelen i større grad negativ. I tillegg til dette var det et poeng at den tsjekkiske nasjonale bevegelsen først og fremst definerte seg språklig. Adelen var i beste fall tospråklig, mens bonden og til en viss grad byborgerne kun snakket tsjekkisk. I følge Jiří Rak ble bare de som snakket tsjekkisk ansett som tsjekkere. Dette var en holdning som i stor grad ble fastholdt også av historikerne som analyseres i denne studien. Palackýs teori om de grunnleggende forskjellene mellom slaverne og germaneren spilte en sentral rolle i forståelsen av adelen. Palacký hadde oppfattet det tsjekkiske samfunnet som et opprinnelig demokratisk samfunn. Med innflytelse fra tyskerne hadde derimot samfunnet blitt føydalisert, og adelens makt hadde blitt større. Dette var i stor grad et fremmet system for tsjekkerne, men de hadde vært nødt til å godta det for at de i det hele tatt skulle kunne overleve som nasjon. Palacký mente adelen hadde en plass i det tsjekkiske samfunnet, men den måtte for ikke å miste sin sosiale berettigelse, innordne seg etter “periodens tidsorden” det vil si

med nasjonsprinsippet.⁶⁴ Det kan sies at Palacký hadde et negativt syn på adelen fordi den fremmet et samfunnssystem som ikke var tsjekkisk og demokratisk, men samtidig kunne den være en del av nasjonen hvis den fremmet nasjonens idealer.

Antiadlige eller antiaristokratiske holdninger ble ikke bare knyttet til den nye adelen som kom til Bøhmen etter 1620. Denne nye adelen var av ulikt opphav (tysk, italiensk m.fl.) og kunne derfor betraktes som ikke-tsjekkisk. Men også den tsjekkiske adelen før 1620 ble, som vi har sett tidligere, framstilt i et lite flatterende lys. Det var vanlig å framstille den som egoistisk, materialisert og at den hadde mistet viktige tsjekkiske verdier i kontakten med “fremmede ideer”.⁶⁵ I tillegg til dette var det en oppfatning av at adelen ikke hadde stått for den nasjonale oppvåkningen.

I sin tolkning av årsakene til nederlaget på Bílá Hora har vi sett at Pekař ga adelen store deler av skylden. Han var heller ikke positivt innstilt til den utenlandske adelen som kom til Bøhmen etter 1620. Likevel var Pekař mer nyansert i sitt syn på adelen enn for eksempel Masaryk. Pekař skilte seg i vesentlig grad fra de andre i synet på adelens nasjonale tilhørighet, eller berettiget tilhørighet, og han pekte på at adelen hadde spilt en viktig rolle under den nasjonale oppvåkningen og senere i utformingen av politikken og samfunnet. Pekařs noe mere positive syn på adelen må ses i sammenheng med hans konservative grunnholdning til historie, liv og politikk.

Var det også slik at de negative holdningene til adelen hadde bakgrunn i at det var den som hadde forårsaket eller ble tillagt skylden for den tsjekkiske nasjonens nederlag på Bílá Hora? Flere historikere nevnte at den i første rekke ikke utkjempet en kamp for nasjonen i sin helhet, men for sine egne politiske og religiøse interesser. Den tok ikke i bruk den kraft som lå i folket, og som kunne gjort at utfallet hadde blitt et annet. I denne sammenheng er det en idealisering av husittertiden som ble sett på som en felles nasjonal kamp hvor hele folket hadde deltatt, ikke minst bonden.

Likevel må nok forklaringen på hvorfor det oppsto slike antiaristokratiske strømninger i like stor grad finnes i samtiden som i den rene historiske fortolkningen. Forestillingen om den tsjekkiske nasjonen som demokratisk var spesielt viktig. Ønsket om å framstille tsjekkerne som utpreget demokratiske og forkjempere for likhet og likeverd, gikk ikke sammen med understrekning av adelens betydning. Adelen var uttrykk for en elitekultur som ikke var forenlig med demokratiske ideer, og adelen hadde tradisjonelt holdt seg inne med Wien som ikke ønsket å fremme demokratiet. Adelen ble med andre ord sett på som konservative og som positivt innstilt overfor regimet og som et appendix på det. Siden store dele av den nasjonale eliten på 1800- og 1900-tallet var hadde en liberal og progressiv politisk tilnærming er det ikke underlig at de så den konservative adelen som en av sine fremste motstandere. De antiaristokratiske strømningene må også settes i sammenheng med rester av romantiske forestillinger som understreket det opprinnelige og naturlige. Selv om romantiske ideer ikke lenger var rådende tankegods, er det likevel mulig å se rester av slik tenkning. Det andre forholdet hadde med demokrati og gjøre.

Nasjonens indre og ytre makt

Et vanlig skille historikerne satte var mellom nasjonens “indre” og “ytre” makt.⁶⁶ Dette skillet betegner i vesentlig grad også forskjellen på nasjonens ulike befolkningsgrupper eller lag av befolkningen. Den “ytre” makt, som vil si den politiske makten, var forbeholdt adelen og byborgerskapet. Nasjonens ytre makt ble svekket etter nederlaget på Bílá Hora hovedsakelig ved at kongens makt økte og indirekte ved at en ny adel kom flyttende til Bøhmen.

Den andre og såkalt “indre” makten derimot var det folket som var i besittelse av. Denne nasjonens indre makt må forstås som folkets væremåte, moralske fundament og tro,

eller med andre ord knyttet til forhold som språk, tradisjoner og ikke minst religion forstått som husittisme. Det er også mulig å si at det var nasjonens sjel man betegnet som den indre makt. Denne indre makt ble i vesentlig grad det nasjonalt konstituerende og den grunnleggende basis for nasjonens eksistens. Det er derfor mulig å si at i all hovedsak ble “vanlige folk” (prostý lid) det vil si den tsjekkiske bonden og landsbyboeren, sett på som nasjonens viktigste samfunnslag, og den delen av befolkningen som i virkelig forstand konstituerte nasjonen. Nasjonens adel og byborgerskap ble sett på som mindre vesentlig for nasjonens eksistens, men samtidig ikke fullstendig utelukket fra å være en del av nasjonen.

Det synes som en rimelig tolkning at adelen ble sett på som nasjonens “interne konstituerende andre” ved siden av den tyskspråklige delen av samfunnet. Adelen ble historisk sett sett på som mindre opptatt av nasjonale spørsmål og mer av egen vinning og makt. Den hadde latt seg påvirke av en internasjonal kultur og dermed sett på som mindre nasjonale. Det jordnære og bofaste ble med andre ord oppvurdert i motsetning til det flyktige og mangslungne som adelen ble sett på som representanter for. I samtiden ble også adelen forbundet med samarbeid med keiseren og administrasjonen i Wien. Det er vist at det var overveiende stor enighet i slike forestillinger blant historikerne og ikke-historikerne. På dette spørsmålet var med andre ord overensstemmelse mellom faghistorikernes forestillinger og den allmene forestilling. Den eneste historikeren som i noe grad skilte seg ut var Pekař som var mer positivt innstilt overfor adelen. Dette har blitt forklart med hans konservative tilnærming til historien og politikken.

Den tsjekkiske nasjonens "konstituerende andre"

“Habsburgerne var historiens
forbannelse og nasjonenes ris for
dem som betrodde dem sitt styre.”⁶⁷

Til nå i dette kapittelet har vi sett hvordan tsjekkiske historikere oppfattet det spesifikke tsjekkiske, den tsjekkiske ånd og væremåte. Karakteriseringen av seg selv og sin nasjon skjer ofte i kontrast til noen “andre”. Distinksjonen mellom “oss” og “dem”, “vi” og “de andre”, er derfor sentral i dannelsen av identiteter. En gruppe avgrenser seg selv og definere seg selv i forhold til en annen gruppe ved å tillegge gruppene spesielle verdier, kjennetegn eller egenskaper. Det er derimot ikke alltid gitt hvem “de andre” er. Det kan tenkes én eller flere slike “andre” hvor noen av disse spiller en større rolle i utformingen av en identitet. I denne delen vil vi se hvordan historieskrivningen bidro til å fremme og befeste forestillinger om den tsjekkiske nasjonens konstituerende “andre”. Vi vil se at det i tsjekkisk forståelse av seg selv og verden omkring dem, var endring i betoning av hvem de definerte som sine fremste “andre”, men at det også var en viss stabilitet i dette bildet.

Hvem var den “andre”?

I utformingen av den tsjekkiske nasjonale identiteten har tyskere tradisjonelt blitt tildelt rollen som “andre”. Forfatteren og journalisten Jakub Arbes hevdet i 1895 at: “Om det forhold at den tsjekkiske nasjonens historie i virkeligheten ikke er annet enn en tusenårig kamp mot germanisering av Bøhmen er det ikke nødvendig å utbrodere”⁶⁸, og oppsummerte på en enkel måte den rådende oppfatning av den tsjekkiske historien og den tsjekkiske nasjonens forhold til tyskere. Arbes viste gjennom dette som må sies å være en “vulgærtolking” av Palacký

(Palacký hadde vektlagt at forholdet mellom tyskere og tsjekkere var preget av konflikt og samarbeid), for det første hvor sentral Palackýs historiefortolkning var for forståelsen av den tsjekkiske historien, og for det andre at den tsjekkiske historien måtte ses i forhold til tyskere og tysk historie.

Palacký selv hevdet i 1872 at den største feilen han hadde gjort var å ha “tillit til den tyske nasjonens fornuft og rettskaffenhet”⁶⁹, og revurderte med dette til en viss grad sitt overordnede syn på den tsjekkiske historien som “en evig kamp og samarbeid mellom slaver og germanere”. Palacký hadde alltid sett på den tyske fare som større enn den østerriks-habsburgske. Palackýs politiske tenkning hadde, i det minste fram til 1867, hatt som utgangspunkt at små nasjoner som den tsjekkiske, måtte forbli en del av det habsburgske monarkiet fordi det innebar en sikkerhet mot å bli oppslukt enten av Russland eller et Tyskland. Palackýs politiske tenkning og hans historieskrivning viser klart at det var tyskere som først ble definert som den tsjekkiske nasjonens konstituerende “andre”.⁷⁰ Samtidig må det understrekes at Palacký ikke bare så på forholdet mellom tyskere og tsjekkere som negativt fordi han var av den oppfatning at samarbeidet mellom de to hadde ført dem fremover og at de sammen ville nå et høyere moralsk nivå. Tyskere som nasjonens andre ble derfor ikke hos Palacký utelukkende en negativ “andre”. Det var i vesentlig grad “vulgærtolkningene” av Palacký som fremmet dette negative bildet av tyskere fordi de utelukket Palackýs presisering av samarbeidet mellom tyskere og tsjekkere, og kun la vekt på striden mellom dem.⁷¹

Et problem er hva tyskerne ble definert som. I og med at tsjekkerne i stor grad definerte seg selv språklig er det sannsynlig at de brukte det samme kriteriet for å definere tyskere. Med en slik definisjon betyr det at både tysktalende i Bøhmen og Mähren, tyskere bosatt i de områdene vi i dag kjenner som Tyskland og Østerrike kom inn under definisjonen. Problemet er at ingen av historikerne forsøkte å definere hva de mente med tyskere. Den eneste var Pekař som forsøkte å innføre et skille mellom lutheranske og katolske germanere. Siden det ikke går klart fram hva betegnelsen “tyskere” innebar synes det naturlig å dele “tyskere” inn i tre grupper. Den første gruppen vil jeg kalle “interne tyskere”. Det vil si de tyskere som bodde i Bøhmen og Mähren. Den andre gruppen for “ytre tyskere” som betegnet tyskere utenfor Bøhmen og Mähren, og til sist “habsburgere” som tysktalende i innen Habsburgmonarkiet. Grunnen til en slik gruppering er å vise at betegnelsen “tyskere” som nasjonens konstituerende andre ikke var et klart definert begrep, og at framstillingen av nasjonens “andre” kunne bety flere grupper.

Når vi skal undersøke hvordan den tsjekkiske konstituerende “andre” ble fremstilt kan det være fruktbart å skille mellom “ytre” og “indre andre”, forstått på den måten at Habsburg det vil si familiedynastiet var den “ytre makt” som hadde tatt seg til rette i Bøhmen og således framstilt som den tsjekkiske nasjonens “arvefiende”. På den andre siden hadde man de “indre andre” som besto av den befolkningen i Bøhmen og Mähren som ikke hadde tsjekkisk som førstespråk, og som heller ikke identifiserte seg med den tsjekkiske nasjonen men i større grad med det habsburgske monarkiet. Vladimír Klecanda (1920) snakket om “den utenlandske pesten (mor)” som kom til Bøhmen etter Bílá Hora, og det er her snakk om ikke-tsjekkiske adelsmenn som fikk eller kjøpte jordegods. Vladimír Klecanda mente disse nasjonalt fremmede var som en “pest som grep inn i hjertet av nasjonen”.⁷² Denne fremmede pesten, som i Klecandas tolkning var tyskere, klarte å avnasjonalisere den tidligere tsjekkiske adelen, og gjennom den “omfattende koloniseringen etter Bílá Hora ble de store åpne jordområdene beplantet av tyskere og slik tapt for nasjonen”, framholdt Klecanda.⁷³ I denne forstand kan man snakke om “indre andre”.

Habsburgmonarkiet: “Det er sant at til habsburgerne er det knyttet svært mye usympatisk”⁷⁴

Utviklingen av negative stereotypier og Habsburg som nasjonens “andre” utviklet seg og ble i større grad direkte uttalt i perioden 1880 til 1920. I det følgende vil jeg ta for meg hvilke syn historikerne hadde på Habsburgmonarkiet som nasjonens “andre”, og legge vekt på at habsburgmonarkiet ble framstilt som “andre” i flere sammenhenger; religiøst, politisk og ikke minst som “nasjonens arvefiende”.

I Masaryks framstilling av den tsjekkiske historien og dens mening presenterte han også tsjekkernes “andre”. Masaryk hadde ikke det samme syn på tyskere som hans inspirasjonskilde Palacký hadde hatt, og for Masaryk var det snakk om en helt annen og viktigere “andre”. Den tsjekkiske nasjonens “andre” var først og fremst den katolske kirken hovedsakelig representert ved det habsburgske monarkiet.

Som vist tidligere i dette kapittelet var Masaryk av den oppfatning at den tsjekkiske nasjonens og dens histories mening lå i en fullbyrdelse av sin humanitet. Humanitet var tsjekkernes misjon i verden. I perioden da nasjonen hadde vært inne i en nedgangsperiode, hadde en annen nasjon hatt anledning til å komme på banen med sin historiske “misjon”. Gjennom motreformasjonen ønsket den katolske kirken å bringe protestantene tilbake til den katolske folden, og i denne kampen spilte det habsburgske monarkiet en fremtredende rolle. I Masaryks øyne var den katolske kirken målbærer av det motsatte ideal enn det tsjekkerne hadde som sitt. På den måten kom den katolske kirken i Masaryks øyne til å bli tsjekkernes “andre”. Ett av Masaryks mange slagord, *Los von Rom*, må oppfattes i den retning at katolisismen representerte den rake motsetning til tsjekkernes idealer, og at den således var skadelig for nasjonen. På den katolske siden sto Habsburgmonarkiet og Østerrike som var i forbund med den katolske kirken, og som i følge Masaryk hadde en misjon og mening som var i tråd med den katolske kirken. Han hevdet videre at “Østerrike så i den [motreformasjonen] sin historiske misjon”⁷⁵. Det gikk ikke klart fram av Masaryks tekst om det fantes en østerriksk nasjon eller om den østerrikske meningen var knyttet til staten, keiseren eller til et østerriksk folk.

Interessant er det også at Masaryk la vekt på at den østerrikske meningen med historien ikke var bygget på tyske ideer eller var tyske i sitt utgangspunkt. Dette kan ha sammenheng med at tsjekkerne selv hadde tatt mye av sin inspirasjon fra tysk tenkning. Hvis tsjekkerne skulle skille seg fra østerrikerne er det vanskelig å forestille seg at de skulle ha den samme idébakgrunn. Ved Masaryks presisering av det ikke-tyske ved østerrikeres misjon ble derfor ikke tyskere den tsjekkiske nasjonens sentrale “andre”. Dette er påfallende tatt i betraktning den lange tradisjonen det hadde vært, og som Palacký i stor grad hadde befestet, for å anse tysker for nasjonens “andre” og hovedmotstandere.

Dette var et av de få punktene hvor Masaryk ikke fulgte Palackýs tolkninger. Grunnen til denne forskjellen kan finnes i politiske og religiøse forhold. Masaryks syn hadde i stor grad sammenheng med hans aversjon mot konservatisme, og Habsburgmonarkiet ble sett på som utpreget konservativt. Palacký hadde et mer pragmatisk syn på Habsburgmonarkiet som en garantist for tsjekkerne mot at de ikke skulle bli klemmt mellom Russland og et Tyskland.⁷⁶ Av denne grunn ble ikke Habsburgmonarkiet tsjekkernes fremste motstander. I tillegg var det vanskeligere for Masaryk å framstille tyskere, i stor grad protestanter, som religiøse “andre” siden han selv hadde lagt vekt på de religiøse ideene som vesentlig for den tsjekkiske nasjonen. Den tyske protestantismen sto tross alt nærmere tsjekkernes husittisme. Det siste elementet i denne forklaringen går på at den tsjekkiske eliten under den nasjonale oppvåkningen på begynnelsen av 1800-tallet hadde latt seg inspirere av tysk tenkning, selv om denne etter Masaryks syn var overvintret tsjekkisk tankegods. Dette gjorde det sannsynligvis vanskeligere for Masaryk å betrakte tyskere som nasjonens “andre” i og med at de hadde det

samme idégrunnlaget for sin nasjonale eksistens. Derimot var det lettere for ham å utpeke det katolske og konservative Habsburgmonarkiet som konstituerende “andre”.

Når vi nå har sett at Masaryk framstilte den katolske kirken og Habsburg som nasjonens “andre” er det viktig å understreke at Masaryk på flere steder hevdet at kjærlighet til fedrelandet og nasjonen ikke måtte bli ensbetydende med hat til andre nasjoner og til ens motstandere.⁷⁷ Det kan derfor være grunn til å nedtone Masaryks ønske om å sette Østerrike og Habsburgmonarkiet i et negativt lys, og at han i stedet ønsket å konstaterte de ulike nasjonale og historiske meningene han mente tsjekkerne og østerrikerne hadde. Like fullt er det snakk om at han framstilte en “andre”, og det kan heller ikke være tvil om at flere etter ham fulgt hans tolkningslinje.

Masaryks syn på Habsburg som den tsjekkiske nasjonens “andre” var begrunnet ut i fra et religiøst utgangspunkt, og i tråd med dette synet inntok historikeren Jaroslav Prokeš i 1920 et lignende standpunkt, men i en skarpere og mer radikal språkbruk samtidig som han fremmet en klar forestilling om Habsburgerne og den katolske kirken ikke bare som motstandere men også som direkte “fiender”:

“Heller ikke i dag kan vi glemme Bílá Hora fordi vi fortsatt er dens arvinger. Vi må hele tiden være oss bevisste at ikke bare Habsburgerne men også Roma var og fortsatt er vår erkefiende.”⁷⁸

Lignende forestillinger og tolkninger av Habsburgmonarkiet og den katolske kirken som “fiender” uttrykte også Jan Herben og Zdeněk Nejedlý. I Herbens øyne var et utpreget karakteristika ved Habsburgmonarkiet at det ikke selv sto for noen verdier og store ideer, men at det var å betrakte som “løpegutter” for den katolske kirken. I følge Herben hadde den katolske kirken full kontroll over monarkiet og brukte det som sitt instrument i kampen mot protestantismen.⁷⁹ Underforstått var det selvfølgelig slik at den tsjekkiske nasjonen bevisst kjempet for sine ideer og idealer.

Enda klarere enn Herben uttrykte Zdeněk Nejedlý denne forestillingen om Habsburgmonarkiet som tsjekkernes religiøse motpol. Tittelen på Nejedlýs polemiske bok fra 1920, *Bílá Hora. Habsburg og den tsjekkiske nasjonen* (*Bílá Hora. Habsburg a český národ*), angir Nejedlýs syn på habsburgfamiliens tette forhold til den tsjekkiske historien og den tsjekkiske nasjonen. I forholdet mellom tsjekkerne og habsburgerne støtte to ekstremer sammen, og med Nejedlýs ord: “den frihetstenkende tsjekkiske og den åndelige og politisk voldelige spansk-katolske”⁸⁰. Her viste også Nejedlý at habsburgerne i Wien ikke hadde sin egen idébasis, men at den var hentet fra katolisismen i en spansk forkledning, det vil si jesuitterordenen.

I følge Nejedlý var den tsjekkiske nasjonen og den habsburgske familien som to uforenlige krefter, som to verdener, hvor tsjekkerne på den ene siden representerte edle moralske verdier og ideer, mens habsburgerne representerte den personlig vinning.⁸¹ I den grad Habsburgerne ble tillagt verdier var de av en maktpolitisk og undertrykkende karakter. Selv om Nejedlý ikke uttrykte det direkte synes han her å være på linje med Palackýs tese om de polare krefter i verden som historiens drivkraft. I denne forbindelse mente Nejedlý at den tsjekkiske nasjonen og den habsburgske familien var bærere av verdier og moral som sto i en absolutt kontrast til hverandre.

I forholdet til religiøse spørsmål var det spesielt stor kontrast mellom familien og nasjonen. Det var ikke bare en forskjell i hvilken konfesjon de tilhørte, men også en avgrunn mellom hvilke verdier de satte høyest. “Habsburgerne hadde aldri forståelse for tankens, ideens og prinsippets verdi og moralske betydningen”⁸², hevdet Nejedlý. Dette mente han hadde gjort utslag i at tsjekkerne alltid hadde respektert religionsfriheten, mens habsburgerne hadde den

oppfatning at alle deres undersåtter skulle tenke og tro det samme som dem. Habsburgerne hadde alltid knyttet familiens sak til den katolske sak. I en ikke helt gjengs akademisk terminologi uttrykte Nejedlý forskjellen mellom tsjekkere og habsburgere på det religiøse området:

“Hvor fjern, ja hvor avskyelig er ikke alle disse tilbøyelighetene hos den habsburgske familien for *den tsjekkiske sjelen*! I den flammet det alltid [...] en klar, offervillig og uselvvisk *kjærlighet til friheten*, først og fremst til tanke- og moralfrihet, men senere også til politisk og sosial frihet.”⁸³

Det er tidligere hevdet at Nejedlý på lik linje med Palacký mente at det eksisterte to uforenlige krefter i historien, representert ved tsjekkerne og habsburgerne. Nejedlýs framstilling av disse to kulturenes kamp seg i mellom var også etter Palackýs mal om den evige kamp som hadde preget historien. Kampen mellom Habsburg og tsjekkerne var ikke over med slaget på Bílá Hora, men den fortsatte på lik linje som den hadde forløpt i de foregående hundre årene, hevdet Nejedlý.⁸⁴ Det kan se ut til at Nejedlý her anla et Palacký-inspirert syn på historien hvor det har stått en “evig” strid, ikke mellom slaver og germanere som Palacký hevdet, men mellom tsjekkere og habsburgere. Dette kan være med på å forklare at Nejedlýs synspunkter var svært like de Masaryk hadde fremmet på 1890-tallet. Det er tidligere nevnt at Nejedlýs utvikling som historiker gikk i retning av tilnærming til Masaryks tolkninger. I framstillingen av tsjekkernes “andre” er dette spesielt synlig. I følge Král var det Nejedlýs vennskapet med forfatteren Alois Jirásek som gjorde at han nærmet seg Masaryk og gikk bort fra Goll-skolens syn på historien.⁸⁵

Vurderingen av Habsburgmonarkiet som nasjonens “andre” hadde ikke bare sammenheng med religion, men også politiske forhold ble trukket inn. Politisk sett ble Habsburgmonarkiet sett på som et meget konservativt monarki, og på dette området skilte de seg vesentlig fra den tsjekkiske nasjonen som mange yndet å framstille som utpreget liberal. Jan Herben var av den klare oppfatning at habsburgerne var reaksjonære. I følge ham var deres slagord: “Å restaurere de gamle forholdene”, og han hevdet videre at “hva Habsburg er og hva utvikling er, det levde alltid i et fiendtlig forhold.”⁸⁶ Habsburgerne stanset med andre ord tiden.

I sammenheng med at Habsburg ble sett på som politiske “andre” tilhørte også metaforen “Praha-Wien”. Dette motsetningsparet kan også finnes igjen hos Pekař.⁸⁷ I denne språkbruken ble Wien ensbetydende med “makt” mens Praha ble en tidligere hovedstad frarøvet sin makt og status. Bruken av motsetningsparene Praha-Wien var derfor også et bilde på “oss” som maktløse og “de” som maktinnehavere.

Habsburgerne som en annen verden

Som en foreløpig oppsummering er det ingen fare å hevde at habsburgerne ble framstilt i et svært negativt lys. De ble oppfattet som egoistiske, løgnaktige, utakknemlige, svikefulle og uten høyere verdier. Alt ved det habsburgske var det motsatte av det tsjekkiske. De ble betraktet som tilhørende en “annen verden”. Habsburg ble den tsjekkiske nasjonens “andre” spesielt på det religiøse og politiske området.

Det kan se ut til at fra 1880-tallet gikk den “andre” i tsjekkisk selvforståelse hos flere historikere i større grad over fra å være tyskere til å bli habsburgere og østerrikere. Vi kan si at de antihabsburgske holdninger ble sterkere på begynnelsen av 1900-tallet, og kulminerte med opprettelsen av Tsjekkoslovakia. Grunnen til de voldsomme antihabsburgske utfallene etter 1918 kan muligens ha sammenheng med at tsjekkerne hadde frigjort seg fra “det østerrikske åket” og at alt oppspart hat til Habsburgmonarkiet og Østerrike kunne få fritt utløp. Det skal

heller ikke utelukkes at det antihabsburgske synet hadde sammenheng med programmet “gjør godt for Bílá Hora”, hvor målet var å bevisstgjøre den tsjekkiske befolkningen om hvilken lidelse det katolske Habsburgmonarkiet hadde påført nasjonen.

Samtidig må det understrekes at å se på Habsburg som den fremste “andre” bare var én retning blant historikerne. Det fantes andre som ikke i samme grad la vekt på Habsburg som nasjonens “andre”. Blant dem befant blant annet Josef Pekař seg. Det har blitt hevdet at “hat eller motstand mot den tyske nasjonen, spesielt mot tyskere i landet [Bøhmen og Mähren]” var fremmed for Pekař.⁸⁸ Dette er det mulig å hevde, men vi kommer likevel ikke utenom det faktum at Pekař framstilte tyskere, også de innenfor Bøhmen og Mähren, som den tsjekkiske nasjonens “andre”. I sammenheng med Pekařs framstilling av forholdet mellom tsjekker og tyskere under den bøhmiske oppstanden hadde han hevdet at “tyskerne hadde sveket” sine tsjekkiske trosfrender.⁸⁹

Pekař kan etter min mening ikke forstås annerledes enn at han mente det var noe uforenlig mellom tsjekker og tyskere. Dette kom også klart til uttrykk i Pekařs vurdering av den nye adelen som bosatte seg i Bøhmen etter 1620. Om denne gruppen hevdet Pekař blant annet at “den nye adelens sjel” ikke var egnet for den tsjekkiske nasjonen.⁹⁰ Gjennom karakteristikken Pekař ga av de ulike typene germanisering den tsjekkiske nasjonen hadde stått overfor var det klart at han så den katolske habsburgske germaniseringen som mindre farlig enn den protestantiske tyske. Dermed nedtonet han også Habsburgmonarkiet som nasjonens “andre”. Gjennom flere polemikker med tyske historikere hadde Pekař understreket at tsjekkerne kulturelt skilte seg fra tyskerne, og at det ikke var tyskerne som hadde sivilisert tsjekkerne, men heller tvert imot.⁹¹

Hos Pekař kan vi altså se at han i større grad vektla tyskere som nasjonens konstituerende “andre”. På mange måter sto Pekař nærmere det syn Palacký hadde uttrykt, og han skilte seg vesentlig fra Masaryks framstilling. Grunnen til Pekařs mer positive syn på Habsburgmonarkiet og Østerrike må ses i sammenheng med hans konservatisme, og hans oppfatning av at den beste løsningen for den tsjekkiske nasjonen var å fortsatt være en del av monarkiet. Dette synet delte han med Jaroslav Goll, og parallellene til Palackýs oppfatning om den beste løsning for tsjekkerne eksistens synes å ha vært klare. Det er også naturlig å tenke seg at Pekař som katolikk hadde mer til overs for et katolsk monarki enn det Masaryk hadde.

Endringer i synet på “andre”

Den tsjekkiske historikeren Josef Kočí har ment å kunne observere at den tsjekkiske nasjonalismen på slutten av 1800-tallet ble mer antiklerikalsk, antitysk og mindre åpenlyst, antidynastisk.⁹² Hvis det med antidynastisk forstås antihabsburgsk er det er grunn til å tilføye til Kočí's observasjon at de antidynastiske holdningene ble mer og mer åpenbare mot slutten av 1800-tallet og begynnelsen av 1900-tallet. Jiří Rak har hevdet at det i den andre halvdel av 1800-tallet ble utviklet negative stereotypier om habsburgerne som en av mange fiender av nasjonen.⁹³ Det er derfor rimelig å hevde at det fant sted en utvikling fra å se på “tyskere” som nasjonens “andre” til at “habsburgmonarkiet” overtok denne rollen, og at de antidynastiske holdningene ble styrket ut de første tiårene av 1900-tallet. Det kan på den andre siden hevdes at gjennom antihabsburgske holdninger ble det antidynastiske, antiklerikalske og antityske forent i en generell negativ holdning til habsburgmonarkiet.

Hvis Kočí's og Raks observasjoner er riktige, er det grunn til å hevde at framstillingen av den “andre” i historikernes tekster fra 1880-tallet av og til de første årene etter første verdenskrig, i liten grad var tilsørt. På spørsmålet om historikernes framstillinger av nasjonens konstituerende “andre” var i tråd med den rådende allmene forestilling eller ikke, må det besvares med både et ja og et nei. For det første kan det hos Masaryk finnes sterke elementer av

negative holdninger til Habsburgmonarkiet. Masaryk avviste forestillingen om at tyskerne var “innvandrere og okkupanter” i de tsjekkiske områdene, og understreket tsjekkernes og tyskernes sameksistens.⁹⁴ På den andre siden gjentok og understreket Masaryk på flere steder at man ikke måtte utvikle sin egen nasjonalisme til å bli hat til andre nasjoner. Hvis vi bruker Kočís observasjoner om antiklerikalske, antityske og antidynastiske strømninger på Masaryks framstillinger, ser vi at en slik karakteristik bare delvis er dekkende for Masaryks syn. På den ene siden kan antiklerikalske og antidynastiske holdninger uten tvil finnes hos Masaryk, mens det er tilsvarende vanskelig å beskyldre Masaryk for å ha klare antityske holdninger.

Det også vist at Masaryk langt på vei er fikk støtte fra Nejedlý og Herben. Hos Nejedlý var det antihabsburgske klart synlig, og han nedtonet i noe grad negative forestillinger overfor tyskere. Det samme gjaldt for Herben.

Den historikeren som i liten grad framstilte habsburgmonarkiet i et negativt lys var Josef Pekař. Hvist nok kan det også hos ham finnes tilløp til negative holdninger overfor habsburgmonarkiet, men i større grad understreket han “den tyske fare” blant annet gjennom faren for germanisering.

Konklusjonen på dette må bli at historikerne bare delvis var i overensstemmelse med den allmene forståelsen av den tsjekkiske nasjonens “andre”. Synet på tyskere som nasjonens hovedmotsatndere finnes sterkest hos Pekař, men i mindre grad hos de andre. På dette området var altså Pekař mer på linje med Palacký enn Masaryk, Nejedlý og Herben. Det var et skille mellom Masaryk, Herben og Nejedlý på den ene siden og Goll, Pekař på den andre i synet på Østerrike og Habsburg. Dette skillet må i stor grad forklares med disse to gruppens ulike politiske holdninger. Pekař var mindre skeptisk til Østerrike og Habsburg enn han var til Tyskland, og på dette området var han nært opp til Palackýs Austroslavisme. Med hensyn til politikk sto han sammen med Jaroslav Goll under hele første verdenskrig på det standpunkt at den tsjekkiske nasjonen hadde det best innen rammen av Østerrike. Det er i Pekařs tilfelle mulig å følge en linje fra Rezek og Goll. Interessant er det derfor å se at Masaryk som bygget mye av sin historiefortolkning på Palacký, ikke fulgte ham på dette området.

Oppsummering

Det er i dette kapittelet vist at språket var et av de mest sentrale elementene i den tsjekkiske selvforståelsen. Den tsjekkiske nasjonale bevegelsen på begynnelsen av 1800-tallet definerte seg og sitt program først og fremst språklig. Denne linjen hvor språklige krav og arbeid ble fortsatt gjennom hele 1800-tallet. Også etter 1880 ble språket oppfattet som et vesentlig nasjonalt konstituerende element. Således var det liten eller ingen forskjell i oppfatningen før og etter 1880. Det var likevel en forskjell som først og fremst dreide seg om betoning av språket som nasjonalt konstituerende. Dette er i stor grad forklart ut i fra forhold i samtiden. På det språklige området hadde tsjekkerne oppnådd mye gjennom språkreformer innen administrasjonen og opprettelsen av et tsjekkisk universitet. I større grad enn tidligere følte tsjekkerne seg tryggere på seg selv kulturelt og språklig. Kampen for språket sto ikke lenger først på den politiske og nasjonale kampens dagsorden. Et annet forhold som kan forklare denne nedtoningen av språket er at romantikkens idéhegemoni som hadde vektlagt språkets betydning for den nasjonale selvforståelse, var brutt.

I større grad ble religionens betydning som nasjonalt konstituerende vektlagt. I synet på religionen som et karakteristisk trekk ved nasjonen er det ikke funnet vesentlige forskjeller mellom historikerne og ikke-historikerne hverken før eller etter 1880. Husittismen ble

framhevet som det klareste bevis på at den tsjekkiske nasjonen hadde vært viktige bidragsytere til siviliseringen av Europa. Gjennom husittenes tanker og ideer hadde tsjekkernes kjærlighet til frihet og likhet uttrykt seg. Med andre ord var ble den tsjekkiske nasjonen framstilt som en *avant-garde*-nasjon som først hadde fremmet liberale og demokratiske ideer.

Selv om det var bred enighet om den store betydningen husittismen hadde hatt i tsjekkisk historie var det likevel noe uenighet om hvorvidt husittismen var den eneste rette tro for tsjekkerne. På dette spørsmålet var det et klart skille mellom ikke-historikerne Masaryk og Herben og historikeren Pekař. Masaryk og Herben hadde i stor grad fremmet tanker om en “to-kultur” eller to-nasjons-lære” ved å hevde at det fantes en katolsk og en husittisk tsjekkisk nasjon. Implisitt i dette skillet lå det hos Masaryk og Herben at kun den husittiske nasjonen kunne betraktes som ekte tsjekkisk. Dette synet ble kraftig kritisert av Pekař som hevdet at slike tanker bare bidro til å splitte nasjonen i en periode hvor samhold var viktigere enn noen sinde. Forskjellen mellom disse to grupperingene kan i stor grad forklares med deres ulike personlige forhold til troen. Masaryk var protestant, mens Pekař var katolikk. Masaryk selv mente dette var hovedgrunnen til uenigheten mellom ham og Pekař, mens andre har hevdet at Pekař ikke blandet sin egne tro inn i sitt virke som historiker. Likevel kan det ikke utelukkes at hans egen tro spilte en vesentlig rolle for hvordan han oppfattet forholdet mellom religionen og nasjonen.

Større forskjell mellom historikerne og ikke-historikerne var det på spørsmålet om hvem den tsjekkiske nasjonens konstituerende “andre” måtte betraktes som. Heller ikke på dette spørsmålet gikk skillet etter faggrensene. Det er blitt vist at de generelt sett mer konservativt innrettede historikerne anså tyskere som nasjonens fremst hovedmotstandere. Dette gjaldt i første rekke Pekař og Goll. Dette synet hadde klare paralleller til den tradisjonelle oppfatningen av nasjonens “andre” som Palacký sterkt hadde bidratt til å befeste.

I motsetning til denne linjen har det blitt vist at Masaryk i større grad framhevet habsburgmonarkiet som nasjonens “andre”. For Masaryk var dette begrunnet ut i fra at habsburgerne var katolikker. Det ser med andre ord ut til at det var en sammenheng mellom historiefortolkernes tro og deres framstilling av nasjonens konstituerende “andre”. Dette styrkes videre ved at Masaryks tolkningslinje fikk støtte fra Herben og historikeren Nejedlý, og ved at Pekař i større grad hadde understreket tyskernes rolle som “andre”. På den andre siden skal det heller ikke legges skjul på at politiske oppfatninger kan ha vært medvirkende til framstillingen av tsjekkernes “andre” som for eksempel at man hadde ulik oppfatning av tsjekkernes plassering i Europa, det vil si innenfor eller utenfor habsburgmonarkiet.

Konklusjon

Innen nasjonalismeteorien snakkes det ofte om en nasjons nedgangsperiode som ett element innen en nasjonal mytologi om nasjonens vekst, fall og gjenfødelse¹. Uomtvistelig var dette tilfelle for synet på mange nasjoners historie. En myte om en nasjons fall og nedgangsperiode trenger derimot ikke å ses på som én myte, men kan betraktes som flere ulike myter avhengig av hvilke forhold som ble tillagt vekt i tolkningene. Selv om det fantes forskjellige måter å se fallet på, fantes det fellestrekk ved at de tok utgangspunkt i samme hendelser eller perioder, og det var en oppfatning av at det hadde funnet sted et fall og en nedgangsperiode for nasjonen. I tsjekkisk historiefortolkning har dette forholdet vært framtrødende. Det mest framtrødende og allment aksepterte syn har vært at nederlaget på Bílá Hora i 1620 innebar begynnelsen på en nedgangsperiode i tsjekkisk historie og en periode preget av nasjonal undertrykkelse.

Denne studien har hatt som siktemål å undersøke tsjekkiske historikeres framstilling av denne perioden med hensyn til hvilke tolkninger og forestillinger som ble fremmet. Faghistorikernes tolkninger etter 1880 har blitt sett i forhold til tidligere tolkninger fra faghistorisk hold på den ene siden, og allmene forestillinger om nasjonens historiske nedgangstid på den andre. Utgangspunktet har vært en antakelse om at den historiske bevisstheten ble skapt i et spenningsfelt mellom en allmen og en faghistorisk forståelse av historien, og spørsmålet har vært hvilken rolle faghistorikerne etter 1880 spilte i denne prosessen. Det har også vært et mål å undersøke historikernes framstilling av det nasjonalt konstituerende for å se om slike framstillinger var i tråd med eller skilte seg fra allmene betraktninger og forståelse av nasjonens egentlige vesen.² Med andre ord har det blitt stilt spørsmål om hvilken rolle historikerne spilte i dannelsen av synet på historien og nasjonen. Et annet spørsmål var om det var historikerne som spilte den viktigste rollen i denne forståelsen eller om det var andre fortolker som bidro i større grad, og for det tredje om historikerne bidro til å fremme, bekrefte eller avvise nasjonale myter og historiske konstruksjoner. Problemet kan formuleres på en annen måte: hva slags historisk bevissthet ble skapt, og hvem skapte den?

Bílá Hora “en grenseløs ulykke”?

I tsjekkisk allmenforståelse av Bílá Hora ble det satt et entydig likhetstegn mellom dette slaget og innledningen til nasjonens nedgangstid og lidelsesperiode. Denne perioden i tsjekkisk historie som grovt regnet strakte seg fra 1620 og til slutten av 1700-tallet fikk betegnelsen “mørket” (temno). Bílá Hora ble av forfattere og journalister, som i denne oppgaven er brukt som målbærere for den allmene, ikke-faghistoriske forståelsen av historien, sett på som et nasjonalt symbol og en betegnelse som ble forstått som lidelse og undertrykkelse. I framstillingen av Bílá Hora ble det tatt i bruk metaforer som understreket denne lidelsen. Eksempler på dette er sammenligninger av Bílá Hora som tsjekkernes Golgata, og dagen for nederlaget som nasjonens *dies irae*.

Blant historikerne før 1880 har vi sett at synet på Bílá Hora var delt i to hovedretninger mellom Palacký- og Tomek-linjen. Skillelinjen mellom disse retningene gikk i synet på hvorvidt det tsjekkiske nederlaget var en tragedie eller en redning for nasjonen. Palacký-linjen lå tette opp til den allmene forståelsen, og det er sterk grunn til å anta at Palacký hadde stor

påvirkning på den allmene forståelsen av historien generelt og Bílá Hora spesielt. Grunnen til forskjellene i tolkningene bunnet først og fremst i synet på religionens betydning i den tsjekkiske historien. Tomek som var katolikk, mente at husittismen var en feilaktig og skadelig religiøs retning. Nasjonen hadde gjennom husittismen fjernet seg fra resten av Europa. Bílá Hora og den katolske motreformasjonen ble i Tomeks tolkning derfor redningen for nasjonen og dens religiøse tilnærming. Denne tolkningen sto i skarp kontrast til Palackýs vektlegging av den viktige rollen husittismen hadde spilt i tsjekkisk historie. Husittismen ble for Palacký nasjonens viktigste idégrunnlag.

I tillegg til ulik oppfatning av religionens betydning var det også et politisk skille mellom dem. Palacký og Tomek var politiske motpoler hvor Palacký var liberal mens Tomek var konservativ og ikke på noen måte var like positivt innstilt til demokratisk styreform. I følge Tomek var det habsburgske eneveldige styre som ble styrket etter Bílá Hora en garanti for at Bøhmen ikke gikk i samme politiske retning som Polen på 1700-tallet, hvor aristokratiet med sitt oligarki hadde svekket staten.

I denne analysen er det vist at historieskrivningen etter 1880 ikke videreførte denne todelingen i tolkningene av Bílá Hora. Til tross for at det fantes historikere som delte Tomeks syn på politikken og personlige religiøse tro, som blant annet Josef Pekař, var det ingen som videreførte Tomeks tolkningslinje. I all hovedsak kan vi si at historikernes tilnærming til Bílá Hora var i tråd med den linjen Palacký hadde lagt grunnen for. Ingen historikere etter 1880 presenterte nytolkninger som kullkastet Palackýs allerede etablerte syn. Dette synes i noe grad underlig siden Goll-skolen hadde som program å revidere Palackýs historieoppfatninger. Grunnen til at likhetene med Palackýs syn var så store kan i vesentlig grad sies å være at den var innarbeidet i tsjekkernes forståelse av historien, og at det derfor var vanskelig for historikerne å vike fra den i alt for stor grad for ikke å bli sett på som “unasjonale”. Palackýs tolkninger hadde med andre ord satt klare rammer og begrensninger for nasjonale nytolkninger av historien.

Historikernes forklaring på hvorfor den bøhmiske oppstanden brøt ut ble i første rekke forklart med kampen for religionen, det vil si den husittiske troen, og religionsfriheten. Josef Pekař, Kamil Krofta og ikke-historikeren Tomáš G. Masaryk brukte alle en slik forklaring. I mindre grad ble nasjonale forhold lagt til grunn som årsaksforklaring. Den eneste som klart uttrykte at nasjonale momenter hadde vært viktigst var Zdeněk Nejedlý. Nejedlý mente at tsjekkernes trang til å frigjøre seg fra Habsburgmonarkiet var viktigere, men hevdet også at religionen hadde spilt en rolle. Likevel er det mulig å si at alle forklaringene hadde i det minste ett fellestrekk ved at de tilla oppstanden og dens ledere ideelle motiver for sine handlinger. Tsjekkerne kjempet ikke bare for seg selv, men også for resten av Europa gjennom sin kamp for religionsfriheten og mot den ufriheten de mente Habsburgmonarkiet la.

Men det er likevel ikke mulig å helt utelukke de nasjonale elementene i forklaringene som Pekař, Krofta og Masaryk ga. Grunnen til det er at religionen i stor grad ble sett på som den tsjekkiske nasjonens viktigste fundament. Husittismen ble sett på som en tsjekkisk form for kristendom. Således kan det sies at når det ble hevdet at den bøhmiske oppstanden i første rekke var en religiøs oppstand, var det samtidig en nasjonal oppstand.

I forklaringen av hvorfor den bøhmiske oppstanden brøt ut er det vanskelig å sammenligne med en allmen forestilling. Grunnen ligger i at dette spørsmålet i liten grad var gjenstand for interesse hos journalister og forfattere så langt det har vært mulig å få klarhet i. Sammenlignet med Palackýs oppfatning og hans vektlegging av tsjekkerne som forkjempere for religionsfriheten ser vi klare paralleller til framstillingene etter 1880.

I kontrast til forklaringen av den bøhmiske oppstanden var det nasjonale elementet i mye sterkere grad framtrædende i forklaringen av det tsjekkiske nederlaget. I kampen mot katolikkene og Habsburgerne hadde ledelsen for oppstanden ikke klart å vekke det brede lag

av befolkningens interesse, ble det hevdet. Det nasjonale sinnelag hadde ikke blitt utnyttet til fulle slik det hadde blitt under husitterkrigene på 1400-tallet. Nasjonen hadde ikke stått samlet, og derfor hadde de lidd nederlag. En slik forklaring var i tråd med den allmene forestillingen om hvorfor det hadde gått så galt på Bílá Hora.

Det er i innledningen pekt på at det var en potensiell konflikt mellom de vitenskapelige normene historikerne arbeidet etter, og ønsket om å virke til å fremme nasjonale vurderinger og standpunkter. Kravet om objektivitet og sannhet kunne sette grenser for historikernes nasjonale ideologiproduksjon. Spesielt har det vært interessant å spørre om historikerne felte moralske dommer over historien. Slike dommer ville kunne medføre en konflikt med kravet om objektivitet i framstillingene. I enkelte tilfeller har vi sett at historikerne satte seg til doms over historien. Det kanskje klareste eksempelet var i tilknytning til den bøhmiske oppstandens lederskap og dens manglende evner til nasjonalt oppbyggende arbeid. I dette tilfellet satte historikerne seg ut over de vitenskapelige retningslinjene. Samtidig uttrykt de gjennom slike verdiutsagn og moralske dommer et nasjonalt budskap.

Forklaringene historikerne ga av nederlaget kan settes inn i en lang tradisjon i tolkningen av den tsjekkiske nasjonen og dens historie. Den tsjekkiske litteraturforskeren Vladimír Macura har ment å kunne se en linje preget av en “flagelantisk” eller “maschokistisk” tolkning av den tsjekkiske historien og nasjonen.³ En slik beskrivelse er det også mulig å sette på historikernes framstillinger av årsakene til det tsjekkiske nederlaget i 1620. Det var først og fremst feil og mangler ved tsjekkerne selv som hadde forårsaket ulykken og tragedien.

Tittelen på denne studien henspiller på Josef Pekařs utsagn om at Bílá Hora hadde vært en grenseløs ulykkefor den tsjekkiske nasjonen. Pekař selv satte ikke spørsmålstegn ved dette utsagnet. Men som det er argumentert for i denne analysen er det rimelig å stille spørsmål om historikerne faktisk mente Bílá Hora var den stor tragedien i tsjekkisk historie. Det var ikke bare Pekařs, men også i de andre faghistorikernes inkludert ikke-historikeren Masaryks framstillinger av Bílá Hora, at det kom til uttrykk synspunkter som tydet på at de ikke mente det. På spørsmålet om historikerne betraktet Bílá Hora som innledningen til nasjonens nedgangstid og fallet i seg selv, var det en rungende samstemthet blant dem. Ingen av historikerne så på Bílá Hora verken som fallet i seg selv eller som innledningen til nedgangstiden. Nejedlýs utsagn om at en nasjon ikke kunne gå under som følge av ett militært nederlag, er et klart eksempel på historikernes syn. Det er først og fremst i tilknytning til synet på Bílá Hora som innledningen til nedgangstiden at det er mulig å snakke om et klart skille og diskrepans mellom den faghistoriske og den allmenne historiske forståelsen. Fra faghistorisk hold ble det ikke satt et likhetstegn mellom nederlaget i 1620 og nasjonens fall, dette til tross for at de så på nederlaget som en stor nasjonal tragedie.

Blant historikerne var det i større grad uenighet om nedgangen hadde startet før eller etter Bílá Hora. Både Masaryk og Pekař mente at nasjonen hadde opplevd en periode preget av nasjonalt moralsk fall før den bøhmiske oppstanden og slaget på Bílá Hora. Masaryk begrunnet dette med at tsjekkerne hadde mistet sitt husittiske idégrunnlag. Pekařs forklaring gikk i den samme retningen som Masaryks, men han vektla i større grad at det var innflytelsen fra tysk tenkning og lutheranismen som hadde forårsaket denne moralske svekkelsen. På den andre siden finner vi Krofta og Nejedlý som i større grad vektla at fallet kom etter Bílá Hora. Krofta hadde hevdet at den moralske standard og høyverdighet i Bøhmen ikke var verre enn i andre land, og må derfor tolkes dithen at fallet kom i en senere periode. Nejedlý var klarere på dette punktet, og mente nasjonens nederlag ikke kom før på 1700-tallet.

Heller ikke i synet på nedgangsperioden var historikerne i overensstemmelse med den allmene historieførståelsen. Skjønnlitterære forfattere som Václav Beneš Třebízský og Alois Jirásek hadde betegnet perioden fra 1620 til slutten av 1700-tallet som “mørket” (temno).

Spesielt Pekař og Nejedlý utfordret en slik forståelse av nedgangsperioden som et totalt “mørke”. I følge Pekař var det mulig å se lyspunkter, og samfunnet hadde utviklet seg også i denne perioden. Nasjonen hadde vokst seg sterkere og en moderne nasjonal identitet hadde utviklet seg. Disse forholdene hadde i følge Pekař lagt grunnen for den nasjonale oppvåkningen på 1800-tallet.

I forhold til Palackýs syn på nasjonens nedgangstid kan vi se at spesielt Masaryk og Pekař i overveiende grad var på linje med hans tolkning. Palacký hadde hevdet at nasjonens nedgangstid hadde startet med føydaliseringen av det tsjekkiske samfunnet på 1400-tallet.

Det er argumentert for i denne analysen at i første rekke faghistorikerne, men også ikke-historikeren Masaryk, i vesentlig grad var i utakt med den allmene forestillingen om Bílá Hora som nasjonens fall. Historikerne var mer nyanserte i sine betraktninger, og så ikke på ett militært nederlag som årsaken til det dype nasjonale nederlaget. Det var en forskjell mellom den faghistoriske og den allmene forståelsen med hensyn til synet på Bílá Hora som et entydig brudd i historien eller som et uttrykk for en lang nasjonal nedgangsprosess. På mange måter er det mulig å konkludere med at historikerne gikk imot den allmene forståelsen og forsøkte å revurdere den. Derfor kan det stilles spørsmål om historikerne ikke var så nasjonale i sin historieskrivning som man skulle kunne anta? Det er pekt på at historievitenskapen satte visse begrensninger for hvordan historikerne kunne framstille historien. I første rekke var det snakk om at kravet til objektivitet og sanndruelighet var sterkt. Disse forholdene hadde Goll-skolen lagt stor vekt på. Kravet til objektivitet og sannhet satt med andre ord begrensninger på historikernes nasjonale framstillinger, og dermed også for hvor nasjonale de kunne være. Et slikt krav kan ikke sies å i samme grad ha vært en begrensning for andre historiefortolkere spesielt skjønnlitterære forfattere. Dette forholdet tyder også på at graden av konstruksjon kan derfor sies å være liten.

Men å utelukkende hevde at de faghistoriske tolkningene av Bílá Hora og nedgangsperioden etter slaget var i utakt med den allmen forståelsen, gir ikke et fullstendig dekkende bilde, og må modifiseres i noe. Det var, til tross for mer nyanserte tolkninger, også en annen side ved historikernes framstillinger. Gjennom den språklige framstillingen, blant annet ved bruk av metaforer og symboler, er det klart at historikerne langt på vei støttet den allmene forestillingen. Hos enkelte av historikerne som for eksempel Pekař, ble Bílá Hora langt på vei et synonym for tragedie og undertrykkelse. Slik sett kan man si at det var en dobbelthet i historikernes framstillinger som både bygget opp under den allmene forståelsen, og samtidig nyanserte synet på den nasjonale nedgangsperioden. En viss grad av revisjon innen historieskrivningen fant med andre ord sted, men var i større grad en revisjon av den allmene oppfatningen enn av tidligere faghistorisk fortolkning. I denne sammenheng er det naturlig å trekke inn Hrochs tese om de to polene i dannelsen av den historiske bevisstheten, og det synes som om faghistorikernes framstillinger beveget seg mellom disse to polene, og ikke utelukkende var en del av den faghistoriske oppfatningspolen.⁴ Det må derfor konkluderes med at i historikernes framstilling av Bílá Hora og nedgangsperioden ble det forsøkt begrenset revisjon av den allmene historiske forståelsen.

Den mest påfallende forskjellen mellom faghistorikernes og den allmene forståelsen av Bílá Hora og nedgangshistorien var at faghistorikernes bilder og framstillinger var betraktelig mer nyansert. Dette er kanskje ikke overraskende tatt i betraktning ulike framstillingsmåter og mål for tolkningen av historien. Mer overraskende er det derimot at historikernes nyanserte syn kom til uttrykk i publikasjoner som hadde en populariserende karakter, og som var beregnet for et bredt publikum. Like fullt ble ikke faghistorikernes nyanserte syn, spesielt på nedgangsperiodens karakter, tatt opp i den allmen forståelsen av denne perioden. Hovedkonklusjonen blir at historikerne ikke spilte den rolle i dannelsen av tsjekkisk identitet som andre tolkere av historien (forfattere, andre ikke-historikere). Dannelsen av en historisk

bevissthet i spenningsfeltet mellom en faghistorisk forståelse og en allmen synes å være riktig. Samtidig må det skilles mellom hvilke historikere og i hvilken periode slike forestillinger ble dannet. Det er i vårt tilfelle mulig å si at historiker generasjonen etter 1882 hadde mindre gjennomslagskraft for sitt syn i den allmene forståelsen enn det historikere før dem hadde hatt, som for eksempel Palacký.

Det nasjonalt konstituerende

Siden faghistorikerne både støttet og reviderte tidligere oppfatninger om Bílá Hora og nedgangstiden er det naturlig å spørre om det samme var tilfelle i deres framstillinger og syn på det nasjonalt konstituerende. Dette synes i mindre grad å ha vært tilfelle.

Språkets rolle ble av alle sett på som et viktig karakteristisk trekk ved den tsjekkiske nasjonen. Men i framstillingene etter 1880 ble språket ikke behandlet i samme framtreddende grad som tidligere. Dette gjaldt både faghistorikerne og ikke-historikerne. Dette har blitt forklart med at romantikkens ideer om nasjonen ikke lenger var rådende tanker fra 1880-tallet av. Dessuten var tsjekkisk etablert som språk gjennom flere reformer på 1880 og 1890-tallet. Med andre ord var ikke de språklige kravene på den politiske dagsorden lenger, og tsjekkerne følte seg trygge på at språket ville bestå.

Det er vist at religiøse spørsmål var svært viktig i framstillingen av den tsjekkiske nasjonen. Husittertradisjonen ble sett på som en nasjonal religion i kontrast til den universelle katolisismen og den tyske lutheranismen. Grunnen til at husittertradisjonen ble et så betydningsfullt mål på det tsjekkiske må ses i sammenheng med at den i stor grad ble koblet med nasjonens “gullalder” på 1400-tallet hvor tsjekkerne hadde gjort opprør mot katolisismens hegemoni. Det var likevel ikke kun troen og opprøret mot katolisismen i seg selv som gjorde husittismen så spesiell for tsjekkerne. I husittenes kamp lå det også et verdigrunnlag som det ble hevdet var spesielt for den tsjekkiske nasjonen. Dette dreide seg i all korthet om at tsjekkerne ble sett på som demokratiske, forkjempere for liberale ideer som religionsfrihet, og ikke minst som en avantgardenasjon som gikk foran i den europeiske sivilisasjonsutviklingen. Blant faghistorikerne etter 1880 var det liten forskjell i dette synet. Alle syntes å vektlegge den spesielle rollen husittismen hadde spilt for nasjonen. Selv Pekař, som katolikk, anerkjente husittenes betydning. I større grad enn faghistorikerne ble det religiøse fundamentet for den tsjekkiske nasjonen understreket av Masaryk. Husittismen og dens verdigrunnlag ble av Masaryk sett på den tsjekkiske historiens mening, og i hans øyne ble det den eneste rette tro for tsjekkerne.

Selv om det skapte debatt om hvorvidt husittismen var den eneste rette tro, om det eksisterte “to kulturer”, en katolsk og en reformert, i det tsjekkiske samfunnet og om dette var skadelig for nasjonen, var det ikke tvil om at historikerne og ikke-historikerne i all overveiende grad var enige om religionens betydning som nasjonalt konstituerende. Det er heller ikke tvil om at en slik oppfatning var i samsvar med den allmene oppfatningen til tross for det paradoksale forhold at flertallet av tsjekkerne var katolikker. Framstillingen av den tsjekkiske nasjonen som utpreget demokratisk og frihetskjempende var også i tråd med Palackýs syn på den tsjekkiske nasjonen.

I framstillingen av den tsjekkiske nasjonens konstituerende “andre” var det derimot større forskjell mellom synspunktene. Skillet i oppfatningene gikk ikke etter et faglig skille mellom historikere og ikke-historikere. I større grad var det tale om at politiske og religiøse sympatier var bestemmende for oppfatningen av nasjonens konstituerende “andre”. På den ene siden sto Masaryk, Herben og Nejedlý som kan karakteriseres som liberale og progressive, og

som samtidig var ikke-katolikker. Denne gruppen framhevet habsburgmonarkiet som nasjonens hovedmotstander og “erkefiende” som Nejedlý hevdet. På den andre siden sto først og fremst den konservative og religiøst katolske Pekař. For ham var tysker en viktigere “andre” enn habsburgmonarkiet. Dette skyldtes i første rekke at han anså den tyske lutheranismen og germanisering som farligere enn innflytelsen fra de katolske habsburgerne.

Ved å sammenligne disse holdningene med den allmenne forståelsen av nasjonens “andre” er det klart at både antityske og antihabsburgske holdninger fantes i det tsjekkiske samfunnet, men de antihabsburgske eller antidynastiske holdningene ble markant sterkere mot slutten av 1800-tallet. På den andre siden hadde det vært en lang tradisjon for å se på tyskere som nasjonens “andre”. Ikke minst hadde Palacký vært med på å befeste et slikt syn. Det er derfor mulig å hevde at både framstillingen av habsburgmonarkiet og tyskere som nasjonens “andre” hadde solid støtte i vanlige folks oppfatninger. Derimot er det interessant å observere forskjellene mellom Masaryk og Pekař, og deres syn i forhold til Palackýs. Masaryk, som hadde sett på Palackýs som en av sine fremste inspirasjonskilder og i stor grad adopterte hans historiesyn, vek bort fra hans oppfatning av tyskere som nasjonens “andre”. På den andre siden sto Pekař som hadde uttrykt ønske om å revidere Palackýs historiesyn, men som i spørsmålet om nasjonens konstituerende “andre” var den som klarest støttet ham.

Var historieskrivningen bidragsyter til nasjonale forestillinger?

På spørsmålet om historikerne etter 1880 kan sies å ha vært bidragsytere til nasjonale forestillinger gjennom sine tolkninger av historien må svaret bli både et ja og et nei. Når dette spørsmålet skal behandles er det viktig å ha *in mente* at det for historikerne på 1800-tallet og begynnelsen av 1900-tallet nærmest var utenkelig å skrive historie på en annen måte enn den nasjonale. I en slik sammenheng er det klart at de fremmet en nasjonal forståelse av historien. Men hvor mye nytt nasjonalt tankegods historikerne presenterte i denne perioden er et større spørsmål. Det er argumentert for i denne studien at graden av nytolkninger fra faghistorisk hold i perioden 1880 til 1921 var begrenset. I stor grad fulgte historikerne en allerede opptrådt tolkningssti, og forsøkene på revisjon var få og sporadiske. Synet på det nasjonalt konstituerende divergerte ikke med den allerede etablerte oppfatning av den tsjekkiske nasjonen. Et mer nyansert syn på nasjonens fall ble likevel framhevet, men vi har sett at det også var en dobbelthet i framstillingene som bygget opp under de allmene forestillingene.

Et påfallende trekk ved historieskrivningen i denne perioden er at det fra faghistorisk hold ikke ble presentert nye synteser over historien. Gitt det historiske materialet som var til rådighet og den politiserte situasjonen den tsjekkiske nasjonens befant seg i, er dette underlig. Man kunne for eksempel tenke seg at en konservativ historiker som Pekař hadde hatt interesse av å skrive en nasjonal historisk syntese til bruk i den politiske nasjonale kampen. Når dette ikke var tilfelle er det naturlig å forklare dette med den historiografiske situasjonen. For det første innbød ikke Goll-skolens historievitenskapelige program til produksjon av synteser over historien. Goll-skolen hadde lagt vekt på at historien hadde en mening i seg selv, og at historiens samfunnsmessige bruksområde var begrenset. Historien skulle studeres objektivt uten å skjele til personlige politiske og religiøse standpunkt og interesser. For det andre er det argumentert for at Palackýs historieskrivning og syntese satte rammer for nye tolkninger og synteser. Palackýs historie hadde blitt sett på som den rette nasjonale tolkningen, og tolkninger som vek bort fra hans syn kom ifare for å bli betraktet som mindre nasjonale og i verste fall unasjonale.

I den grad det kan snakkes om en ny syntese over den tsjekkiske historien kom denne fra ikke-faghistorisk hold. Masaryks framstilling av “humanitet” som den tsjekkiske nasjonens historiske mening kan ses på som en slik syntese. Grunnen til at Masaryk presenterte en slik ny nasjonal syntese må ses i sammenheng med hans ønske om å bygge opp et nytt nasjonalt politisk program. Masaryk var heller ikke bundet av de historievitenskapelige begrensningene som Goll-skolen var, og hans syntese sto ikke i et tolkningsmessig motsetningsforhold til Palackýs historieskrivning. I tillegg må Masaryks syntese ses på som en reaksjon og et angrep på den tsjekkiske historieskrivningen på 1890-tallet som han mente ikke skrev historie som virket nasjonalt oppbyggende.

Et spørsmål om resonans

Hvilken rolle spilte historieskrivningen for dannelsen av en tsjekkisk nasjonal identitet i perioden 1880-1921? På dette spørsmålet må det svares at den faghistoriske påvirkningen på den tsjekkiske nasjonens syn på historien og nasjonen var mindre enn i perioden tidligere. Den nasjonale identiteten hadde klart blitt sterkere fram mot 1880, og det var allerede fastlagt et syn på den tsjekkiske historien som det var vanskelig å rokke ved. Historikerne etter 1880 forsøkte i begrenset grad å endre dette etablerte synet på historien og det nasjonalt konstituerende. I større grad kan man si at de virket til å ytterligere befeste det allerede eksisterende syn gjennom språkbruk som var i tråd med den allmene forståelsen. Dette betyr ikke at forsøk på å danne et nytt og mer nyansert bilde av nedgangstiden ikke forekom. En konklusjon blir med andre ord at historikerne gjennom sine tolkninger beveget seg mellom den faghistoriske pol og den mytedannende allmene historiebevissthetopol. Historikernes framstillinger og tolkninger var med andre ord både tradisjonelle og nyskapende på visse områder. Likevel må vi kunne si at disse nytolkningene som nyanserte bildet av nedgangstiden, ikke slo igjennom i den allmene forestillingen om nedgangsperioden. Det reviderte og nyanserte bildet fikk i liten grad resonans i den allmene forestillingen om historien. Det må også understrekes at Masaryks syntese over den tsjekkiske historien heller ikke fikk gjennomslag i det tsjekkiske samfunnet, bortsett fra i en liten gruppe intellektuelle, før etter opprettelsen av Tsjekkoslovakia i 1918. Det er dermed rimelig å hevde at historikernes innflytelse på den allmene historiske bevisstheten var begrenset i denne perioden.

Det er også et spørsmål om ikke andre historiefortolkere hadde større innflytelse på det brede lag av befolkningens syn på historien. Denne studien gir med andre ord støtte til Miroslav Hrochs tese om at den historiske forskningen, dens syn og bedømminger, bare i begrenset grad var kilden til samtidens historiske bevissthet.⁵ Det er derfor et spørsmål om ikke teorien om historikernes rolle i dannelsen av nasjonale identiteter gjennom sine tolkninger av historien i noe grad må revurderes i det tsjekkiske tilfellet. I alle fall må vi kunne si at historikernes påvirkning var større i noen perioder enn andre. Det er ikke urimelig å hevde at de tidligere tolkningene (her forstått som Palackýs tolkninger) hadde større betydning enn senere tolkninger. Dette kan selvfølgelig ha sammenheng med historiografiske forhold, men kanskje viktigere at samfunnet og den nasjonale eliten på midten av 1800-tallet var i en avgjørende formingsfase hvor anskaffelse av en klar og entydig nasjonal fortid var et stort behov. Det er dermed også rimelig å anta at mulighetene for å forme den allmene bevissthet var større, og at de for ettertiden ble vanskeligere å rokke ved etablerte forestillinger. Det kan dermed se ut til at det var historie som sådan og ikke nødvendigvis faghistorikerne som var viktig for dannelsen av en felles forståelse av historien og nasjonen.

At faghistorikerne spilte en mindre direkte rolle i dannelsen av en nasjonalhistorisk forståelse utelukker ikke at de kan ha spilt en indirekte rolle. Men hvis vi tar den skjønnlitterære

forfatteren Alois Jirásek som eksempel, så viser det at han i større grad brukte Palacký som inspirasjonskilde enn faghistorikere i samtiden.

Fremmet historikerne politiske program?

Det ble i kapittel 2 stilt spørsmål om historikerne gjennom sine historiske framstillinger og tolkninger fremmet politiske program. Kan man snakke om ulike nasjonale program i historieskrivningen? Det har vært vanlig å framstille Masaryk og Pekař som motpoler i det tsjekkiske samfunnet fra 1890-tallet og gjennom store deler av mellomkrigstiden. Dette skyldtes den opphetede debatten om den tsjekkiske historiens mening. Likevel synes det naturlig å understreke at det var markante likheter mellom de to blant annet i tolkningen av det nasjonalt konstituerende, men også i synet på den nasjonale nedgangsperioden. Til tross for de store forskjellene mellom historikerne religiøst og politisk, var de i all hovedsak samstemte i sin tolkning av Bílá Hora og det tsjekkisk nasjonalt konstituerende. Det synes i liten grad tilfelle at politisk ståsted var avgjørende for historietolkningene. Dette blir enda tydeligere hvis man sammenligner Masaryk og Pekař som sto klart mot hverandre politisk og historiefortolkningsmessig, men som i synet på Bílá Horas betydning i historien var de enige.

Historikernes framstillinger av Bílá Hora kan ikke ses på som uttrykk for politiske standpunkt. Selv om Pekař hadde konservative sympatier kan vi ikke si at det var et tilsvarende konservativt politisk budskap i hans historiefortolkning. Selv om det er hevdet at Nejedlýs framstilling av Bílá Hora og habsburgerne fra 1920 må ses i sammenheng med programmet for å “gjøre Bílá Hora godt igjen”, kan ikke dette settes i sammenheng med et klart definert politisk program. Det var i større grad snakk om et program som ønsket å moralsk bevisstgjøre den tsjekkiske befolkningen på hvilken lidelse og urett de hadde vært utsatt for under habsburgerne.

Den eneste som kan sies å ha fremmet et politisk program i denne perioden var, som vi har sett, Masaryk. Hans historieskrivning må ses i sammenheng med ønske om å bygge opp en ideologisk og nasjonal-moralsk plattform for sitt eget parti. Denne plattformen skulle stå i motsetning til de etablerte politiske partiene, og bygge en nasjonal bevissthet og politikk på en moralsk og historisk grunn.

Fra fall til oppvåkning

En påfallende forskjell mellom Pekař og Masaryk lå i deres syn på forholdet mellom gullalderen, nasjonens fall og oppvåkning. Det ser ut til at Masaryk og Pekař besvarte spørsmålet om hvorfor nasjonen hadde stått opp igjen etter fallet på forskjellig måte. Masaryk hadde gjennom sin vekt på husittismens grunnleggende betydning for nasjonen, samtidig lagt til grunn at perioder preget av nasjonal svakhet skyldtes at de husittiske ideene var svekket. Den nasjonale oppvåkningen på begynnelsen av 1800-tallet ble dermed forklart med at de virkelige og nasjonalt riktige verdiene igjen hadde blitt styrket. Nasjonen hadde funnet tilbake til sin opprinnelige tilstand. Masaryks tolkning er på dette punktet i tråd med det Smith har påpekt som et sentralt trekk ved framstillingen av det nasjonale frelsesdrama, hvor en tilbakevendelse til nasjonens opprinnelige og rene tilstanden ville danne grunnlaget for den kollektive gjenfødelsen.⁶

Pekař forklarte derimot ikke den nasjonale oppvåkningen med at nasjonen hadde funnet tilbake til de rette ideene. I motsetning til Masaryk la han vekt på at det hadde vært en historisk prosess som ledet fram til den nasjonale oppvåkningen. Han satte ikke en historisk parentes over nedgangsperioden slik Masaryks tolkning hadde et preg av. Masaryk ville

framheve det han så som ubestridte likheter mellom gullalderen og den nasjonal oppvåkningen. En slik kobling hadde Pekař sett på som en historiefortolkningsmessig konstruksjon, og som to usammenlignbare størrelser. Med hensyn til den nasjonale identiteten var Pekař av den oppfatning at dens “kontinuitet var uavbrutt og uavbrytelig”, også under den nasjonale nedgangsperioden.⁷ Pekař hevdet med andre ord at tsjekkernes nasjonale oppvåkning ikke var en følge av at de hadde funnet tilbake til de rette nasjonale verdiene fordi de hadde vært til stede hele tiden. I stedet må Pekařs forklaring tolkes dit hen at han mente det var forhold utenfor nasjonen selv som hadde muliggjort oppvåkningen. Det må imidlertid sies at han var uklar på hvilke forhold dette hadde vært. Ett forhold er likevel sikkert, og det er at han mente nasjonen hadde vokst seg sterkere under nedgangsperioden, og sto parat da mulighetene for den nasjonale oppvåkningen bød seg.

Masaryks syn på at veien ut av nedgangstiden gikk gjennom en tilbakevendelse til de opprinnelige nasjonale ideene, er uttrykk for at Masaryk hadde et kulturnasjonalistisk program, og det finnes klare likhetpunkter til mange nasjonale bevegelser i Europa. Men også Pekař kan sies å ha hatt et kulturnasjonalistisk syn i og med at han vektla at alle nasjoner hadde en spesiell “ånd”, og det er vist, blant annet i kapittel 4, at likhetene mellom Masaryk og Pekař var store. For eksempel hadde de begge anerkjent den viktige rollen religionen hadde spilt for nasjonen. Det som derimot gjorde at de kom til ulike konklusjoner på hvorfor den tsjekkiske nasjonen hadde stått opp skyldtes deres ulike syn på historiens utvikling. Der Masaryk så brudd i historien, så Pekař kontinuitet og utvikling. Pekař hadde med andre ord et evolusjonistisk syn både på historien og nasjonen. Av denne grunn kunne ikke nasjonen ta opp igjen og finne tilbake til fortidige idealer for å bruke dem på samtiden. Det hadde pågått en utvikling i mellomtiden som ikke kunne ignoreres. Denne forskjellen betyr likevel ikke at de var uenige i hvilke forhold som hadde vært karakteristiske for den tsjekkiske nasjonen. Forskjellen lå i hvilken grad disse forholdene kunne og skulle danne grunnlaget for nasjonen også i framtiden.

Pekařs og Masaryks forklaringer på den nasjonale oppvåkningen er derfor også et uttrykk for deres ulike oppfatninger av historien og hvilken rolle den skulle spille i samfunnet. For Masaryk var ikke historien bare fortid, men i høy grad også samtid. I alle fall måtte fortiden gjøres til en levende fortid i samtiden. Dette var som vi har sett et syn som Pekař og Goll-skolen ikke aksepterte.

Revisjon av Palacký?

Historieskrivningens plass og rolle i formingen av nasjonale identiteter har blitt sett på som meget betydningsfull. Historikerne skaffet til veie en ferdig tolket fortid som bidro til å sveise nasjonen sammen. Historien ga nasjonen et sett av kollektive minner og en felles historisk referanseramme. Brukt på den tsjekkiske nasjonale utviklingen har det her blitt konkludert med at ikke all historieskrivning var like nasjonsfremmende og dermed like egnet til bruk som en felles historisk referanseramme for nasjonen. Den tsjekkiske historikeren og nasjonalismeforskeren Miroslav Hroch har kategorisert historieskrivningen i tre faser: den romantiske, den vitenskapelige og den “revisjonistiske”.⁸ I denne oppgaven har det vært et poeng å se den romantiske historieskrivningen som spesielt František Palacký var en representant for, opp mot vitenskapelig og “revisjonistisk” historieskrivning som fikk sitt gjennombrudd etter 1880..

Palackýs rolle innen den tsjekkiske nasjonale bevegelse har vært ubestridt ikke bare for hans banebrytende arbeid med den tsjekkiske historien, men også for hans politiske engasjement. Fembindsverket over den tsjekkiske historien som Palacký skrev i perioden

1848-1876 hadde stor betydning for tsjekkernes forståelse av sin fortid, og hans tolkninger av historien ble av andre brukt som inspirasjonskilde for videre forskning og ikke minst i populariseringer av historien.

Med opprettelsen av et tsjekkisk universitet i 1882 fikk en ny historikergenerasjon anledning til å innta det vitenskapelige miljøet. Denne gruppen av historikere hadde et nytt vitenskapelig program og en ny tilnærming til historieskrivningen. I større grad ble det lagt vekt på at historieskrivningen hadde en hensikt i seg selv, og i mindre grad enn tidligere dens samtidige sosiale og samfunnsmessige funksjon. Den tsjekkiske historieforskningens innovatør på 1880-tallet, Jaroslav Goll, hadde uttrykt at en revisjon av Palacký var nødvendig fordi han anså Palackýs historieskrivning var bygget på gale antakelser og galt grunnlag, nemlig en romantisk tilnærming til forståelse av historien.

I og med at et nytt historievitenskapelig program hadde blitt etablert og et ønske om å revidere Palackýs historieskrivning hadde blitt uttrykt, skulle man tro at historieskrivningen etter 1882 fikk en annen karakter enn tidligere. Ved å understreke det vitenskapelige og nedtone det samfunnsmessige skulle man kunne anta at historieskrivningen ble mindre nasjonalt preget og at den i større grad kom i utakt med allerede etablerte forestillinger og tolkninger av den tsjekkiske historien. Dette har denne analysen devis bekreftet.

Til tross for Goll-skolens revisjonsprogram har denne studien vist at revisjonen av Palacký var sporadisk og ikke så omfattende som man skulle anta. På flere områder ble Palackýs overordnede syn på historien og det karakteristiske ved den tsjekkiske nasjonen ført videre av historikerne etter 1880. Dette syntes klart i historikernes framstillinger av hva de mente var det nasjonalt konstituerende. På samme måte som Palacký understreket historikerne etter 1880 språkets og religionens vesentlige rolle som konstituerende faktorer for den tsjekkiske nasjonen. Også i synet på nasjonens “andre” var det faghistorikerne og den nærmeste eleven av Goll, Josef Pekař, som fulgte Palackýs syn. Begge pekte på at det var tyskere som hadde fylt denne rollen.

Jiří Rak har hevdet at Palackýs historiesyn i stor grad levde videre, men i en “vulgærfortolkning”, og at faghistorikerne i vesentlig grad tok avstand fra hans syn.⁹ Det synes likevel ikke så entydig som Rak har hevdet. Når det gjelder spørsmålet om “vulgærtolkninger” kan det ikke være tvil om at Rak har rett, men det er argumentert for i denne analysen at heller ikke blant faghistorikerne fant det sted en stor og omfattende revisjon av Palacký.

Det er grunn til å konkludere med at Palackýs historieskrivning og tolkninger var av stor betydning også etter 1880. Hans tolkninger som i stor grad ble “nasjonalt” felleseie satte grenser for nye, alternative tolkningsmuligheter. Palackýs innflytelse kom ikke bare til uttrykk gjennom synet på Bílá Hora, men kanskje sterkere når det gjaldt karakteristikken av det egentlige tsjekkiske.

Litteratur

Forkortelser:

ČČH = Český Časopis Historický

ČČM = Český Časopis Musea

Bartoš, J., Kovářová, S. & Trapl, M. (1995) *Osobnosti českých dějin*, Praha: Alda.

Björk, Ragnar (1994) 'Conceptions of National History' i E. Lönnroth, K. Molin & R. Björk (eds.) *Conceptions of National History*, Berlin & New York.

Blekastad, Milada (1978) *Millom bork og ved. Frå tsjekkisk åndsliv i nyare tid*, Oslo: Det norske samlaget.

Bradly, John F.N. (1984) *Czech Nationalism in the nineteenth Century*, Boulder: East European Monographs.

Brock, Peter (1994) 'Polish Nationalism' i Peter F. Sugar & Ivo John Lederer (red) *Nationalism in Eastern Europe*, ss. 310-372, Seattle: University of Washington Press.

Bugge, Peter (1994) *Czech Nation-Building, National Self-Perception and Politics 1780-1914*, Ph.D. Dissertation, Aarhus Universitet.

Čeští spisovatelé 19. století (1971), Praha.

Dahl, Ottar (1986) *Problemer i historiens teori*, Oslo, Universitetsforlaget

Denis, Arnošt (1904)[1901-03] *Čechy po bílé hoře*. (První díl), Praha: Bursík & Kohout

Denis, Ernest (1921)[1892] *Konec samostatnosti české*, Praha.

Garver, Bruce M. (1978) *The Young Czech Party 1874-1901 and the Emergence of a Multi-Party System*, New Haven & London: Yale University Press.

Gindely, Antonín(1870) *Dějiny českého povstání. Léta 1618*, díl I, Praha: Bedřich Tempský.

Gindely, Antonín (1878a) *Dějiny českého povstání. Léta 1618*, díl II, Praha: Bedřich Tempský.

Gindely, Antonín (1878b) *Dějiny českého povstání. Léta 1618*, díl III, Praha: Bedřich Tempský.

Gindely, Antonín (1880) *Dějiny českého povstání. Léta 1618*, díl IV, Praha: Bedřicha Tempský.

Goll, Jaroslav (1898a) 'Palackého program práce historické', *ČČH*, v4, n1, ss. 1-11.

Goll, Jaroslav (1898b) 'František Palacký', *ČČH*, v4, n3, ss. 211-279

Goll, Jaroslav (1928) [1888-89] 'Dějiny a dějepis', i *Vybrané spisy drobné*, Praha: Historický klub.

Hajn, Antonín (1921) '1620-1920', i Josef Teige & Hanuš Kuffner *et al.* *Na Bílé Hoře*, Praha, A.B. Černý.

Hanzal, Josef (1995) 'Josef Pekař a jeho odkay' i Eva Kantůrková (red) *Pekařovské studie*, Praha: Academia, ss. 23-46.

Havelka, Miloš (red) (1995) *Spor o smysl českých dějin 1895-1938*, Praha: Torst

Herben, Jan (1920) *Bílá Hora. Úvaha k roku 1920*, Praha: Mladé proudy.

Herben, Jan (1995) [1912] 'Masarrykova sekta a Gollova škola' i Miloš Havelka (red) *Spor o smysl českých dějin 1895-1938*, Praha: Torst, ss. 164-234.

Hertl, Jan (1937) 'Prožití dějin' i Rudolf Holinka (red) *O Josefu Pekařovi. Příspěvky k životopisu a dílu*, Praha, ss. 217-240.

Hobsbawm, Eric (1992) 'Ethnicity and nationalism in Europe Today' i *Anthropology Today*, v8, n1.

Hobsbawm, Eric (1994) 'Introduction: Inventing Traditions' i Eric Hobsbawm & Terence Ranger (eds.) *The Invention of Traditions*, London, Canto, ss. 1-14.

Hroch, Miroslav (1979) 'Literární zdroje českého historického povědomí v 19. století', i *Polska, czeska i slowacka świadomość historyczna XIX wieku*, Wrocław Ossolineum, ss. 57-73.

Hroch, Miroslav (1985) *Social Preconditions of National Revival in Europe*, Cambridge: Cambridge University Press.

Hroch, Miroslav (1996) *V národním zájmu*, Praha: Univerzita Karlova.

Hroch, Miroslav (1998) 'The Social Interpretation of Linguistic Demands in European National Movements' i H-G. Haupt, M.G. Miller & S Woolf (red) *Regional and National Identities in Europe in the XIXth and XXth Centuries*, The Hague, ss. 67-96.

Hroch, Miroslav (1998) 'Europeisk nasjonalhistorie' i Øystein Sørensen (red) *Jakten på det norske*, Oslo: Ad Notam Gyldendal, ss. 217-228.

Hroch, Miroslav & Jitka Malecková (ikke publisert paper) *The Construction of Czech National History*.

Hýsek, Miloslav [1910](1921) 'Bílá Hora v české literatuře', i Josef Teige & Hanuš Kuffner *et al. Na Bílé Hoře*, Praha, A.B. Černý.

Iggers, Georg G. (1994) 'Changing Conceptions of National History Since the French Revolution. A Critical Comparative Perspective' i E. Lönnroth *et.al* (red) *Conceptions of National History*, Berlin & New York, ss. 132-150.

Kalista, Zdeněk (1994) *Josef Pekař*, Praha: Torst.

Kalousek, Jaroslav (1881) 'Dějepisec doby Pobělohorské', i *Osvěta*, v11, n1, ss. 10-18.

Kalousek, Jaroslav (1892) *České státní právo*, Praha: Bursík a Kohout, ss. III-XI, 391-552.

Kantůrková, Eva (1995) *Pekařovské studie*, Praha: Academia.

Klecanda, Vladimír (1920) *1620*, Praha.

Klíma, Arnošt (1996) *Dlouhá válka*, Praha

Kočí, Josef (1978) *České národní obrození*, Praha: Svoboda.

Kohn, Hans (1953) *Pan-Slavism: Its History and Ideology*, Notre Dame, Indiana: University of Notre Dame Press.

Kohout, Luboš (1995) 'Josef Pekař očima svých kritiků' i Eva Kantůrková (red) *Pekařovské studie*, Praha: Academia ss. 94-119

Kovaříková, Jana (1976) 'Učebnice dějepisu jako nástroj formování českého historického povědomí ve druhé polovině 19. století' i *Acta Universitatis Carolinae - Philosophica et historica*, n5, ss. 71-94.

Krejčí, Jaroslav (1990) *Czechoslovakia at the Crossroads of European History*, London: I.B. Tauris

Krejčí, Jaroslav & Stanislav Soják (1994) *Dějiny české. Chronologický přehled*, Praha: Infoa

Král, Václav(1986) *Zdeněk Nejedlý a gollova škola*, Acta Universitatis Carolinae Philosophica et Historica Monographia, Praha, Karlova Univerzita, s. 104

Krofta, Kamil (1914) *Bílá Hora. Kurs šestipřednáškový*, Praha: J. Otto.

Krofta, Kamil (1940) *Nesmrtelný národ*, Praha.

Krofta, Kamil (1995a) [1910] 'Vliv Masarykův na české dějepisectví' i Miloš Havelka *Spor o smysl českých dějin 1895-1938*, Praha: Torst, ss. 149-156.

Krofta, Kamil (1995b)[1912] 'Masaryk, Goll a české dějepisectví' i Miloš Havelka *Spor o smysl českých dějin 1895-1938*, Praha: Torst, ss. 235-264.

Křen, Jan (1990) *Konfliktní společenství. Češi a Němci 1780-1918*, Praha: Academia.

Kučera, Martin (1995) *Pekař proti Masarykovi*, Praha: Ústav T.G. Masaryka

Kučera, Martin (1996) 'Pekařův rok 1917' i ČČH, v94, n4, ss. 761-794.

Kutnar, František (1973) *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví*, bind I, Praha: SPN.

Kutnar, František (1977) *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví*, bind II, Praha: SPN.

Kutnar, František (1981) 'Palacký and the Development of Modern Czech Nationalism' i *East European Quarterly*, v15, n1, ss. 3-13.

Lee, Stephen J. (1991) *The Thirty Years War*, London: Routledge

Malý, Radomír (1995) 'Heslo do slovníku' i Eva Kantůrková (red) *Pekařovské studie*, Praha: Academia, ss. 11-22.

Marek, Jaroslav (1992) *Historismu a dějepisectví*, Praha: Academia.

Masaryk, Tomáš G. (1939)[1918] 'Poselství národnímu shromáždění' i *Cesta demokracie I*, Praha ss. 10-26.

Masaryk, Tomáš G. (1990a)[1894] *České otázka. Snahy a tužby národního obrození*, Praha: Svoboda

Masaryk, Tomáš G. (1990b)[1895] *Naše nynější kriye. Pád strany staročeské a počátkové směrů nových*, Praha: Svoboda.

Masaryk, Tomáš G. (1990c)[1896] *Jan Hus. Naše obrození a naše reformace*, Praha: JK.

Masaryk, Tomáš G. (1990d)[1905] 'Problém malého národa' i *Ideály humanitní*, Praha: Melantrich. ss.65-95.

Masaryk, Tomáš G. (1995)[1912] 'K sporu o smysl českých dějin' i Miloš Havelka (red) *Spor o smysl českých dějin*, Praha: Torst, ss. 305-316.

Mesnjančinová, Irina (1997) 'Masarykova vize úlohy malých národů v dějinách XX. století' i *Sto let Masarykovy České otázky*, Praha, 169-174

Nejedlý, Zdeněk (1914) *Spor o smysl českých dějin. Pokus o filosofii českých dějin*, Praha.

Nejedlý, Zdeněk (1920) *Bílá Hora. Habsburg a český národ*, Praha: Mladé proudy.

Opočenský, Hanuš (1913) 'Bílá hora a česká historiografie', i *Pokroková revue*, v9, n6,7,8/9, ss. 252-258, 295-300, 369-391.

Palacký, František (1968) [1848] *Dějiny národa českého v Čechách a na Moravě*, Praha

Palacký, František (1898)[1865] 'Idea státu Rakouského', *Spisy drobné I*, Praha, ss 209-267.

Pekař, Josef (1897a) 'Spor o individualismus a kolektivismus v dějepisectví', *ČČH*, v3, ss. 146-160.

Pekař, Josef (1897b) *Čechové jako apoštolové barbarství*, Praha.

Pekař, Josef (1902) *Jan Hus*, Praha.

Pekař, Josef (1909) 'Antonín Rezek', *ČČH*, v15, n2, ss. 145-152.

Pekař, Josef (1912) 'Fr. Palacký', *ČČH*, v18, n3, ss. 271-274.

Pekař, Josef (1913-1915) *České katastry*, Praha.

Pekař, Josef (1914) 'Zdeněk Nejedlý, Spor o smysl českých dějin', *ČČH*, v20, n2, ss. 227-231.

Pekař, Josef (1920) *K velkému výročí 1618-1620*, Praha: B. Kočí.

Pekař, Josef (1990) 'Bílá Hora' i *O smyslu českých dějin*, Praha: Rozmuvy. ss. 157-274.

Pekař, Josef (1993) *Na cestě k samostatnosti*, Praha: Panorama.

Pekař, Josef (1993a)[1917] 'Poznámky k uherské korunovací' i Josef Pekař, *Na cestě k samostatnosti*, Praha: Panorama, ss. 24-30.

Pekař, Josef (1993b)[1917] 'Poselství Wilsonovo a české memorandum z roku 1870' i Josef Pekař, *Na cestě k samostatnosti*, Praha: Panorama, ss. 31-34.

Pekař, Josef (1993c)[1917] 'Kdo založil Rakousko?' i Josef Pekař, *Na cestě k samostatnosti*, Praha: Panorama, ss. 35-39.

Pekař, Josef (1993d)[1917] 'České státní právo a rakouské znaky a tituly' i Josef Pekař, *Na cestě k samostatnosti*, Praha: Panorama, ss. 59-70.

Pekař, Josef (1995a)[1912] 'K článku prof. Jindřicha Vančury' i Miloš Havelka (red) *Spor o smysl českých dějin*, Praha: Torst, ss. 157-163

Pekař, Josef (1995b) 'Masarykova česká filosofie' i Miloš Havelka (red) *Spor o smysl českých dějin*, Praha: Torst, ss. 265-302.

Pekař, Josef (1995c) 'K Masarykově přednášce o demokracii' i Miloš Havelka (red) *Spor o smysl českých dějin*, Praha: Torst, ss. 303-304.

Pekař, Josef (1995d) 'K odpovědi prof. Masaryka' i Miloš Havelka (red) *Spor o smysl českých dějin*, Praha: Torst, ss. 317-320.

Pekař, Josef (1998)[1909-1911] *Kniha o Kosti*, Praha: Elka Press.

Pešat, Zdeněk (1961) 'Alois Jirásek' i *Dějiny české literatury*, bind III, Praha, ss. 431-465.

Pešková, Jaroslava (1998) *Role vědomí v dějinách*, Praha.

Petráň, Josef (1993) 'Na téma mytu Bílá Hora', i Miloslao Vlk, *Traditio & Cultus. Miscelanea historica bohemica*, Praha: Univerzita Karlova.

Pithart, Petr (1995) 'Kavalír Josef Pekař' i Eva Kantůrková (red) *Pekařovské studie*, Praha: Academia, ss. 123-145.

Plaschka, R.G. (1955) *Von Palacky bis Pekař — Geschichtswissenschaft und Nationalbewusstensein bei den Tschechen*, Graz & Köln.

Pohorský, Miloš (1961) 'Historická povídka a román' i *Dějiny české literatury*, bind III, Praha, ss. 262-265.

Prokeš, Jaroslav (1920) *Bílá Hora. Její příčiny a následky*, Praha.

Pynsent, Robert B. (1994) *Questions of Identity. Czech and Slovak Ideas of Nationality and Personality*, Budapest: Central European University Press.

Rak, Jiří (1994) *Bývali Čechové. České historické mýty a stereotypy*. Praha: H&H.

Rezek, Antonín (1887) *Dějiny prostonárodního hnutí náboženského v Čechách od vydání tolerančního patentu až na naše časy*, Praha.

Rezek, Antonín (1892) *Dějiny Čech a Moravy nové doby*, bind 1, Praha.

Schorske, Carl E. (1981) *Fin-de-siècle Vienna. Politics and Culture*, New York: Vintage Books.

Skilling, H. Gordon (1949) 'The Partition of the University in Prague', i *The Slavonic and East European Review*, v27, n69, pp 430-449.

Smith, Anthony D. (1991) *Natonal Identity*, London

Smith, Anthony D.[1986](1994) *The Ethnic Origins of the Nation*, Oxford, Blackwell.

Součková, Milada (1958) *The Czech Romantics*, The Hague: Mouton.

Štaif, Jiří (1997) *Historici, dějiny a společnost*. Část I & II. Praha: FFUK.

Stloukal, Karel (1946) 'Jaroslav Goll' i *ČČH*, v47, ss. 106-123.

Sto let Masarzkovy České otázky (1997), Praha: Ústav T.G. Masaryka.

Svendsen, Åsmund (1997) *Konservativ og nasjonsbyggende historieskrivning?* Oslo: Norges forskningsråd, KULTs skriftserie nr. 91.

Szporluk, Roman (1981) *The Political Thought of Thomas G. Masaryk*, Boulder, Colo.: East European Monographs.

Tapié, Victor L. (1937) 'Pekař a Masaryk' i Rudolf Holinka (red) *O Josefu Pekařovi. Příspěvky k životopisu a dílu*, Praha, ss. 241-246.

Teige, Josef [1910](1921) 'O příčinách naší porážky na Bílé Hoře', i Josef Teige & Hanuš Kuffner *et al. Na Bílé Hoře*, Praha, A.B. Černý.

Tomek, Václav V. (1853) 'Spiknutí Jiřího z Lobkovic r. 1593', i *ČČM*, v27, n2, ss. 215-245.

Tomek, Vaclav Vladivoj (1854a) O synchronické metodě při dějepise rakouském, *ČČM*, v28, n3, ss. 375-406.

Tomek, Vaclav Vladivoj (1854-8) O nepokojích stavovských o zemích mocnářství rakouského za panování Rudolfa II a Matiaše (mezi léty 1594-16149, *ČČM*, v28-30.

Urban, Otto (1991) *České a slovenské dějiny do roku 1918*, Praha: Svoboda.

Vančura, Jindřich (1995) [1911] 'Čím se Masarzk zavděčil českému dějepisu' i Miloš Havelka (red) *Spor o smysl českých dějin*, Praha: Torst, ss. 125-148.

Vojtěch, Tomáš (1984) *Česká historiografie a pozitivismus*, Praha: Academia

Werstadt, Jaroslav (1913-14) Bílá hora v české historiografii, *Pokroková Revue*, v10, n3 ss.117-121, n4 ss175-188.

Werstadt, Jaroslav (1920) 'Politické dějepisectví', *ČČH*, v26, n1, ss. 1-93.

Werstadt, Jaroslav (1948a) 'Rozhled po filosofii českých dějin' i *Odkazy dějin a dějepisců*, Praha: Historický klub.

Werstadt, Jaroslav (1948)[1920] 'Česká Kalvárie' i *Odkazy dějin a dějepisců*, Praha: Historický klub.

Werstadt, Jaroslav (1948)[1936] 'O myšlenkovém vývoji a profilu Kamil Krofty' i Jaroslav Werstadt *Odkazy dějin a dějepisců*, Praha: Historický klub

Winter, Eduard (1937) 'Němci a Češi v pojetí Josefa Pekaře' i Rudolf Holinka (red) *O Josefu Pekařovi. Příspěvky k životopisu a dílu*, Praha, ss. 254-261.

Winters, Stanley B. (1975) 'Austrosalvism, Panslavism, and Russophilism in Czech Political Thought, 1970- 1900' i Stanley B. Winters & Joseph Held (red) *Intellectual and Social Developments in the Habsburg Empire from Maria Theresa to World War I*, Boulder: East European Quarterly, ss. 175-202.

Zacek, Joseph F. (1970) *Palacky - The Historian as Scholar and Nationalist*, Mouton: The Hague/Paris.

Appendix I:

Kronologisk historisk oversikt¹

ca. 830	Mojmír I grunnla Det stor-mehriske riket De første kirkene bygget.
ca. 907	Det stor-mehriske riket gikk under.
935	St. Václavs død
973	Grunnleggelse av bispedømme i Praha
1197-1230	Přemysl Otakar I, tsjekkisk konge. Fikk i stridene om den tyske tronen tittel som arvekonge (1212) (Den gyldne bullen fra Sicilia) som innebar at den tyske kongen ikke lenger valgt bøhmisk konge og at den bøhmiske kongen hadde rett til å velge romersk konge.
1253-1278	Přemysl Otakar II (den harde og gyldne?) utvidet den bøhmiske kongens områder, døde i slaget på Moravasletten.
1305-1306	Václav III siste konge av slekten Přemyslidene.
1320 1437	Luxemburgperioden
1310-1346	Jan Luxemburg bøhmisk konge
1310-1314	Dalimilas krønike
1346-1378	Karl IV tysk-romersk keiser og bøhmisk konge. Styrket Bøhmens selvstendighet overfor det tyske riket. Hadde Praha som sitt hovedsete.
1348	Karl IV grunnla universitetet i Praha.
1409	Dekretet fra Kutná Hora som innenbar at bøhmiske representanter fikk flertall ved universitetet som tyskere hadde hatt tidligere.
1415	Jan Hus brent som kjetter i Konstans
1419-1437	Husitterkrigene.
1419	Første defenstrering i Praha
1420	Tilhengerne av Hus' lære utbredte seg, og det utviklet seg en strid mellom husittismenes tilhengere og det katolske herreskapet. Kravet fra husittene ble uttrykt gjennom de fire artiklene fra Praha som inneholdt krav om religiøs frihet, legpresters muligheter for å gi nattverden. mm.
1420-1431	Fem korstog mot husittene beseiret
1434	Slaget ved Lipany. Husittene beseiret. Basel-konsilet
1436	Avtale mellom Basel-konsilet og det husittiske Bøhmen
1457	Opprettelsen av <i>Jedonta bratrská</i> under ledelse av Petr Chelčický
1458-1471	Jiří av Poděbrad valgt som tsjekkiske konge
1471-1526	Jagellon-perioden
1485	Avtalen i Kutná Hora som innebar religiøs fred
1526	Tyrkiske styrker inn i Ungarn. Slaget ved Mochac

- 1526-1918 Habsburg-perioden, Ferdinand I**
- 1547 “Den blodige stenderforsamlingen” (Krvavý sněm). Borgerskapets privilegier svekket.
 - 1575 Grunnleggelsen av Den bøhmiske konfesjonen (Lutheranere og Brorskapet)
 - 1609 Religiøs frihet innført i Bøhmen
 - 1618 Andre defenstrering i Praha.
 - 1620 Slaget på Bílá Hora
 - 1621 Henrettelsen av 27 ledere for den bøhmiske oppstanden på Gamlebytorget i Praha.
 - 1648 Freden i Westfalen.
 - 1740-1780 Maria Theresia dronning av Bøhmen
 - 1749 Sentralisering og germanisering av Habsburgmonarkiet
 - 1780-1790 Josef II. Innføringen opplyst enevelde.
Josef II’s reformer.
 - 1786-1791 Den tsjekkiske nasjonale oppvåkningen starter.
 - 1804 Østerrike ble selvstendig keiserdømme.
 - 1848 Juni-oppstanden. Kamp for tsjekkiske rettigheter.
Den slaviske kongress i Praha.
Palacký utga første bind i *Dějiny národa českého v Čechách a v Moravě*.
 - 1848-1916 Keiser Frans Josef I
 - 1860 Februar-konstitusjonen. Absoluttismen opphevet.
 - 1862 Opprettelsen av idrettsbevegelsen *Sokol* som ble viktig i den nasjonale kampen.
 - 1867 “Ausgleich”. Innføringen av dobbeltmonarkiet keiserdømmet Østerrike og kongedømmet Ungarn. Østerrike ble konstitusjonelt monarki.
Tsjekkisk bojkott av parlamentet i Wien.
 - 1874 Opprettelsen av Det ung-tsjekkiske partiet.
 - 1880 Stremayers språkreform som gjorde tsjekkisk til administrasjonsspråk i de indre delene av administrasjonen. Tysk var fortsatt det offisielle språket i Østerrike, og ble *de facto* styrket med denne reformen, men for tsjekkerne innebar reformen et stort skritt mot nasjonal likestilling.
 - 1882 Deling av Universitetet i Praha i et tysk- og et tsjekkisktalende universitet
 - 1886 Håndskriftstriden.
 - 1891 Ungtsjekkernes valgseier til Riksrådet i Wien innenbar at Gameltsjekkernes politiske hegemoni var brutt
 - 1897 Badenis språkreform som likestilte tsjekkisk og tysk i administrasjonen. Reformen ble opphevet to år senere som følge av sterkt press fra de tyske partiene.
 - 1907 Innføringen av allmen stemmerett for menn over 24 år innebar endringer i de partipolitiske forholdene. Det ungtsjekkiske partiet hadde blitt svekket siden 1904 og ble ved valget i 1907 tredjestørste parti etter sosialdemokratene og Agrarpartiet.
 - 1914-1918 Første verdenskrig.
Som en reaksjon mot på å styrke Østerrikes “tyske karakter” forsøkte tsjekkiske politikere (representanter fra de fleste partiene deltok) å forhandle om reorganisering av Østerrike. Denne proøsterriksk fløyen lyktes ikke og

forhandlingene ble avsluttet i 1915, men proøsterrikske holdninger var sterke fram til 1918.

I 1915 innledet T.G. Masaryk sammen med en rekke andre tsjekkere i eksil kampen for opprettelsen av en egen tsjekkoslavisk stat og opprettet *Det tsjekkoslaviske nasjonalråd* i februar 1916

1918

Opprettelsen av Tsjekkoslovakia.

Appendix II:

Personregister

Arbes, Jakub (1840-1914) Journalist, forfatter og dramaturg.

Bach, Alexandr (1813-1893) Advokat og østerriksk politiker. Innehadde stilling som innenriksminister fra 1851 hvor han hadde som oppgave å reformere monarkiet til en moderne men absolutistisk og sentralistisk stat. Hans navn er ofte forbundet med perioden som år under navnet "Bachs absolutisme" (1848-59).

Balbín, Bohuslav (1621-1688) Jesuitterprest, lærer og historiker. hadde klare sympatier for emigrantene etter slaget på Bílá Hora. Arbeidet aktivt for å fremme den tsjekkiske historiens og språks anseelse.

Beneš, Edvard jr. (1884-1948) Sosiolog av utdannelse. Under 1. verdenskrig sto han sammen med Masaryk i kampen for opprettelsen av Tsjekkoslovakia. Virket som utenriksminister fra til 1935, og tok over presidentvervet etter Masaryk.

Blahoslav, Jan (1523-1571) utdannet ved protestantiske universitet utenfor Bøhmen. I 1553 ble han prest og fire år sener valgt til en av fire biskoper for Jednota bratrská.

Budovec av Budova, Václav (1551-1621) medlem av stenderoposisjonen, tidlig keiserlig ambassadør, sto opp mot forfølgelse av Jednota bratrská. Støttet den bøhmiske oppstanden (1618) og ble en av de 30 direktørene. Henrettet 21.6. 1621.

Buquoy de Longueval, Karl Bonaventura (1571-1621) Adelsmann og keiserlig offiser. Startert sin militære karriere i spansk tjeneste. I 1618 ble han av keiser Mathias utnevnt til høyeste offiser for å slå ned den bøhmiske oppstanden.

Chelčický, Petr (ca. 1390-1460) Religiøs tenker. Autodidakt. Inspirert av Wyclif, Hus m.fl. Motstander av vold og krig. Ble den ådelige leder og inspirator for Jednota bratrská grunnlagt i 1467.

Clam-Martinic, Jindřich Jaroslav (1826-1889) Adelsmann og konservativ politiker. Kjempet for den tsjekkiske kronenes rettigheter etter 1848. Samarbeidet med den liberale politiker F.L. Rieger. Fra 1860 ble han politiker på fulltid, og i 1879 valgt til leder for den bøhmiske fraksjonen i parlamentet i Wien.

Denis, Ernest (1848-1921) Fransk historiker som gjorde tsjekkisk historie som sitt hovedfelt.

Dobrovský, Josef (1753-1829) Filolog, grunnlegger av den moderne slavistikken og historiker. Den ledende person innen den nasjonale oppvåkningen. Mest betydningsfull var hans språkforskning med blant annet litteraturhistorie og den første tysk-tsjekkiske ordboken (1802).

Dyk, Viktor (1877-1931) Forfatter, journalist og politiker.

Ferdinand I (1503-1564) Valgt sin bøhmisk konge (1526) og tysk-romersk keiser (1556).

Ferdinand II (1578-1637) Barnebarn av Ferdinand I. Valgt som bøhmisk konge (1617 men kronet i 1619). Ble avsatt av de bøhmiske stenden til fordel for Fredrik Pfalz. Etter slaget på Bílá Hora fikk han kronen tilbake. Beordret enrettelsen av 27 ledende personer i den bøhmiske oppstanden (1621), og innførte Den fornyede statsforfatningen (1627) som innebar at bøhmen ble arvekongedømme.

Fredrik av Pfalz (1596-1632) Kurfyrste, betydningsfull kalvinist og i 1618 valgt til bøhmisk konge. Siden han kun regjerte som kongen en vinter fikk han tilnavnet “Vinterkongen”. Etter slaget på Bílá Hora måtte han flykte fra Praha og senere Bøhmen.

Gebauer, Jan (1838-1907) Språkviter og fornyer av bohemistikken og slavistikken. Var ved siden av T.G. Masaryk og J. Goll den ledende vitenskapsmann som skaffet til veie vitenskapelige bevis for de to håndskriftene (Rukopis královedvorské og zelenohorské) var forfalskninger.

Gindely, Antonín (1829-1892) Historiker og professor ved det tyske universitetet i Praha. Var påtenkt rollen som Palackýs etterfølger. Gindely hadde 1600 og 1700-tallet som spesialperiode, og hans hovedverk er *Dějiny českého povstání* som var den første store behandlingen av den bøhmiske oppstanden.

Goll, Jaroslav (1846-1919) Etter F. Palacký den mest betydningsfulle tsjekkiske historiker. Fikk sin utdannelse i Göttingen hvorfra han brakte til Praha et nytt kritisk grunnlag for historievitenskapen (positivismen).

Hajn, Antonín (1868-1949) studerte historie ved universitetet i Praha, aktiv i studentbevegelsen og den progressive bevegelsen. Arbeidet i flere politiske partier og 1907 valgt som representant til Riksrådet.

Havlíček, Karel (1821-1856) Journalist og redaktør for den tsjekkiske avisen. *Národní noviny* som var hovedorganet for det liberale borgerskapet. Grunnlegger av tsjekkisk politisk journalistikk.. For sin kritiske journalistikk ble han to gange stil for domsstolen, og i 1855 ble han internert i Tyrol.

Herben, Jan (1857-1936) publisist og forfatter, studerte ved Univerzita Karlova. Elev av Tomáš G. Masaryk, utgiver av tidsskriftet *Ěas* (1886-1915), redaktør for avisene *Národní noviny* (1917-1925) og *Lidové noviny* fra 1925.

Holý, Prokop (?-1434) Husitterprest, diplomat og general. Øverste militære leder for husittene etter Jan Žižkas død. Representant ved forhandlingene i Basel om de fire Praha-artiklene. Falt under slaget ved Lipany.

Hus, Jan (1371-1415) Teolog og religiøs reformator inspirert av Wycliff. Lærer og rektor ved universitetet i Praha. Reformerte det tsjekkiske skriftspråket ved bl.a. å innføre diakritiske tegn. Dømt som kjetter og brent på bålet i 1415.

Jirásek, Alois (1851-1930) Meget produktiv og populær forfatter av realistiske historiske romaner. Mest kjent er hans trilogi om husittertiden og boken *Mørke (Temno)* om motreformasjonstiden.

Jungmann, Josef (1773-1847) Ledende skikkelse innen den nasjonale oppvåkningen. Lingvist, lyriker og oversetter av bl.a. Miltons "Paradise Lost". Utga første tsjekkisk-tyske ordbok i fem bind.

Kalousek, Josef (1838-1915) Historiker. Professor ved det tsjekkiske universitetet i Praha. Konservativ både politisk og historiemessig. Redaktør for det konservative tidsskriftet *Osvěta*. Kalouseks hovedverk er *České státní právo*.

Karl IV (1316-1378) Tysk-romersk keiser og bøhmisk konge (1346). Hadde Praha som hovedsete. Opprettet universitetet i Praha (1348), og bydelen Nové Město.

Klecanda, Vladimír (1888-1946) Historiker og arkivar. Professor ved universitetet i Bratislava (1928). Ledet den illegale politiske motstanden mot okkupasjonsmakten i 1939, senere medlem av det tsjekkoslovakiske statsråd i London.

Kollár, Jan (1793-1852) Forfatter opprinnelig fra Slovakia. Studerte bl.a. i Jena, og fikk en protestantisk teologisk utdanning. Gjennom sin diktning fremmet han et panslavisk program. Hans mest kjente verk er *Slavas datter* (1824)

Komenský, Jan Amos (1592-1670) Moravisk pedagog, teolog og biskop for *Unitas fratrum* (1648). Etter slaget på Bílá Hora måtte han reise i eksil bl.a. til Sverige. Spesielt opptatt av pedagogikk for barn. Skrev bl.a. *Orbis pictus*.

Kramář, Karel (1860-1937) Framtredende politiker og parlamentariker. Leder for Ungtsjekkerne fra 1901. Tilhenger av pan-slavismen. Etter opprettelsen av Tsjekkoslovakia sto han i opposisjon til Masaryk og Beneš i Nasjonalforsamlingen.

Krofta, Kamil (1876-1945) historiker og diplomat, stedfortreder for utenriksmin. E. Beneš (1927-1936), utenriksminister (1936-1938), professor i østerrisk historie ved Universitetet i Praha fra 1911, professor i tsjekkisk historie med spesiell interesse for Slovakia, foreleser ved Universitetet i Bratislava.

Lichtenštejn, Karel av (1569-1627) Kom fra en lutheransk familie men konverterte til katolisismen. Tilhørte keiser Rudolf IIs hoff i Praha. I striden mellom Rudolf og Mathias sto han på Mathias' side som senere ga ham tittelen greve. Etter slaget på Bílá Hora ble han keiserens stedfortreder i Bøhmen.

Martinic, Jaroslav av Øverste kansler i Bøhmen. En av tre som ble defenstrert i 1618.

Masaryk, Tomáš Garrigue (1850-1937) Sosiolog og filosof. Startet sin akademiske virksomhet ved universitetet i Wien, men fikk professorstilling ved det nye tsjekkiske universitetet i Praha i 1882. Tok aktiv del i samfunnsdebatten om de forfalskede håndskriftene. Var representant i Riksdagen i Wien. Dannet senere sitt eget parti - Realistpartiet. Under første verdenskrig arbeidet han i eksil for å få opprettet en selvstendig tsjekkosllovakisk stat. Ble første president for Tsjekkoslovakia.

Nejedlý, Zdeněk (1878-1962) Historiker. Etter 1918 gikk han politisk til venstre. Under 2. verdenskrig var han i eksil i Sovjetunionen. Kommunist og minister for skole, opplysning, forskning og kunst i perioden 1945-1953.

Neruda, Jan (1834-1891) Forfatter, kritiker og journalist. Mest kjent er hans Historier fra Lillesiden. Som journalist skrev han følgetonger, kritikker og reiseskildringer.

Palacký, František (1789-1876) Historiker med tilnavnet “nasjonens far”. Framtredende også som politiker og representant i Riksrådet. Hans hovedverk *Den tsjekkiske nasjonens historie i Bøhmen og Mähren* (1848-1876) fikk stor betydning synet på den tsjekkiske historien og utviklingen av historievitenskapen i Bøhmen og Mähren.

Pekař, Josef (1870-1937) historiker, studerte i Praha under Jaroslav Goll, i Erlangen og Berlin, Dosent (fra 1897) og professor (fra 1905) i tsjekkisk historie ved Universitetet i Praha, rektor fra 1931-1932.

Pešina z Čechorodu, Tomáš (1629-1680) jesuitterprest, utnevnt som de mehriske stendenes historiker. Venn av Balbín.

Poděbrad, Jiří av (1420-1471) Valgt til bøhmisk konge i 1458 (“husitterkongen”). Deltok i slaget ved Lipany. Fikk stor symboleffekt i den tsjekkiske historien som symbol på en demokratisk valgt kongen, og som den siste etniske tsjekkiske kongen.

Prokeš, Jaroslav (1895-1951) Arkivar og senere historieprofessor ved universitetet i Praha. Hadde til å begynne med husittertiden som spesialperiode, men interesserte seg sener også for 1600 og 1700-talls historie. Forsvarte Goll i striden om den tsjekkiske historiens mening, men la i tillegg vekt på at historikerne måtte ha filosofisk skolering.

Rezek, Antonín (1853-1909) Professor i historie ved universitetet i Praha. Hadde tidlig ambisjoner om å bli Palackýs etterfølger. Vitenskapelig sto han på samme program som Goll, og sammen grunnla de *Český Časopis Historický* i 1895. Fikk senere stilling i sentraladministrasjonen i Wien. Tematisk konsentrerte Rezek seg om perioden etter 1620.

Rieger, František Ladislav (1818-1903) Fremste politiske representant for gammeltsjekkerne sammen med Palacký. Utdannet jurist, deltok under revolusjonen i 1848. Utgiver av leksikon, og grunnelgger av avisen *Národní listy*.

Roupova, Václav Vilém z (1580-1641) Medlem av Unitas fratrum. Ble under den bøhmiske oppstanden en av dens ledere. Etter slaget på Bílá Hora flyttet han i eksil til Berlin. Han ble benådet av keiseren, og vendte tilbake til Bøhmen med de saxiske og svenske styrkene i 1631 og 1638.

Rudolf II av Habsburg (1552-1612) Tysk-romersk keiser og konge av Bøhmen i 1575. Gjorde Praha til keiserdømmets hovedstad for første gang siden Karl IV. Striden med broren Mathias ledet til dynastisk og politisk krise som broren gikk seirende ut av. For å få støtte fra de bøhmiske stendene måtte han i 1609 inngå avtale om full religionsfrihet i Bøhmen. Abdiserte som bøhmisk konge i 1611.

Sabina, Karel (1813-1877) Forfatter og journalist. Sto på den radikale demokratiske fløyen etter 1848. Samarbeidet med Bakunin. Dømt til døden, men straffen gjort om til 18 års fengsel. Var informant for de habsburgske myndighetene, og etter avsløringen ble han utstøtt fra det gode nasjonale selskap.

Slavata z Chlumu a Košumberka, Vilém (1572-1652) Kom fra en gammel adelsslekt. Øverste kansler i Bøhmen (fra 1628). Konverterte til katolisismen etter studieopphold i Italia. Var en av de få adelsmennene som ikke skrev under avtalen om religionsfrihet i Bøhmen (1609). Som følge av dette var han en av de tre som ble defenestrert i 1618.

Šlik, Jáchym Ondřej (1569-1621) Kom fra en lutheransk familie. Studerte i Jena. Kom tilbake til Bøhmen i 1600 og ble en del av stenderopposisjonen. Spilte en sentral rolle i forhandlingene om religionsfrihet i Bøhmen. Detok aktivt i den bøhmiske oppstanden og var en av de 30 direktørene. For sin aktivitet under oppstanden ble han i 1621 henrettet.

St. Václav (ca. 907-935) Tsjekkisk konge. I kildene er han først nevnt som konge i 924. Senre kilder har understreket hans gudommelighet og gode gjerninger. Styrket forholdet til det tysk-romerske riket. Kjempet en maktkamp med sin bror Boleslav som egenhendig drepte ham.

Teige, Josef (1862-1920) Historiker og byarkivar i Praha. Publiserte artikler og bøker med Praha bys historie som tema, og hadde som spesialperiode perioden fra husittertiden til første halvdel av 1600-tallet.

Thurn, Jindřich Matyáš (1567-1640) Etterkommer av germanisert familie opprinnelig fra Italia som hadde flyttet til Bøhmen. Ble en av de rikeste adelsmennene i Bøhmen. Fungerte i keiserens armé 1592-1607. Var en av initiativtakerne til den bøhmiske oppstanden, og ble leder for armeen. Etter slaget på Bílá Hora kjempet han for den saksiske, danske og svenske siden under Trettiårskrigen.

Tomek, Václav Vladivoj (1818-1905) Konservativ og katolsk historiker. Startet sitt virke som Palackýs assistent og lærer for hans barn. Kom til å bli Palackýs historietolkningsmessige motpol. Ved opprettelsen av det tsjekkiske universitetet i Praha ble han første rektor.

Tyl, Josef Kajetán (1808-1856) Forfatter, lyriker og dramatiker. Tematisk var hans verk konsentrert om samtidige forhold, men senere også historiske. Skrev *Hvor er mitt hjem* (*Kde domov můj*) som senere ble den tsjekkisk nasjonalsangen.

Vančura, Jindřich (1856-1936) Lærer og oversetter av bl.a. E. Denis. Elev av Tomek ved universitetet i Praha.

Vavák, František Jan (1741-1816) Allsidig utdannet bonde og ordfører. Arbeidet for å styrke landsbygda økonomisk og kulturelt. Sett på som bøndernes representant.

Wallerstein, Albrecht Václav Eusebius (tsj. Albrecht z Valdštejna) (1583-1634) Kom fra en adelsfamilie. Studerte ved *Unitas fratrum*s gymnas og i utlandet. Første militære erfaring fikk han i kampen mot tyrkerne (1604-6). Konverterte til katolisismen. Etter slaget på Bílá Hora fikk han store landområder som følge av konfiskasjonene. ...

Werstadt, Jaroslav (1888-1970) Historiker. Av stor betydning var hans historiografiske framstillinger. Var til å begynne med kritisk til Masaryks "humanisme", men gikk etter 1918 over til å bli Masaryks støttespiller.

Winter, Zikmund (1846-1912) Historiker og forfatter, mest kjent for sine historiske romaner.

Žerotín, Karel (1564-1636) Fra en mehrisk adelsfamilie. Studert ved flere utenlandske universiteter. I perioden 1608-1615 var han mehrisk offiser, antakelig fordi han sto på Matyáš side i striden med broren Rudolf II. Var nøytrale under den bøhmiske oppstanden. Støttet ikke valget av Fredrik av Pfalz til Bøhmisk konge og ble heller ikke forfulgt etter slaget på Bílá Hora.

Žižka, Jan (ca 1360-1424) Kom fra små kår, men slo seg opp innen det militæret. I Praha ble han kjent med Hus' lære. Deltok ved den første defenstreringen i Praha (1419). I 1420 flyttet han med sine trofrender til den nye grunnlagte byen Tábor, og ble en av fire generaler. Žižka var en av de mest seiersrike generalene under husitterkrigen.

Noter

Innledning

¹ Hobsbawm, Eric (1992) 'Ethnicity and nationalism in Europe Today' i *Anthropology Today*, v8, n1 s. 3.

² Hobsbawm, Eric (1994) 'Introduction: Inventing Traditions' i Eric Hobsbawm & Terence Ranger (eds.) *The Invention of Traditions*, London, Canto, ss. 1-14, s. 13.

³ Hobsbawm (1994: 14).

⁴ "It is clear that plenty of political institutions, ideological movements and groups - not least in nationalism - were so unprecedented that even historic continuity had to be invented, for example by creating an ancient past beyond effective historical continuity, either by semi-fiction or by forgery" (Hobsbawm, 1994: 7). De to håndskriftene som ble "funnet" tidlig på 1800-tallet, er et klart eksempel fra tsjekkisk historie på Hobsbawms poeng. Håndskriftene, som var rene forfalskninger, hadde stor betydning for synet på tsjekkisk språk og historie fordi de forsøkte å vise at det i Bøhmen hadde vært en litterær tradisjon på linje med tysk og fransk.

⁵ "[...]depending upon the state of preservation of the ethnic past, we can speak of either historical 'rediscovery' or 'reconstruction'. Only in rare cases need we speak of pure fabrication" (Smith, Anthony D. [1986](1994) *The Ethnic Origins of the Nation*, Oxford, Blackwell, s. 178.)

⁶ Smith (1994: 178).

⁷ Hroch, Miroslav (1996) *V národním zájmu*, Praha: Univerzita Karlova, s. 114.

⁸ Se også Hroch, Miroslav (1979) 'Literární zdroje českého historického povědomí v 19. století', i *Polska, czeska i słowacka świadomość historyczna XIX wieku*, Wrocław Ossolineum, ss. 57-73, s. 58-9.

⁹ Se Hroch, Miroslav (1998) 'Europeisk nasjonalhistorie' i Øystein Sørensen (red) *Jakten på det norske*, Oslo: Ad Notam Gyldendal, ss. 217-228.

¹⁰ Iggers, Georg G. (1994) 'Changing Conceptions of National History Since the French Revolution. A Critical Comparative Perspective' i E. Lönnroth *et.al* (red) *Conceptions of National History*, Berlin & New York, ss. 132-150, s. 133.

¹¹ Hroch (1996: 116).

¹² Dahl, Ottar (1986) *Problemer i historiens teori*, Oslo, Universitetsforlaget, s. 104.

¹³ Hroch (1996: 118).

¹⁴ Smith (1994: 175).

¹⁵ Smith (1994: 176).

¹⁶ Smith, Anthony D. (1991) *National Identity*, London s. 65.

¹⁷ Smith (1994:183).

¹⁸ Smith (1994: 192).

¹⁹ "Together, these myth-motifs can be formed into a composite nationalist mythology and salvation drama." (Smith, 1991: 66).

²⁰ Smith (1994: 182).

²¹ Se Hroch, Miroslav (1985) *Social Preconditions of National Revival in Europe*, Cambridge: Cambridge University Press.

²² Kutnar, František (1973 & 1977) *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví*, bind I & II, Praha: SPN; Vojtěch, Tomáš (1984) *Česká historiografie a pozitivismus*, Praha: Academia, og Marek, Jaroslav (1992) *Historismu a dějepisectví*, Praha: Academia.

²³ Plaschka, R.G. (1955) *Von Palacky bis Pekař - Geschichtswissenschaft und Nationalbewusstsein bei den Tschechen*, Graz & Köln.

²⁴ Se Hroch (1979) og Hroch, Miroslav & Jitka Malecková (kommer) *The Construction of Czech National History*.

²⁵ Det finnes noen eldre framstillinger på dette området som for eksempel Opočenský, Hanuš (1913) 'Bílá hora a česká historiografie', i *Pokroková revue*, v9, n6,7,8/9, ss. 252-258, 295-300, 369-391, og Werstadt, Jaroslav (1913-14) Bílá hora v české historiografii, *Pokroková Revue*, v10, n3 ss.117-121, n4 ss175-188.

Kapittel 1

¹ “Toto letmé résumé českého historického dramau nám ukazuje hlavní stanice a problémy českých dějin -- cesti vedoucí od výšin husitské a slávy ke Kalvárii bělohorské a odtud ke dni národního vzkříšení a osvobození. Význam a smysl české reformace; příčiny a následky národního pádu; síly a podněty obrození a osvobození národa -- to jsou zjevy a problémy. které tvoří předmět a základ každého přemýšlení o filosofii českých dějin.” (Werstadt, Jaroslav (1948) ‘Rozhled po filosofii českých dějin’ i *Odkazy dějin*, Praha, s. 12-13.

² Kutnar, František (1981) ‘Frantisek Palacký and the Development of Modern Czech Nationalism’ i *East European Quarterly*, v15, n1, ss 3-13, s. 8.

³ Kutnar (1973: 152).

⁴ Zacek, Joseph F. (1970) *Palacky - The Historian as Scholar and Nationalist*, Mouton: The Hague/Paris, s. 80.

⁵ Kutnar (1973: 157).

⁶ “[...]Justavičné stýkání a potýkání se Slovanství s Římanstvím a Němectvím [...] a jelikož Římanství dotýkalo se Čechů ne samo sebou, ale téměř veskrze jen prostředkem Němectva, může se také říci, že dějiny české zakládají se vůbec hlavně na sporu s Němectvem žili na pojímání a zamítání způsobů a řádů německých od Čechů“ (Palacký, František (1968) [1848] *Dějiny národa českého v Čechách a na Moravě*, Praha, s. 57).

⁷ Kutnar (1973: 157).

⁸ Kutnar (1973: 159).

⁹ Se Rak (1994) *Bývali Čechové... České historické mýty a stereotypy*, Praha: H&H.

¹⁰ Tomek, Václav V. (1854-8) ‘O nepokojích stavovských o zemích mocnářství rakouského za panování Rudolfa II a Matiaše (mezi léty 1594-1614)’, i *ČČM*, v28-30.

¹¹ “Dějepis má být zrcadlem národů sloužícím ku poznání sebe.” (Tomek, 1854: 240)

¹² Werstadt, Jaroslav (1920) ‘Politické dějepisectví’, *ČČH*, v26, n1, ss. 1-93, s. 43.

¹³ Se Hroch, Miroslav & Jitka Malecková (paper ikke publisert) *The Construction of Czech national History*; Štaif, Jiří (1997) *Historici, dějiny a společnost*, část I, Praha: FFUK, ss. 115-117.

¹⁴ Ved universitetet hadde det vært en professorstilling i tsjekkisk språk siden 1792, men den hadde ikke alltid vært besatt. Tysk var det dominerende språket ved universitetet, men i 1848 fikk professorene anledning til å velge hvilket språk de ville undervise på.

¹⁵ Skilling, H. Gordon (1949) ‘The Partition of the University in Prague’, *The Slavonic Review*, v27, n69, s. 434.

¹⁶ Skilling (1949: 432). Fra regjeringshold ble det argumentert med at det var et mål å bevare et tysk preg ved universitetet fordi dette var i statens og kulturens interesse, men samtidig skulle man ikke frata andre nasjoner deres mulighet til å tilfredsstille sine behov. Undervisningsminister Stremayer stilte også spørsmål om det fantes tsjekkisk vitenskapelig personale til en utvidelse av universitetet.

¹⁷ Kutnar, František (1977) *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví*, bind II, Praha, s. 16.

¹⁸ Kutnar (1977: 24).

¹⁹ Perioden 1882 til 1939 er kalt den tredje perioden i tsjekkisk historieskrivning (se blant annet Vojtěch, Tomáš (1984) *Česká historiografie a pozitivismus*, Praha: Academia, s. 5.

²⁰ Golls syn på historisk metode og historie i alminnelighet ble uttrykt i artikkelen *Dějiny a dějepis* (1888-9).

²¹ Kutnar (1977:20).

²² Vojtěch (1984: 6 og 9).

²³ Kutnar (1977: 27).

²⁴ “[...]osvětářské, vychovné poslání historie. Nechtěli ji stavět do služeb politických, kulturních, náboženských i jiných snah a cílů současnosti, ač nevylučovali možnost využít závěrů vědeckého poznání historiků v dílech politiků, umělců, spisovatelů.” (Kohout, Luboš (1995) ‘Josef Pekař očima svých kritiků’ i Eva Kantůrková (red) *Pekařovské studie*, Praha: Academia, ss.94-119, s. 96). Det var en slik holdning til historien som Masaryk, Nejedlý og andre senere kom til å kritisere fordi de mente vitenskapen skulle bidra til nasjonens behov.

²⁵ Kohout (1995: 97).

²⁶ Kutnar (1977: 92).

²⁷ Stloukal, Karel (1946) ‘Jaroslav Goll’ i *ČČH*, v47, ss. 106-123, s. 122.

²⁸ Kutnar (1977: 98). Dette kom tydelig til uttrykk i hans avhandling om det tsjekkiske landbruket (*České katastry*, (1913-1915) og hans lokalhistoriske avhandling om området Kost (*Kniha o Kosti*, (1909-1911). Disse avhandlingene kan ses på som en tilnærming til Karl Lamprechts historiesyn. Pekař hadde under sitt studieopphold i Tyskland kommet i nær kontakt med Lamprecht-striden, og han skrev en artikkel om Lamprechts syn (se Pekař, Josef (1897) ‘Spor o individualismus a kolektivismus v dějepisectví’, *ČČH*, v3, ss. 146-160). Artikkelen er ingen kritisk analyse

av Lamprecht, men i større grad et referat av hans syn og striden om det. Selv om Pekař nærmet seg Lamprecht kan vi likevel ikke si at han fullstendig adopterte Lamprechts syn (se også Hertl, Jan (1937) 'Prožití dějin' i Rudolf Holinka (red) *O Josefu Pekařovi. Příspěvky k životopisu a dílu*, Praha, ss. 217-240).

²⁹ Hertl (1937: 228).

³⁰ Malý, Radomír (1995) 'Heslo do slovníku' i Eva Kantůrková (red) *Pekařovské studie*, Praha: Academia, ss. 11-22, s. 15.

³¹ "Pekař delte Rezek's avsmak for de demokratiske strømme, ambisjonene og bestrebelsene (antidynastiske, antiføydale, antiklerikalske, liberalistiske; han stilte seg — i sterk motsetning til Masaryk — mot allmen stemmerett bl.a.), og han hadde en klar sympati for et autoritært system". ("S Rezkem sdílel Pekař nechť k demokratickým proudům, tužbám a snahám (protidynastickým, protifeudálním, potiklerikálním, liberalistickým; stavěl se — také ostrý protiklad k Masarykovi — proti všeobecnému volebnímu právu aj.), jakož i jisté sympatie pro autoritativní systémy." Kohout (1995: 106)).

³² "I sin nasjonale tenkning sto Pekař fast på hjemlig jord, og nasjonens politiske eksistens ville han bygge på programmet om de bøhmiske statsrettene." ("Ve svém národním myšlení stál Pekař pevně na domácí půdě a politickou existenci národa chtěl budovat na programu českého státního práva" Kutnar sitert i Kohout, Luboš (1995) 'Josef Pekař očima svých kritiků' i Eva Kantůrková (red) *Pekařovské studie*, Praha: Academia ss. 94-119 s. 104)).

³³ Kucera, Martin (1996) 'Pekařův rok 1917' i ČČH, v94, n4, ss.761-794, s. 772.

³⁴ Kutnar (1977: 121).

³⁵ Krofta, Kamil (1997a) [1910] 'Vliv Masarykův na české dějepisectví' i Miloš Havelka *Spor o smysl českých dějin 1895-1938*, Praha: Torst, ss. 149-156, og Krofta, Kamil (1997b)[1912] 'Masaryk, Goll a české dějepisectví' i Miloš Havelka *Spor o smysl českých dějin 1895-1938*, Praha: Torst, ss. 235-264.

³⁶ "Krigen [...] var et kraftig traume i den sjælelige utviklingen for historikeren Krofta: den brakte ham i tett og intim kontakt med det nasjonale politiske liv, [...] og den viste han betydningen og verdien av vitenskapelig historisk viten og historisk sannhet i det nasjonale strevets og kampens tjeneste. Historie ble for ham stadig mindre arbeid med egen hensikt og mer i nasjonal tjeneste". ("Válka tedy [...] byla mocným otřesením v duševním vývoji Kroftovy-historika: přivedla jej v těsný a intimní styk s politickým životem národním, [...] a ukázala mu význam a cenu vědecko-historického poznání a dějinné pravdy ve službě národního úsilí a zápasu. Historie se mu stává stále méně prací samoúčelnou a stále více národní službou." Werstadt, Jaroslav (1948) 'O myšlenkovém vývoji a profilu Kamil Krofta' i Jaroslav Werstadt *Odkazy dějin a dějepisců*, Praha: Historický klub, s. 111).

³⁷ "Vi må også kjenne folkets liv for at vi skal kunne kjenne det nasjonale livets kraft. Vi kan ikke lenger bygge alt på noen utvalgte individer som riktignok former litteraturen, kunsten eller vitenskapen, men ikke det nasjonale liv." ("Musíme znáti i život lidu, abychom znali síly národního života. Nesmíme dále stavěti vše na několika vybraných individualitách, jež sice tvoří literaturu, umění nebo vědu, ale ne národní život"). Nejedlý sitert i Kutnar (1977: 149).

³⁸ Nejedlý, Zdeněk (1920b) 'O národním dějepisectví' i *Nové Čechy*, v1, n1, ss. 10-21.

³⁹ Kutnar (1977: 149).

⁴⁰ Masaryk, Tomáš G. (1990b) *Naše nynější krize*, Praha, s. 199; dette argumentet gjentok han i samtaler med den tsjekkiske forfatteren Karel Čapek i mellomkrigstiden (se Marek, Jaroslav (1992) *Historismu a dějepisectví*, Praha: Academia, s. 15).

⁴¹ Masaryk (1990b: 200).

⁴² "Věci, ne vývoj..." (Masaryk, Tomáš G. (1990a) [1895] *Česká otázka*, Praha, s. 133).

⁴³ "Jeg tror som Kollár at nasjonenes historie ikke er tilfeldig, men at Forsynets sikre plan uttrykker seg i den." (Věřím s Kollárem, že historie národů není nahodila, nýbrž že se v ní projevuje určitý plán Prozřetelnosti (Masaryk (1990a: 9)).

⁴⁴ "[...]det er historikernes og filosofenes oppgave, hver nasjons oppgave, å fatte denne verdensplanen, erkjenne og bestemme sin plass i den, og i tråd med denne erkjennelsen å handle ved alt arbeid, også politisk, med den fulleste og klareste bevissthet som mulig." ([...]je úkolem historiků a filozofů, úkolem každého národa, ten plán světový postihovat, místo své v něm poznat a určit a podle toho poznání co možná s nejpřesnějším a nejjasnějším vědomím postupovat při vši práci, i politické" (Masaryk (1990a: 9)).

⁴⁵ Vančura, Jindřich (1995) [1911] 'Čím se Masaryk zavděčil českému dějepisu' i Miloš Havelka (red) *Spor o smysl českých dějin*, Praha: Torst, ss. 125-148.

⁴⁶ Vančura (1995); Herben, Jan (1995)[1912] 'Masarykova sekta a Gollova škola' i Miloš Havelka (red) *Spor o smysl českých dějin*, Praha: Torst, ss. 164-234; Krofta (1995a & 1995b); Pekař, Josef (1995a)[1912] 'K článku prof. Jindřicha Vančury' i Miloš Havelka (red) *Spor o smysl českých dějin*, Praha: Torst, ss. 157-163.

⁴⁷ Kučera, Martin (1995) *Pekař proti Masarykovi*, Praha: Ústav T.G. Masaryka

⁴⁸ Pekař, Josef (1995b)[1912] 'Masarykova česká filosofie' i Miloš Havelka (red) *Spor o smysl českých dějin*, Praha: Torst, ss. 265-302; Pekař, Josef (1995c)[1912] 'K Masarykově přednášce o demokracii' i Miloš Havelka (red) *Spor o smysl českých dějin*, Praha: Torst, ss. 303-304; Pekař, Josef (1995d)[1912] 'K odpovědi prof. Masaryka' i Miloš Havelka (red) *Spor o smysl českých dějin*, Praha: Torst, ss. 317-320; se også Pekařs framstilling av historiens røde tråd i Pekař, Josef (1902) *Jan Hus*, Praha, og svar til Nejedlýs bidrag i debatten Pekař, Josef (1914) 'Zdeněk Nejedlý, Spor o smysl českých dějin', ČČH, v20, n2, ss. 227-231.

⁴⁹ Se Masaryk, Tomáš (1995)[1912] 'K sporu o smysl českých dějin' i Miloš Havelka (red) *Spor o smysl českých dějin*, Praha: Torst, ss. 305-316.

⁵⁰ Tapié, Victor L. (1937) 'Pekař a Masaryk' i Rudolf Holinka (red) *O Josefu Pekařovi. Příspěvky k životopisu a dílu*, Praha, ss. 241-246, s. 242.

⁵¹ Kočí, Josef (1978) *České národní obrození*, Praha: Svoboda, s. 153.

⁵² Malý (1995: 34); se også Kučera (1995: 30).

⁵³ Garver, Bruce M. (1978) *The Young Czech Party 1874-1901 and the Emergence of a Multi-Party System*, New Haven & London: Yale University Press, s. 102.

⁵⁴ Bradly, John F.N. (1984) *Czech Nationalism in the nineteenth Century*, Boulder: East European Monographs, s. 18.

⁵⁵ Disse møtene ble på Jaroslav Golls oppfordring kalt "tábor", og henspilte på byen med samme navn hvor deler av den husittiske bevegelsen hadde hatt sin hovedbase Tabor er også navnet på det fjellet hvor Jesus steg opp til Gud.

⁵⁶ Bugge, Peter (1994) *Czech Nation-Building, National Self-Perception and Politics 1780-1914*, Ph.D. Dissertation, Aarhus Universitet, s. 118. Denne bevegelsen kan knyttes til Smiths syn på nasjonens "romantiske steder" som betydningsfullt i dannelsen av nasjonale identiteter. Se Smith, Anthony D.[1986](1994) *The Ethnic Origins of the Nation*, Oxford, Blackwell, ss. 183-190.

⁵⁷ Blant de tsjekkiske historikerne som skrev offisielle historiebøker til bruk i skolen var derfor ikke overraskende Václav V. Tomek (*Děje mocnářství Rakouského* (1851)) og Antonín Gindely (*Dějepis pro školy obecné a měšťanské* (1875)).

⁵⁸ Kovaříková, Jana (1976) 'Učebnice dějepisu jako nástroj formování českého historického povědomí ve druhé polovině 19. století' i *Acta Universitatis Carolinae - Philosophica et historica*, n5, ss. 71-94, ss. 92-93.

⁵⁹ Kovaříková (1976).

⁶⁰ Se Pešat, Zdeněk (1961) 'Alois Jirásek' i *Dějiny české literatury*, bind III, Praha, ss. 431-465, og Pohorský, Miloš (1961) 'Historická povídka a román' i *Dějiny české literatury*, bind III, Praha, ss. 262-265.

Kapittel 2

¹ Křen, Jan (1990) *Konfliktní společenství. Češi a Němci 1780-1918*, Praha: Academia, s. 151.

² Garver, Bruce M. (1978) *The Young Czech Party 1874-1901 and the Emergence of a Multi-Party System*, New Haven & London: Yale University Press, s. 49; se også Křen (1990: 110).

³ Křen (1990:164-165).

⁴ Winters, Stanley B. (1975) 'Austrosalvism, Panslavism, and Russophilism in Czech Political Thought, 1970-1900' i Stanley B. Winters & Joseph Held (red) *Intellectual and Social Developments in the Habsburg Empire from Maria Theresa to World War I*, Boulder: East European Quarterly, ss. 175-202, s. 177.

⁵ Křen (1990: 163).

⁶ Urban, Otto (1991) *České a slovenské dějiny do roku 1918*, Praha: Svoboda, s. 198.

⁷ Ungtsjekkerne hadde foran valget i 1891 lagt vekt på fem forhold: 1) konflikten mellom tyskere og tsjekkere; 2) Taaffes forsøk på å øke den katolske kirkens innflytelse i skolen; 3) krise i jordbruket; 4) myndighetenes undertrykkelse av tsjekkiske aviser og organisasjoner; 5) myndighetenes obstruksjon ved tsjekkernes ønske om å bygge et monument over Jan Hus. Spesielt kritisert Ungtsjekkerne Gammeltsjekkerne for ikke å stå sterkere imot de tyske liberalerne og de ville ikke begrense de statsrettslige kravene for å berolige de tyske liberalerne. En slik politikk mente de ville gjøre slutt på alle håp om at tsjekkerne ville ha politisk innflytelse i Bøhmen og Mähren. (Garver 1978: 122-123).

⁸ I det hele tatt dukket det opp en rekke partier i løpet av 1890-tallet: Det statsrettslige progressive partiet (Státopráně pokroková strana) (1899), Det radikale framskrittspartiet (Strana radikálně pokroková) (1897), Det nasjonal-sosiale partiet (Národně sociální strana) (1898), Foreningen av tsjekkiske jordbrukere (Sdružení českých zemědělců) (1897), Det Tsjekkiske agrarpartiet (Česká strana agrární) (1899), Det nasjonal-katolske partiet (Katolická strana národní)

(1896), Det kristensosiale partiet for Bøhmen og Mähren (Křesťanskosociální strana pro Čechy a Moravu) (1894) og Det tsjekkiske folkeparti (Česká strana lidová) (1900).

⁹ Garver (1978: 297).

¹⁰ Partiet het egentlig Det tsjekkiske folkeparti (Česká strana lidová) (1900) men skiftet i 1905 navn til Det tsjekkiske framskrittsparti (Česká strana pokroková).

¹¹ Malý Radomír (1995) 'Heslo do slovníku' i Eva Kantůrková (red) *Pekařovské studie*, Praha: Academia, ss. 11-22, s. 15.

¹² Bugge, Peter (1994) *Czech Nation-Building, National Self-Perception and Politics 1780-1914*, Ph.D. Dissertation, Aarhus Universitet., s. 135. Ved det først "tábor"-møtet på fjellet Říp i 1868 ble det fremmet en resolusjon som blant annet krevde "the renewal of our historical rights which means nothing less than the freedom, independence, and separateness of the glorious Czech kingdom" (siteret fra Garver (1978: 71)).

¹³ Křen (1990: 41).

¹⁴ Pekař tok aktiv del i denne kampen som Švehlas samarbeidspartner og ekspert på de bøhmiske statsrettene, se Kučera, Martin (1996) 'Pekařův rok 1917' i *ČČH*, v94, n4, ss. 761-794, s. 763.

¹⁵ Pithart, Petr (1995) 'Kavalír Josef Pekař' i Eva Kantůrková (red) *Pekařovské studie*, Praha: Academia, ss. 123-145 ss. 131-132.

¹⁶ Pithart, Petr (1995).

¹⁷ Se Pekařs artikler 'Poznámky k uherské korunovaci' (1917), 'Poselství Wilsonovo a české memorandum z roku 1870' (1917), 'České státní právo a rakouské znaky a tituly' (1917) alle i Pekař, Josef (1993) *Na cestě k samostatnosti*, Praha: Panorama.

¹⁸ For en framstilling av østerriksk politikk på 1890-tallet se Schorske, Carl E. (1981) *Fin-de-siècle Vienna. Politics and Culture*, New York: Vintage Books.

¹⁹ I januar 1864 forsøkte Palacký i et halvhjertet forsøk på å forsvare adelens plass i nasjonens politiske og kulturelle liv, men kan ikke sies å ha lykket med det. Se Bugge (1994: 107).

²⁰ "[...] stav rolnický, jenž jádrem jest národa našeho [...] v brze bude nám náhradou za ztracenou na Bílé hoře šlechtu [...]" (Siteret fra Bugge (1994:107)).

²¹ Bradley, John F.N. (1984) *Czech Nationalism in the Nineteenth Century*, Boulder: East European Monographs, s. 82.

²² Kalista, Zdeněk (1994) *Josef Pekař*, Praha: Torst, s. 69.

²³ Kalista (1994: 73).

²⁴ Winters (1975: 176).

²⁵ Palacký, František (1898)[1865] 'Idea státu Rakouského', *Spisy drobné I*, Praha, ss 209-267.

²⁶ Winters (1975: 189).

Kapittel 3

¹ "Ze Řípu Čech svůj domov vzal/ Na Bílé hoře dokonal/ V matičce Praze z mrtvých vzal". Innskripsjonen på Det tsjekkiske nasjonalteaterets grunnstein nedlagt i 1868. Siteret fra Bugge Peter (1994) *Czech Nation-Building, National Self-Perception and Politics 1780-1914*, Ph.D. Dissertation, Aarhus Universitet, s. 136. Říp er et fjell i Bøhmen hvorfra den mytiske fader Čech så ut over landet og bestemte at hans folk skulle bosette seg.

² "půda naši porážky a pádu" (Hajn, Antonín (1921) '1620-1920' i Josef Teige & Hanuš Kuffner *et al.* *Na Bílé Hoře*, Praha, A.B. Černý, s. 104).

³ Petrůň (1993) 'Na téma mýtu Bílé Hory' i Miloslavo Vlk (red) *Traditio et cultus. Miscellanea historica Bohemica*, Praha: Univerzita Karlova, ss. 141-162, s. 151.

⁴ Klíma, Arnošt (1996) *Dlouhá válka*, Praha, s. 13.

⁵ Lee, Stephen J. (1991) *The Thirty Years War*, London: Routledge, s 10; se også Klíma (1996: 15).

⁶ Klíma (1996: 16-17). Defenstreringen fikk ikke det utfall stendene hadde ønsket da de utkastet landet i en haug med møkk og kom fra det uten større skade. De klarte å flykte til Wien hvor de fikk varslet keiseren om hva som hadde skjedd i Praha.

⁷ Klíma (1996: 26).

⁸ Klíma (1996: 29).

⁹ Hroch, Miroslav (1979) 'Literární zdroje českého historického povědomí v 19. století', i *Polska, czeska i słowacka świadomość historyczna XIX wieku*, Wrocław Ossolineum, ss. 57-73, s. 64.

¹⁰ Jf. Petrůň (1993: 152) og Hýsek, Miloslav (1921) [1910] 'Bílá Hora v české literatuře', i Josef Teige & Hanuš Kuffner *et al. Na Bílé Hoře*, Praha, A.B. Černý, s. 116.

¹¹ Hýsek (1920: 116).

¹² "Hvor er vår grav? /over Praha en vill storm/ tyrannen jubler, dagen svinner hen/ klokken ringer (alarm)/ Bílá Hora blir rød av blod/ tusen år forsvinner i støvet —/ forferdelsens fjell, vår grav! "Kde hrob je náš? / Nade Prahou bouře divá, / tyran jása, den umdlivá, / zvony znějí na popláche, / tisíc věků klesá v prach — / krví rdí se Hora Bílá, / hora hrůzy, hřbitov náš!" Diktet eller sangen var en del av Tyls komedie *Skomakerfesten* (1834) (Fidlovačka) som ga et humoristisk bilde av folkelivet i Praha i samtiden. Se Blekastad, Milada (1978) *Millom bork og ved. Frå tsjekkisk åndsliv i nyare tid*, Oslo: Det norske samlaget, s. 109.

¹³ Hroch (1979: 67).

¹⁴ "Horo kletá, Horo bílá,/v tobě shnila naše síla, /co v tvém lůně se schovává,/ žádný věk nám zpět nedává."

¹⁵ "Národ český, vydáný na soud sani kruté,/ ...hle, již na Golgotu kříž nese, umdlévaje,/ již ho na kříž přibíli! Krev nevinnou láje/ na stinadle vylila." Malisz sitert i Petrůň (1993: 153)

¹⁶ Fra polsk historie og selvforståelse er det kjent hvordan den polske forfatteren og nasjonalisten Adam Mickiewicz på 1830-tallet utmeislet myten om den Polen som nasjonenes Messias. I *Den polske nasjonens og de polske pilegrimenes bøker* (1832) framstilte Mickiewicz Polens martyrdom og begravelse, og han erklærte at "[...] on the third day the soul shall return to the body, and the Nation shall arise and free all the peoples of Europe from slavery". Gjennom denne myten fikk den polske nasjonen en misjon, og delingene av Polen på 1700-tallet fikk en mening. Adam Mickiewicz sitert i Peter Brock (1994) 'Polish Nationalism' i Peter F. Sugar & Ivo John Lederer (red) *Nationalism in Eastern Europe*, ss. 310-372, Seattle: University of Washington Press, s. 318-319.

¹⁷ "Na naši Kalvárii, v charém kříže stínu, hle matka Vlast — syn Národ v jejím klínu". Neruda sitert i Petrůň (1993: 152).

¹⁸ "[...]nastal vroucí kult Bílé hory". Hýsek (1920: 125).

¹⁹ Hroch, Miroslav (1979) 'Literární zdroje českého historického povědomí v 19. století', i *Polska, czeska i slowacka świadomość historyczna XIX wieku*, Wrocław Ossolineum, ss. 57-73, s. 70.

²⁰ Pohorský, Miloš (1961) 'Historická povídka a román' i *Dějiny české literatury*, bind III, Praha, ss. 262-265, s. 263.

²¹ *Čeští spisovatelé 19. století* (1971), Praha, ss. 18-20, s. 18-19.

²² Pešat, Zdeněk (1961) 'Alois Jirásek' i *Dějiny české literatury*, bind III, Praha, ss. 431-465, s. 438-9.

²³ Pešat (1961: 459).

²⁴ Palacký, František (1968) [1848] *Dějiny národa českého v Čechách a na Moravě*, Praha

²⁵ Se Rak (1994: 130) og Součková, Milada (1958) *The Czech Romantics*, The Hague: Mouton, s. 11.

²⁶ Gindely, Antonín (1870) *Dějiny českého povstání. Léta 1618*, díl I, Praha: Bedřich Tempský. De andre tre bindene kom i 1878 og 1880. Kalousek, Josef (1892) *České státní právo*, Praha: Bursík & Kohout.

²⁷ Kalousek, Jaroslav (1881) 'Dějepisec doby Pobělohorské', i *Osvěta*, v11, n1, ss. 10-18.

²⁸ Tomek, Vaclav Vladivoj (1854-8) O nepokojích stavovských o zemích mocnářství rakouského za panování Rudolfa II a Matiaše (mezi léty 1594-1614, *ČČM*, v28-30, s. 243.

²⁹ Tomeks syn på Bílá Hora må ses i forhold til hans konservative politiske grunnholdning.

³⁰ Rezek, Antonín (1892) *Dějiny Čech a Moravy nové doby*, bind 1, Praha og Rezek, Antonín (1887) *Dějiny prostonárodního hnutí náboženského v Čechách od vydání tolerančního patentu až na naše časy*, Praha. Denis er ikke med i denne analysen av den enkle grunn at han var franskmann. Det skal likevel ikke stikkes under en stol at han hadde en framtreddende plass i tsjekkisk historieskrivning. Hans viktigste arbeider var *Konec samostatnosti české* (1892) og *Čechy po Bílé Hoře* (1903).

³¹ Krofta, Kamil (1940) *Nesmrtelný národ*, Praha, s. 31.

³² "vláda jednoho, a byt' i tyra, pokládána za lepší, nežli vláda několika set tyránek malých" (Rezek sitert i Werstadt (1920) 'Politické dějepisectví', *ČČH*, v26, n1, ss. 1-93, s. 68).

³³ Pekař, Josef (1909) 'Antonín Rezek', *ČČH*, v15, n2, ss. 145-152, s. 149.

³⁴ Werstadt (1920: 70).

³⁵ Nejedlý (1920) *Bílá Hora. Habsburg a český národ*, Praha, s. 16.

³⁶ "Války počínají z tisícerych příčin, ale jakmile počaly, příčiny tyto ustupují do pozadí a na jich místo nastupuje otázka o ukojení tíživosti a ziskuchtivosti a válce čas vyměřuje" (Gindely, 1880: 7).

³⁷ Se Opočenský, Hanuš (1913) 'Bílá hora a česká historiografie', i *Pokroková revue*, v9, n6,7,8/9, ss. 252-258, 295-300, 369-391, s. 297.

³⁸ "Zápas náboženský provázen byl neustále bojem o statky, čímž poskytováno potřebné palivo k dalšímu požáru" (Gindely, 1880: 3).

- ³⁹ “Kdo se tedy brání proti utlačování politickému a národnímu, hájí jen denního svého chleba” (Gindely, 1880: 3).
- ⁴⁰ “Dějiny české 16. a na začátku 17. století točí se hlavně o zápas mezi korunou a stavy privilegovanými o panství v zemi” (Tomek, Václav V. (1853) ‘Spiknutí Jiřího z Lobkovic r. 1593’, i *ČČM*, v27, n2, ss. 215-245, s. 215.).
- ⁴¹ “šlechta povstávší v boj proti dynastii pro oligarchické své snahy, vedla jej pod praporem náboženství” (Rezek, 1892: 24).
- ⁴² “Když pak bouře vypukla, bojovali proti dynastii stavové čeští vedle německých a měšťané čeští vedle německých, protože idea nábožensko-stavovská byla mocnější nežli idea národnostní” (Rezek, 1892: 24).
- ⁴³ “Nešlo tu o národnost, nýbrž především o náboženství.” Krofta, Kamil (1914) *Bílá Hora. Kurs šestipřednáškový*, Praha: J. Otto, s. 92.
- ⁴⁴ “církve v skutku národní” (Krofta, 1914: 92). *Církev pod obojí* var den reformerte kirken som ga både brød og vin til lekfolk under nattverden i motsetning til den katolske kirken hvor kungeistlige får vinen under nattverden.
- ⁴⁵ Krofta (1914: 140 og 141).
- ⁴⁶ “odbojným stavům šlo především o otázky náboženské svobody” og “vyplynuly z úvah a obav církevně náboženských” (Pekař, 1991: 167).
- ⁴⁷ “Český odboj byl původně jen boj *Čechů s Čechy*” (Pekař, 1991: 170).
- ⁴⁸ “Doba se naplnila” (Nejedlý, 1920: 15).
- ⁴⁹ “Dvě myšlenky, svoboda a otroctví, pokrok a reakce, mravnost a nemravnost, kultura a barbarství srazily se tu ve svých tehdejších representantech v boji na život a na smrt. Na jedné straně stojí český národ, na druhé Habsburg. Kdo vítězí? Zákon pravdy anebo lži? Tot’ problém českého povstání r. 1618” (Nejedlý, 1920: 15-16).
- ⁵⁰ “Nebyla revoluce malých cílů” (Nejedlý 1920:16). “Čechové nevedli přece boj proti Habsburkům jen za sebe, vedli jej za ideu pro svobody náboženské a politické pro všechny národy světa” (Nejedlý, 1920: 19).
- ⁵¹ “úpadek vojenského ducha” og “Mezi českou šlechtou bývalo tehdy těžko najít čtyři, pět mužů, kteří by se hodili za důstojníky vojska” (Krofta, 1914: 79).
- ⁵² “historik nemá v žádném případě práva stavěti své pravidlem dokonalejší poznání, jehož nabytí o motivech, snahách a silách v boji zúčastněných stran, vyčítavě před oči těm, kteří stáli v horku zápasu a nemohli souditi tak jistě a prohlédati budoucnost” (Pekař, 1991: 185).
- ⁵³ “za obratným *Šlikem* a za agilním, neúnavným, ale i nerozvázným a nerozpačným *Thurnem*” (Pekař, 1991: 188).
- ⁵⁴ “[...]kdykoli jsme zvítězili, dalo se to pokaždé více převahou ducha nežli mocí fyzickou, a kdykoli jsme podléhali, že tím vinem býval vždy nedostatek duchovní činnosti, mravní statečnosti a odvahy.” (Palacký siter i Masaryk (1990a: 121)).
- ⁵⁵ Dette forholdet var også gjeldende i Masaryks samtid, og det er et av hans store poeng - at tsjekkerne på slutten av 1800-tallet var inne i en periode med moralsk og åndelig forfall, og dette var liberalismens skyld.
- ⁵⁶ “[...]nepadli jsme pro ideje reformační, ale padli jsme, že jsme se jim zpronevěřili, že jsme v nich nepokračovali” (Masaryk, 1990c: 78; også s. 26).
- ⁵⁷ “Kritická chvíle pro českou orientaci světovou” (Pekař, 1991: 183).
- ⁵⁸ “[...]chybělo ducha, ducha, který by odhadl nebezpečí, dal vzněcující, propagační sílu, učil obětování a vytrvání” (Pekař, 1991: 187).
- ⁵⁹ “společnost byla tak *zmaterialisovaná*, zlenivělá, jako snad nikdy v našich dějinách” (Pekař, 1991: 187).
- ⁶⁰ “Chudý život kulturní” (Pekař, 1991: 187). Pekař sammenlignet i den sammenheng slott for å underbygge påstanden om et fattigere tsjekkisk kulturelt liv (sic.).
- ⁶¹ Nejedlý (1914: 43).
- ⁶² Nejedlý (1914: 45).
- ⁶³ “[T]a [chyba] zajisté byla ještě více rozhodující pro výsledek povstání než nepříznivá situace zahraniční, neboť o tom jsme rozhodovali neb aspoň mohli rozhodovati my sami” (Nejedlý, 1920: 20).
- ⁶⁴ “[...]mají [šlechta a měšťané] nejméně ducha ryze českého” (Nejedlý, 1920: 22).
- ⁶⁵ “Či nevedl český národ svůj zápas proti Habsburkům právě myšlenky a svobodného přesvědčení? A bylo tudíž takové vojsko žoldácké přímo prototypem té nemravné, hrubé moci hmotny a násilí, jež právě měla být českou revolucí potřena?” (Nejedlý, 1920: 24).
- ⁶⁶ “Či neporazili husitští sedláci právě nejskvělejší vojska rytířská a žoldnéřská a nebyl voják daleko lepším než všichni cvičení žoldnéři té doby?” (Nejedlý, 1920: 24).
- ⁶⁷ “[...]kdy vlastní síly národa daleko ještě nebyly doopravdy vyčerpány” (Nejedlý, 1920: 25).
- ⁶⁸ “Rozmařilost (ødsling), pijanství (drikkfeldighet), hráčství (spillegalskap) a rváčství (håndgemeng), pohlavní nevázanost a jiné nepěkné zjevy vyskytují se v té době v české společnosti šlechtické velmi hojně (rikelig)” (Krofta, 1914: 60).

⁶⁹ Tak na př. pijanství přímo zvířecí, vášnivá záliba v kartách a kostkách, neuvěřitelná hrubost v řeči a v chování byly v sousedním Německu zjevy zcela obyčejné a všude rozšířené” (Krofta, 1914: 60).

⁷⁰ “[...]celkem byly u nás po té stránce poměry sotva horší než kdekoli jinde, spíše naopak lepší než ve většině zemí sousedních. Dojista nebyly takové mravy pravidlem u veškeré české šlechty předbělohorské. Velika její část se neodcizila docela přísným mravním zásadám svých husitských předků. Platí to především o šlechtě, která se hlásila k Jednotě bratrské, ale jistě také o valné části šlechty ostatní. Proti rozšířenému a stále opakovanému názoru o mravním úpadku předbělohorské šlechty české dlužno také uvést, že tehdejší česká šlechta věnovala velmi mnoho péče svému vzdělání. Bylo tehdy zvykem velmi rozšířeným, že mladí synové šlechtických rodin českých vysílání buď na studie na cizí university nebo na daleké cesty světem.” (Krofta, 1914: 61)

⁷¹ “kulturně nejbohatším a zároveň nejsvrázňejším obdobím, z hlediska národního i obecně lidského bližším moderní době než to, co ji předcházelo a následovalo” (Petráň, 1993: 158).

⁷² “It is truly striking how much strange masochism there tends to be in Czech’s self-evaluation” (Macura sitert i Pynsent, Robert (1994) *Questions of Identity*. Praha, s. 195; Krofta hadde i 1940 vært inne på noen av de samme tankene se Krofta (1940: 33).

⁷³ Teige, Josef [1910](1921) ‘O příčinách naší porážky na Bílé Hoře’, i Josef Teige & Hanuš Kuffner *et al. Na Bílé Hoře*, Praha, A.B. Černý, s.11.

⁷⁴ Pekař (1991: 219).

⁷⁵ “Mohli Čechové být prozřetelností krutěji poníženi, než takovýmto konečným úpadkem, zpečetivším dvoustoletou kolísavostí?” (Masaryk, 1990a: 178).

⁷⁶ “Hus zemřel pro nás” (Masaryk, 1990c: 63).

⁷⁷ Som et motto for boken *Jan Hus* hadde han valgt Jan Hus' eget valgspråk: “Søk sannheten, hør sannheten, lær sannheten, elsk sannheten, si sannheten, hold sannheten, vern sannheten helt til døden” (Hledej pravdu, slyš pravdu, uč se pravdě, miluj pravdu, prav pravdu, drž pravdu, bran' pravdy až do smrti)” (Masaryk, 1990c: 8)).

⁷⁸ Det var dette utgangspunktet Masaryk hadde hatt da han engasjerte seg i Håndskriftstriden. Den tsjekkiske nasjonen kunne ikke bygge sitt grunnlag på en løgn som Håndskriftene var, og måtte derfor gå gjennom en renselse dvs. avkrefte Håndskriftene som forfalskninger, for igjen å kunne framstå som en renere og sterkere nasjon. Se Bugge (1994: 184-185).

⁷⁹ Se Macura i Pynsent (1994: 195).

⁸⁰ “U Lipan [...] padla demokracie česká” (Masaryk, 1990a: 177).

⁸¹ “[...]lid český všecek musil být poroben a právě zbročen” (Masaryk, 1990a: 177).

⁸² “[...]jak brzy se stala nevěrnou zásadám Husovým!” (Masaryk, 1990a: 177).

⁸³ “povstavši pro svobodu ducha, zotročením ducha i těla” Masaryk (1990a: 177).

⁸⁴ “Roku 1487 zvítězila v čechách láska k moci a bohatství nad českým srdcem a rozumem” (Masaryk, 1990a: 178).

⁸⁵ Masaryk (1990a: 177).

⁸⁶ Pekař (1991: 180-181).

⁸⁷ Pekař (1991: 274).

⁸⁸ “Bílá Hora není naprosto rozhraním mezi dvěma horizonty v každém směru si nepodobnými, nýbrž naopak: po některých důležitých stránkách působí ona, pracuje u nás dlouho před nešťastným dnem 8. listopadu” (Pekař, 1991: 234).

⁸⁹ “doba protireformační *nebyla* ‘temnen’ veskrze” (Pekař, 1991: 237).

⁹⁰ “[...] aby cizí krev mohla snáze vniknouti v český organismus” (Pekař (1991: 210).

⁹¹ “Ale to mi nepřekáží, abych nevydal svědectví poznané pravdě a abych nezmenšuje nikterak temných stínů doby protireformační, nepoukázal také na *světla v temnotách*” (Pekař, 1991: 238).

⁹² “barok [...] nesl s sebou velmi *silný živel kulturní*” (Pekař, 1991: 237).

⁹³ “estetickým bohatstvím, kterým naplnil zemi” (Pekař, 1991: 237).

⁹⁴ “bezútěšná poušť” (Pekař, 1991: 238).

⁹⁵ “záchraně a obnově národního vědomí” (Pekař, 1991: 238).

⁹⁶ For Ernst Sars syn på dansketiden i norsk historie, se Svendsen, Åsmund (1997) *Konservativ og nasjonsbyggende historieskrivning?* Oslo: Norges forskningsråd, KULTs skriftserie nr. 91, s. 43.

⁹⁷ Nejedlý (1914: 58).

⁹⁸ Nejedlý (1914: 58).

⁹⁹ “Bílá Hora, t.j. úpadek českého národa, politický i kulturní, jest *centrální bod* české tragedie dějinné jak v názoru populárním tak odborním” (Nejedlý 1914: 42).

¹⁰⁰ “Národ, jenž dokázal tolik, kolik český národ v 17. století, ten není ještě mravně zkažen” (Nejedlý, 1914: 61).

¹⁰¹ “Historie nezná tragedií bez viny; nicméně dějiny nejsou vždy spravedlivé; pokuta bývá nejednou větší než vina. To nebylo naší vinou, že jsme se po veliké katastrofě českých dějin (a tou katastrofou jest pro všecku další budoucnost bitva na Bílé hoře) dostali pod vládu neosvíceného absolutismu[...]Úpadek, který u nás nastal pod neosvíceného absolutismu, byl všestraný.” (Goll, Jaroslav (1898b) ‘František Palacký’, *ČČH*, v4, n3, ss. 211-279, s. 224).

¹⁰² Smith, Anthony D.[1986](1994) *The Ethnic Origins of the Nation*, Oxford, Blackwell, s. 192.

¹⁰³ Pekař (1991: 194, 203, 208 og 210).

¹⁰⁴ Teige, Josef (1920)[1910] ‘O příčinách naší porážky na Bílé Hoře’ i i Josef Teige & Hanuš Kuffner *et al.* *Na Bílé Hoře*, Praha, A.B. Černý, s. 11, 12 og 20.

¹⁰⁵ Werstadt, Jaroslav (1948)[1920] ‘Česká Kalvárie’ i *Odkazy dějin a dějepisců*, Praha: Historický klub, ss. 119-123, s. 121 og 123.

¹⁰⁶ “Bolest je nesmírný tvůrčí a výchovný činitel života, prohlubující a očišťující. Bolest a tragika Bílé Hory — české Kalvarie bude solí našeho národního života, a Bílá Hora bude nás učití přísnosti k sobě i víře ve vlastní cenu a poslání přese všechny bludy a hříchy, bude zpovědnicí našeho národního svědomí” (Werstadt 1948: 123).

¹⁰⁷ Rezek (1892).

¹⁰⁸ Krofta (1940: 35).

¹⁰⁹ Werstadt (1920: 79-80).

¹¹⁰ Hroch (1979: 58).

¹¹¹ Hroch (1979: 59).

Kapittel 4

¹ “Čechem je ten, kdo česky mluví a píše, ne ten, kdo se k Čechům hlásí, ale mluví německy”. Josef Jungmann sitert i Bartoš, J., Kovářová, S. og Trapl, M. (1995) *Osobnosti českých dějin*, Praha: Alda, s. 151.

² De to andre forholdene var et Miroslav Hrochs mening, politisk autonomi eller uavhengighet og en sosial posisjon på linje med den herskende nasjonen forstått som sosial struktur og fordeling av rikdom. Se Hroch, Miroslav (1998) ‘The Social Interpretation of Linguistic Demands in European National Movements’ i H-G. Haupt, M.G. Miller & S. Woolf (red) *Regional and National Identities in Europe in the XIXth and XXth Centuries*, The Hague, ss. 67-96, s. 67.

³ Selv om Dobrovský ønsket å styrke det tsjekkiske språkets stilling anså han likevel ikke tsjekkisk for å være et språk som egnet seg til bruk i en vitenskapelig sammenheng. For publisering av vitenskapelige arbeider var ikke tsjekkisk så rikt og presist som tysk.

⁴ Etymologisk antas det at det tsjekkiske ordet for “tysker”, Němec, er avledet av adjektivet “němý” som betyr stum eller en som ikke kan snakke. Dette står muligens i motsetning til “slaver”, Slovan, som er en utledning av “slovo”, “ord”. Slaverne ble derfor de som hadde ordet og kunne snakke. Denne teorien er derimot svært omdiskutert.

⁵ Ved “reetableringen” av tsjekkisk som skriftspråk ble det utkjempet et “slag” for og imot germanismer i det tsjekkiske språket. “Antigermanistene” fikk i stor grad gjennomslag og i tillegg ble skriftspråket på 1500-tallet satt som mal for korrekt tsjekkisk. Her ser vi igjen at språkets antatte gullalder ble forsøkt gjeopprettet selv om det innenbar at 200 års språkutvikling ble utelukket. Dette er noe av grunnen til at det i dag er stor forskjell mellom talt og skrevet tsjekkisk.

⁶ “Vítěz se nespokojil osekaním českých svobod politických: rozhodl se vnúti Čechům i své nábožensctví a tak přetvořiti násilím i duši národa nebo aspoň většiny národa. Ano, pokusil se i po stránce jazykové učiniti průlom do historické svéráznosti jeho” (Pekař, Josef (1990) ‘Bílá Hora’ i *O smyslu českých dějin*, Praha: Rozmuvy. ss. 157-274, s. 203).

⁷ “[...]instinktivní nechuti k jazyku českému od počátku” (Pekař, 1990: 209).

⁸ “[...]patrnou předpojatností národně protičeskou vůbec” (Pekař, 1990: 209).

⁹ Pekař (1991: 207).

¹⁰ “vlastní politický národ český je jen asi z polovice nebo malé většiny opravdu české národností!” (Pekař, 1990: 208).

¹¹ Se sitatet av Jungmann i begynnelsen av dette kapittelet.

¹² Pekař fikk klar støtte blant annet av historikerkollegaen Vladimír Klecanda, som i 1920 foretok en lignende kobling ved å hevde at “[...]tapet på Bílá Hora var en katastrofe for det tsjekkiske språket og den tsjekkiske nasjonaliteten. “Porážka bělohorská byla však pohromou i českému jazyku a české národnosti” (Klecanda, Vladimír (1920) *1620*, Praha, s. 7).

¹³ Manifestet sitert i Garver, Bruce M. (1978) *The Young Czech Party 1874-1901 and the Emergence of a Multi-Party System*, New Haven & London: Yale University Press, s.211-212.

¹⁴ Kollár, Safářík, Palacký og Havlíček var protestanter mens Dobrovský derimot var katolikk.

¹⁵ Det er vel her også et spørsmål om for eksempel Palacký bekjente seg til en form for husitisme, og ikke i større grad til lutheranismen.

¹⁶ Historikeren V.V. Tomek var en av de få som ikke kom til å se på husittertiden som nasjonens høydepunkt.

¹⁷ “Naši předkové byli první, kdo v Evropě zatroubili k válce o svobodu svědomí a můžete být přesvědčeni, pánové, že my Čechové pro všechny čas, a pokud jediný pravý a ryzí Čech bude na světě, o svobodu a za svobodu státi budeme.” (Rieger sitert i Bugge, Peter (1994) *Czech Nation-Building, National Self-Perception and Politics 1780-1914*, Ph.D. Dissertation, Aarhus Universitet, s. 108).

¹⁸ Se Kohn, Hans (1953) *Pan-Slavism: Its History and Ideology*, Notre Dame, Indiana: University of Notre Dame Press, s. 24.

¹⁹ “Hus som på universitetet klart tilhørte dem som tok til orde for reformer i kirken også av nasjonale grunner, utvidet Milič’ til også å ha et nasjonal-patriotisk innhold.” “Hus, jenž na universitě jistě náležel k těm, kteří ujímali se reformy v církvi také z důvodů národních, rozšířil Miličův program i na vlastenecké působení národní” (Pekař, Josef (1902) *Jan Hus*, Praha., s. 10).

²⁰ For eksempel Prokeš (1920: 40).

²¹ “otevřítí duchu lidskému nekonečnou dráhu pokroku, a osobiti jemu, s větší svobodou, také větší důstojenství” Palacký sitert i Rak (1991: 58).

²² “o svobodu, která všude jest právem přirozeným” Palacký sitert i Rak (1991: 58).

²³ Se Rak (1991: 60).

²⁴ “Bylo opravdu tragické, že česká společnost, která boj svůj o ‘čistší’ náboženství před dvěma sty léty provedla vítězně hlavně proti Němcům, která se byla již v 15. století propracovala k vysokému názoru o snášlivosti náboženské, která toto pokrokové stanovisko své dosti šťastně uhájila v Majestátu i Porovnání z r. 1609, měla své náboženské svobody ztratiti také proto, že německý reakční zákon z roku 1555, dílo vítězného lutheranismu, spojil náboženskou ‘svobodu’ s nemravnou formulací ‘Cuius regio, eius religio’, tj. s právem knížat brát poddaným jejich náboženství!” (Pekař 1990: 218).

²⁵ “[...]národ, který lidstvu dal Husa, nemůže trvale zůstatí odstrkávanou Popelkou ve společnosti národů evropských” Krofta sitert i Rak (1991: 63).

²⁶ “‘kacíři čeští jsou opět tím, čím byli na počátku, obhájci práv svědomí’, a že se tu ‘věc jejich spojuje se vzdělaností a pokrokem’.” (Krofta, Kamil (1914) *Bílá Hora. Kurs šestipřednáškový*, Praha: J. Otto, s. 132).

²⁷ “Svoboda náboženského přesvědčení jest tudíž českému člověku první podmínkou mravnosti” (Nejedlý, Zdeněk (1920) *Bílá Hora. Habsburg a český národ*, Praha: Mladé proudy, s. 10).

²⁸ “Nejstrašlivější však Habsburskou zbraní proti poraženému národu bylo mravní otravování jeho duše, aby se stal nevěrným sám sobě” (Nejedlý 1920: 39).

²⁹ “Ale proto český národ, jehož světem po celá dvě století byla víra ve svobodu ducha a věrnost k mravnímu přesvědčení, nešlo tu jen o změnu konfesse, nýbrž o popření samého mravního základu své bytosti. [...] Proto protireformace jest druhý a vlastně hlavní zápas mezi Habsburky a českým národem, zápas, jež s nimi svádí především prostý lid. Na Bílé Hoře byla zničena vnější moc národa, ale zde, v katolickém chrámě, pod vedením jesuitského vojska, měla býti zlomena vnitřní, mravní moc národa” (Nejedlý 1920: 40).

³⁰ *Česká otázka* (1895) (Det tsjekkiske spørsmål), *O Naši nejnynejší krize* (1895) (Om vår nåværende krise), *Jan Hus* (1896), *Karel Havlíček* (1896) og *Palackého idea národa českého* (1898) (Palackýs ide om den tsjekkiske nasjonen).

³¹ Mesnjankinová, Irina (1997) ‘Masarykova vize úlohy malých národů v dějinách XX. století’ i *Sto let Masarykovy České otázky*, Praha, 169-174, s. 169.

³² “Jeg tror som Kollár at nasjonenes historie ikke er tilfeldig, men at Forsynets sikre plan uttrykker seg i den.” (“Věřím s Kollárem, že historie národů není nahodila, nýbrž že se v ní projevuje určitý plán Prozřetelnosti” (Masaryk, Tomáš G. (1990a) [1895] *Česká otázka*, Praha, s. 9)).

³³ “Humanita je náš poslední cíl národní a historický, humanita je program český” (Masaryk, 1990a: 186). “Humanitní ideál je všecek smysl našeho národního života” (Masaryk, 1990a: 171).

³⁴ Masaryk (1990c: 19).

³⁵ Masaryk, Tomáš G. (1990c)[1896] *Jan Hus. Naše obrození a naše reformace*, Praha: JK, ss. 9 og 10.

³⁶ Masaryk (1990c: 15).

³⁷ Masaryk (1990a: 121).

³⁸ “naši buditelé pokračovali, kde reakce přervala vývoj” (Masaryk, 1990a: 19).

³⁹ “*humanita* je jen jiné slovo pro *Bratrství*” (Masaryk, 1990c: 10).

⁴⁰ Avvisningen av de to forfalskede middelalderhåndskriftene *Rukopis Zelenohorské* og *královedvorské* som hadde vært særdeles viktig i romantikkens forståelse av den tsjekkiske nasjonen og som hadde blitt en litterære nasjonale “helligdom” er et godt eksempel på hans mål om å avkrefte myter.

⁴¹ Szporluk, Roman (1981) *The Political Thought of Thomas G. Masaryk*, Boulder, Colo.: East European Monographs, s. 81.

⁴² Szporluk (1981: 81).

⁴³ Masaryk sidtert i Szporluk (1981: 87).

⁴⁴ Masaryk (1990a: 159, 162-3).

⁴⁵ “Jeden český národ, kdykoli chtěl ukázat světu svou slavnou minulost, jmenoval cizincům i sobě Husa, Žižku, Prokopa, Chelčického, krále Jiřího, Blahoslava, Komenského a Žerotína. Druhý český národ odvolával se na slávu Václava Sv., Karla IV., na Lichtenšteiny, Slavaty, Martinice a na sv. Jana nepomuckého” (Herben, Jan (1920) *Bílá Hora. Úvaha k roku 1920*, Praha: Mladé proudy, s. 15).

⁴⁶ “Jeden český národ proklínal Bílou Horu a chodil vyplakat se na to nešťastné pole krve, porážky a hanby. Ten druhý český národ vystavěl vítězný kostel panny Marie na Bílé Hoře, chodil v procesích oslavovat vítězství rodu habsburského a každoročně pořádá na Bílé Hoře markýtskou pout” (Herben 1920: 15).

⁴⁷ “Chceme být národem Husovým či Svatováclavským?” (Herben 1920: 16).

⁴⁸ I 1901 kom det til det første polemiske sammenstøtet mellom Masaryk og Pekař. I første rekke var det en debatt om Masaryks historiefortolkning, men det var også en debatt om tidsskriftet *Čas* som Masaryk hadde startet sammen med Jan Herben. Pekař var til å begynne med en del av kretsen rundt *Čas*, men trakk seg ut som følge av unenighetene. Pekařs forelesning om Jan Hus hadde fått skarp kritikk av tidsskriftet, og i forordet til bokutgivelsen besvarte Pekař kritikken med å betegne tidsskriftets redaksjon som “ikke kompetente” til å vurdere verdien av hans forelesning om Jan Hus. Pekařs tilbakevisning er et godt bilde på hvordan debatten var og hvor uforsonlig den senere kom til å bli; se Pekař (1902: 2).

⁴⁹ Pekař (1902: 21).

⁵⁰ “Det er en stor feil hvis vi hevder at den ledende tanke i vår nasjonale utvikling er en religiøs tanke; vår histories stor motiv er den nasjonale tanke; i den skjelder hver eneste nerve av vår fortid fra apostlene Cyrill og Methodius’ tid helt til idag.” “Je velkým omylem, tvrdí-li se, že vedoucí myšlénkou našeho vývoje národního je myšlénka náboženská; velkým motivem našich dějin je myšlénka národní; jí chví se každý nerv naší minulosti, od doby apoštolů Cyrilla a Methoda až do nynějška.” (Pekař 1902: 22).

⁵¹ “Kritická chvíle pro českou orientaci světovou” (Pekař, 1990: 183).

⁵² “- a tak myšlenky a naděje valné části našeho národa spoutány byly s německým životem a autonomie české mysli ohrožena byla patrně” (Pekař, 1990: 180).

⁵³ “A to tím více, čím *skrovnější* bylo její duchovní spojení s mateřskou půdou české reformace, s dobou husitskou, čím silnější byl vliv přítomnosti, ovládané vzory a myšlenkami ciziny” (Pekař, 1990: 180).

⁵⁴ “[...]ztrátu českého vědomí” (Pekař 1990: 174).

⁵⁵ Pekař (1990: 180).

⁵⁶ “[...]na Bílé Hoře nevítězila kultura vyšší” (Pekař, 1990: 190).

⁵⁷ “Vlastní dosah významu jejího pochopíme nejlépe, *konfrontujeme-li ji se dobou husitskou* — tu ojeví se nám jako vítězství principu *autority* nad principem *svobody*, vítězství ideálu převahou *aristokratického* nad ideálem silně *demokraticky* zabarveným, kultury cítící *evropsky* nad snahou o osobitou kulturu *národní*, církve *obecné* nad *národně zemskou*. Lze to říci také krátce slovy: vítězství *doby románské* nad *dobou gotickou*” (Pekař, 1990: 235).

⁵⁸ “Většina národa dávno odvykla dávat si vlastní zákony vývoje a odcizená kmenovému sebevědomí doby Husovy, vrhá se převahou v náruč kulturně chudému a národně nebezpečnému *lutersví*, a celek národní společnosti ztrácí v materialisticky a požitkářsky pojatých vlivech renesance idealistický vzmach doby gotické, jenž byl kdysi hlavním pilířem jeho síly. *Aristokratický ideál románské doby* vstupuje rozličně do země, [...] již před Bílou Horou. [...] Bílá Hora vstoupila krátce již na půdu rozličně připravenou, dobyla pevnosti, jejíž část jí dávno náležela” (Pekař, 1990: 235).

⁵⁹ Björk, Ragnar (1994) ‘Conceptions of National History’ i E. Lönnroth, K. Molin & R. Björk (eds.) *Conceptions of National History*, Berlin & New York, s. 7.

⁶⁰ Hroch, Miroslav (1998) ‘europeisk nasjonalhistorie’ i Øystein Sørensen (red) *Jakten på det norske*, Gyldendal Adnotam, s. 219.

⁶¹ Et godt eksempel er Jaroslav Prokeš utsagn om at: “[...]Vår kamp med Wien var ikke bare nasjonal. Det reaksjonære habsburgske dynastiet hindret alle framskrittsideenes utbredelse [ideer] som beveget det store flertall av

den tsjekkiske nasjonen”. “Náš zápas s Vidní nebyl však pouze národnostní [...] Náš boj byl však i kulturní. Zpátečnická dynastie habsburská bránila postupu všech pokrokových myšlenek, které hýbaly velikou většinou českého národa” (Prokeš, 1920: 39).

⁶² Pekař (1990: 207).

⁶³ Se Rak (1994: 72).

⁶⁴ Rak (1994: 81); Se Pešková, Jaroslava (1998) *Role vědomí v dějinách*, Praha, s. 54-55.

⁶⁵ Både Masaryk, Pekař og Nejedlý fremmet en slik forståelse. Et moment som klart viser hvor negativt ladet aristokrati var i den tsjekkiske selvforståelsen på begynnelsen av dette århundret er Jan Herbens angrep på Goll under debatten om den tsjekkiske historiens mening. Som et kraftfullt, men i mindre grad seriøst argument, hevdet Herben at Goll var av aristokratisk avstamning. Denne aristokratiske avstamningen hadde i Herbens oppfatning gjort ham mindre egnet til å skrive tsjekkisk historie, og at han ikke evnet å bruke historien til det beste for nasjonen. Dette angrepet på Goll hadde sammenheng med det syn flere av Masaryks åndsfeller hadde om at Masaryk hadde betydd mer for den tsjekkiske historievitenskapen enn det Goll hadde gjort. På den andre siden kan Herbens karakteristikk av Goll også ses på som et forsøk og bevisst ønske om å svekke Golls troverdighet som “god tsjekker”. Herben, Jan (1995) [1912] ‘Masarykova sekta a Gollova škola’ i Miloš Havelka (red) *Spor o smysl českých dějin 1895-1938*, Praha: Torst, ss. 164-234.

⁶⁶ Se blant annet Nejedlý (1920: 40) og Pekař (1990: 203).

⁶⁷ “Habsburkové byli kletbou dějin a metlou národů, kteří jim svěřili vládu sebou” (Herben 1920: 10).

⁶⁸ “O tom, že dějiny národa českého nejsou v podstatě ničím jiným, nežli tisíciletým bojem proti germanisaci Čech netřeba šířiti slov” (Arbes sitert i Rak, 1994: 99).

⁶⁹ “[...]důvěru v rozumnost a pravnost národu Německého” (Palacký sitert i Rak, 1994: 106).

⁷⁰ Tsjekkerne hadde også et ambivalent forhold til Russland, men det skal vi la ligge i denne sammenheng, men bare neve at Russland til skiftende tider ble sett på som nasjonens redning og atter andre ganger så forskjelligartet at man ikke hadde noe som helst til felles med dem, en oppfatning Karel Havlíček blant annet hadde.

⁷¹ Se Rak (1994: 100).

⁷² “Ale cizácký ten mor zasáhl hlouběji — až k srdci národa.” (Klecanda 1920: 7).

⁷³ “[...]rozsáhlou pobělohorskou kolonizací osazeny byly širé lány Němci a ztacený tak národu” (Klecanda 1920: 7).

⁷⁴ “Jest pravda, že na habsburských jest velmi mnoho nesympatického” (Prokeš 1920: 13).

⁷⁵ “[...]Rakousko v něm [motreforماسjonen] vidělo své historické poslání” (Masaryk, 1990c: 25). Under første verdenskrig gjentok Masaryk tsjekkernes religiøse misjon i motsetning til Østerrike i en tale ved feiringen av Jan Hus 4. juli 1915, hvor han uttalte at: , og hevdet at: “under den tsjekkiske reformasjonen ble også den bøhmiske staten selvstendig’ og at å fortsette reformasjonsarbeidet innebar kamp for å fornye den statlige selvstendigheten mot Østerrike som hadde vært og var ‘organet for europeiske motreforماسjon og reaksjon.’” (“[...]‘za české reformace i český stát se osamostatnil’” a že pokračovat v odkazu reformačním znamená též zápas za obnovu této státní samostatnosti proti Rakousku, které bylo a je “orgánem evropské protireformace a reakce”” Masaryk sitert i Werstadt (1948: 31)).

⁷⁶ Se Palacký, František (1898)[1865] ‘Idea státu Rakouského’, *Spisy drobné I*, Praha, ss 209-267.

⁷⁷ “Láska k národu vlastnímu nemusí a nemá znamenat *nenávisť k národu jinému*.” (Masaryk, Tomáš G (1990d) [1905] *Problém malého národa*, Praha. s. 76).

⁷⁸ “Ani dnes nesmíme zapomínati Bílé Hory, neboť’ jsme stále jejím dědici. Musíme si stále uvědomovati, že netoliko Habsburkové, nýbrž i Řím byli a dosud jsou úhlavními našimi nepřáteli” (Prokeš 1920: 40).

⁷⁹ Herben (1920: 12).

⁸⁰ “[...]svobodné myšlení české a duševní i politické násilnictví španělsko-katolické” (Nejedlý 1920: 13).

⁸¹ “Habsburgerne er først og fremst en familie som kun tenker på seg selv, og derfor er det, i striden mellom dem og tsjekkerne, også en strid mellom en egoistisk *familie* og en edelmodig *nasjon*.” “Habsburkové jsou *rod* v první i poslední řadě, jenž myslí jen na sebe, a proto i rozpor mezi nimi a čechy jest rozpor mezi egoistickým *rodem* a ušlechtilým *národem*” (Nejedlý 1920: 5).

⁸² “Habsburg neměl nikdy smyslu pro cenu a morální význam myšlenky, ideje, principu” (Nejedlý 1920: 9).

⁸³ “Jak vzdaleny, ano jak odporny jsou všechny tyto sklony Habsburského rodu *české duši*! V ní vždy zejména však do dob mravního probuzení národa v české reformaci, planula čistá obětová, nezištná *láska k svobodě*, především k svobodě myšlenkové a mravní, potom však i k svobodě politické a sociální” (Nejedlý 1920: 10).

⁸⁴ Nejedlý (1920: 50).

⁸⁵ Václav Král (1986) *Zdeněk Nejedlý a gollova škola*, Acta Universitatis Carolinae Philosophica et Historica Monographia, Praha, Karlova Univerzita, s. 104

⁸⁶ “Obnovit staré poměry” og “Co je Habsburk a co je vývoj, to žilo vždycky v poměru nepřátelském” (Herben 1920:10). Herben fikk støtte av historikeren Jaroslav Prokeš som hevdet at habsburgerne ikke hadde utviklet seg i

takt med tiden, og hadde beholdt sitt føydale styre og sine reaksjonære holdninger. “Det habsburgske dynastiets ånd er fortsatt føydalt og reaksjonært, de verner seg med tennene mot generell framskrittet som dengang gjennom fransk og engelsk tankeinnflytelse var i anmarsj”, hevdet han. “Duch habsburské dynastie jest stále feudální a reakční, on se brání zuby nehty obecnému pokroku, jenž tehdy vlivem myšlenek anglických a francouzských byl na postupu.” (Prokeš 1920: 39)

⁸⁷ Pekař (1990: 209).

⁸⁸ “Nenávist nebo odpor proti německému národu, zvláště proti Němcům v zemi, byly Pekařovi již z nacionalismu jemu vlastního cizí” (Winter, Eduard (1937) ‘Němci a Češi v pojetí Josefa Pekaře’, i Rudolf Holinka (red) *O Josefu Pekařovi*, Praha. s. 257).

⁸⁹ “německými zradami” (Pekař, 1990: 182).

⁹⁰ Pekař (1990: 200).

⁹¹ Pekař hadde hatt kraftige debatter med historikeren Theodor Mommsen i 1887 (se Pekař, Josef (1897) *Čechové jako apoštolové barbarství*, Praha), og senere med den østerrikske historikeren H. Kretschmayer (se Pekař, Josef (1993c)[1917] ‘Kdo založil Rakousko?’ i Josef Pekař, *Na cestě k samostatnosti*, Praha: Panorama, ss. 35-39).

⁹² Kočí, Josef (1978) *České národní obrození*, Praha.

⁹³ Rak (1994: 138).

⁹⁴ Men i 1918 i en tale til parlamentet uttrykte han nettopp en slik forestilling om tyskerne som immigranter og utlendinger (Masaryk, Tomáš G. (1939) [1918] ‘Poselství národnímu shromáždění’ i *Cesta demokracie I*, Praha ss. 10-26, s. 20).

Konklusjon

¹ Se blant annet Smith, Anthony D.[1986](1994) *The Ethnic Origins of the Nation*, Oxford, Blackwell.

² Jf. innledningen.

³ Se Macura i Pynsent, Robert B. (1994) *Questions of Identity. Czech and Slovak Ideas of Nationality and Personality*, Budapest: Central European University Press.

⁴ Jf. innledningen.

⁵ Se Hroch, Miroslav (1979) ‘Literární zdroje českého historického povědomí v 19. století’, i *Polska, czeska i słowacka świadomość historyczna XIX wieku*, Wrocław Ossolineum, ss. 57-73, s. 59.

⁶ Se Smith (1994: 182).

⁷ “kontinuita národního vědomí je nepřerušená a neprerušitelná” (Pekař sitert i Pithart, Petr (1995) ‘Kavalír Josef Pekař’ i Eva Kantůrková (red) *Pekařovské studie*, Praha: Academia, ss. 123-145, s. 133).

⁸ Hroch, Miroslav (1998) ‘Europeisk nasjonalhistorie’ i Øystein Sørensen (red) *Jakten på det norske*, Gyldendal Ad notam, s. 225.

⁹ Se Rak, Jiří (1994) *Bývalí Čechové. České historické mýty a stereotypy*. Praha: H&H.

Appendix I

¹ Opplysningen er hentet fra Krečí, Jaroslav (1990) *Czechoslovakia at the Crossroads of European History*, London: I.B. Tauris; Urban, Otto (1991) *České a slovenské dějiny do roku 1918*, Praha: Svoboda; Krečí, Jaroslav & Stanislav Soják (1994) *Dějiny české. Chronologický přehled*, Praha: Infoa.